

LAUTAMIESTEN VAIKUTUS TUOMIOISTUIMEN TYÖSKENTELYYN

Oikeustieteellinen tiedekunta
Yleinen prosessioikeus
OTM-tutkielma
Linda Pihonen
Ohjaaja: Risto Koulu
Syyskuu 2015

"Trial by one's peers is a belief rooted deep in our heritage and there remains to this day a healthy skepticism to any system that has to be administered by professionals or any law that can only be interpreted by experts."

Heath 1993

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department	
Tekijä/Författare – Author Linda Pihonen			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Lautamiesten vaikutus tuomioistuimen työskentelyyn			
Oppiaine /Läroämne – Subject Yleinen prosessioikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level OTM-tutkielma		Aika/Datum – Month and year Syyskuu 2015	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages XIII + 90 + liite
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tutkielman aihepiiri liikkuu tuomioistuinkontekstissa. Tavoitteena oli selvittää nykyisen lautamiesjärjestelmän toimivuutta tuomioistuimen sisäisestä näkökulmasta. Keskeisenä kysymyksenä oli, miten lautamiesten läsnäolo ja osallistuminen lainkäyttöön vaikuttavat oikeussalin dynamiikkaan ja ammattituomarin työskentelyyn. Tutkielman tarkoitus oli tuoda esiin näkökohtia siitä yleisölle näkymättömästä prosessista, jonka lopputuotteena on kirjoitettu tuomio. Keskeisenä osana tätä prosessia hahmotetaan se päätösneuvotteluun kulminoituva oikeudellinen harkinta, jota perusteltuun lopputulokseen pääsy edellyttää. Kiinnostuksen keskiössä on siis vahvasti päätösneuvottelu ja kokoonpanon sisäinen kommunikaatio.</p> <p>Pääasiallisena metodina käytettiin empiriseksi luokiteltavaa kyselytutkimusta. Kyselyllä selvitettiin sekä ammattituomareiden että maallikoiden (lautamiesten) käsityksiä lautamieskokoonpanossa työskentelystä ja sen erityispiirteistä. Lautamiesten vaikutusta tuomarin harkintaan, menettelyn muotoutumiseen, prosessinjohtoon ja kokoonpanossa käytävään keskusteluun pyrittiin selvittämään käyttämällä sekä avoimia että strukturoituja kysymyksiä ja muodostamalla näistä luontevia vastinpareja osapuolten välisten näkemyserojen alleviivaamiseksi. Kyselyvastausten analyysissä hyödynnettiin oikeuskirjallisuutta, etenkin keskeisiä ulkomaisia tuomioistuintutkimuksia ja teorioita.</p> <p>Vaikuttaa siltä, että ammattituomarilla on oikeussalissa merkittävä valta-asema lautamiehiin nähden. Lautamiesten osallistumisaktiivisuus riippuu pitkälti ammattituomarin osallistamistaidoista ja halusta tehdä yhteistyötä lautamiesten kanssa. Tuomari viestii lautamiehille tahallisesti tai tahattomasti, ovatko lautamiesten näkemykset tärkeitä. Tämän viestinnän perusteella lautamiehet myös antavat kontribuutiotaan tai jättäytyvät passiivisiksi. Voidaan sanoa, että ammattituomarilla on prosessin hallitsijana keskeinen rooli myös lautamiesten roolin määrittäjänä. Tuomareiden ja lautamiesten vastaukset kyselytutkimukseen erosivat toisistaan monilta osin, mikä oli kiinnostavaa pohdittaessa järjestelmän legitimaatiota eri näkökulmista. Tutkielma antaa tuomarin työstä kuvan varsin itsenäisenä, yksinäistä pohdintaa edellyttävänä ammattina.</p> <p>Tutkielmasta käy ilmi, että lisäarvoa kokoonpanon työskentelylle tuovat lautamiesten yleinen osapuolten objektiivinen havainnoiminen, näytön arviointi ja näihin liittyvä keskustelu. Haittana ja hidastavana tekijänä nähtiin yleinen jutustelu päätösneuvottelussa, asiaan kuulumattomien havaintojen tekeminen sekä subjektiivisten näkemysten esittäminen. Tuomion kirjoitusprosessin sujuvuuden kannalta lautamiehet nähtiin enimmäkseen haittana. Tutkielmassa havaittiin myös, että lautamiehille on ominaista tuoda kokoonpanossa käytävään keskusteluun inhimillistä näkökulmaa, joka toisaalta voi näyttäytyä ammattituomarille herkästi turhauttavana. Toisaalta inhimillisten huomioiden tuominen osaksi tuomarin oikeudellista harkintaa voidaan nähdä symbolisesti arvokkaana ainakin lautamiesten itsensä kannalta. Tällainen symboliarvo kuvaakin tutkielman perusteella varsin hyvin lautamiesten kontribuutiota lainkäyttöön Suomessa. Tosin lautamiehillä havaittiin henkilöstä riippuen myös todellinen mahdollisuus haastaa ammattituomarin ajattelua ja tuoda käsittelyyn ulko-oikeudellista näkökulmaa.</p> <p>Lautamieskokoonpanossa työskenneltäessä oikeus voidaan hahmottaa sosiaalisena käytäntönä, jonka rakentajina ovat osaltaan sekä ammattituomarit että maallikot. Prosessi muodostuu juuri niin laadukkaaksi, kuin osallistujat sen luovat. Tutkielman perusteella näyttää siltä, että parhaat edellytykset lautamieskokoonpanon tehokkaalle työskentelylle syntyvät silloin, kun pöydän takana istuvat aktiiviset lautamiehet sekä tuomari, joka on aidosti kiinnostunut hyödyntämään lautamiehiä ja tekemään heidän kanssaan yhteistyötä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Tuomioistuimet, lautamiehet, maallikotuomarit			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston pääkirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

LÄHTEET	VI
Oikeuskirjallisuus ja artikkelit	VI
Virallislähteet.....	XII
Ruotsalaiset virallislähteet	XII
Muita lähteitä	XII
1 JOHDANTO	1
1.1 Aiheen rajaus ja suhde aiempaan tutkimukseen	1
1.2 Tutkimuskysymykset	4
1.3 Metodit ja aineisto	5
1.4 Rakenne	6
1.5 Kyselytutkimukset	7
1.5.1 Kyselyjen tarkoitus ja toteutustapa	7
1.5.2 Kyselyjen rakenne	8
1.5.3 Saadut vastaukset	9
2 MAALLIKOT KÄRÄJÄOIKEUKSISSA: HISTORIAA JA NYKYPÄIVÄ.....	11
2.1 Historiallinen kehityskulku pääpiirteissään	11
2.2 Keskeiset uudistukset	12
2.2.1 Vuoden 1993 alioikeusuudistus.....	12
2.2.2 Vuoden 2009 säästölakiuudistus	14
2.2.3 Vuoden 2014 kokoonpanouudistus.....	16
2.3 Rikosasioiden käsittely lautamieskokoonpanossa	17
2.4 Lautamiesten valinnasta ja de lege ferenda.....	19
2.6 Oikeusolojen muutos ja ajan haasteet	23
3 TUTKIMUSTULOKSET	26
3.1 Menettelyn muodostuminen ja prosessinjohto.....	26
3.2 Keskustelu ja kommunikaatio.....	42
3.3 Päätöksenteko ja lopputulos	63
3.5 Yleiset kysymykset.....	77

4 JOHTOPÄÄTÖKSET	84
TAULUKOT	91

LÄHTEET

Oikeuskirjallisuus ja artikkelit

Bogoch, Bryna 1999

Bogoch, Bryna 1999. Courtroom Discourse and the Gendered Construction of Professional Identity. American Bar Foundation.

Cammiss, Steven 2004

Cammiss, Steven 2004. Determining Mode of Trial: An Analysis of Decision Making in Magistrates' Courts. University of Warwick.

Cotterrell, Roger 1998

Cotterrell, Roger 1998. Why Must Legal Ideas Be Interpreted Sociologically? Journal of Law and Society vol. 25, Issue 2, s. 171-192.

Diesen, Christian 1996

Diesen, Christian 1996. Lekmän som domare. Juristförlaget. Stockholm.

de Godzinsky, Virve-Maria & Ervasti, Kaijus 1999

de Godzinsky, Virve-Maria & Ervasti, Kaijus 1999. Lautamiehet tuomareina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 162. Edita. Helsinki.

de Godzinsky, Virve-Maria & Aaltonen, Mikko 2013

de Godzinsky, Virve-Maria & Aaltonen, Mikko 2013. Koettu oikeudenmukaisuus hallintoprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 121. Hakapaino Oy. Helsinki.

Ervasti, Kaijus 1998

Ervasti, Kaijus 1998. Riitaprosessiuudistuksen arviointi. Lakimiesten ja tuomioistuimen kansliahenkilökunnan käsityksiä ja kokemuksia uudesta riitaasioiden menettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 154. Helsinki.

Ervasti, Kaijus 2004

Ervasti, Kaijus 2004. Empiirinen oikeustutkimus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Toim. Heidi Lindfors.

Ervo, Laura 2005

Ervo, Laura 2005. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Sanoma Pro Oy. Vantaa.

Fink, Arlene 2003

Fink, Arlene 2003. How to Ask Survey Questions, 2nd edition. Sage Publications, Inc. California.

Halila Jouko 1973

Halila, Jouko 1973. Maallikoista tuomioistuimissa, teoksessa Suomalainen lakimiesyhdistys 75 vuotta.

Hans, Valerie 2003

Hans, Valerie 2003. Introduction: Lay Participation in Legal Decision Making. Law & Policy, Vol. 25, No. 2, 2003.

Heath, T.J. 1993

Heath, T.J. 1993. God, Man and the Stipendiary. Justice of the Peace 157.

Hirvonen, Ari 2011

Hirvonen, Ari 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki.

Hogarth, John 1972

Hogarth, John 1972. Sentencing as a Human Process. University of Toronto Press. Toronto.

Jokela, Antti 2000

Jokela, Antti 2000. Asiantuntijaedustuksesta tuomioistuimen kokoonpanossa. Lakimies 2000/7-8, s. 1124-1137.

Klaus, Ekkehard 1972

Klaus, Ekkehard 1972. Ehrenamtliche Richter; ihre Auswahl und Funktion, empirisch untersucht. Frankfurt: Athenäum-Verlag.

Klami, Hannu Tapani & Hämäläinen, Merva 1992

Klami, Hannu Tapani & Hämäläinen, Merva 1992. Lawyers and Laymen on the Bench: A Study of Comparative Legal Sociology. Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki.

Korkea-aho, Emilia 2004

Korkea-aho, Emilia 2004. Empiirisen oikeustutkimuksen käytäntö. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Toim. Heidi Lindfors.

Kutnjak Ivkovic, Sanja 2003

Kutnjak Ivkovic, Sanja 2003. An Inside View: Professional Judges' and Lay Judges' Support for Mixed Tribunals. Law & Policy, Vol. 25, No. 2, 2003.

Lappi-Seppälä ym. 1999

Lappi-Seppälä ym. 1999. Luottamus tuomioistuimiin. Haastattelututkimus väestön asenteista 1998. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.

Letto-Vanamo, Pia 1995

Letto-Vanamo, Pia 1995. Käräjyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki.

Liljeroos, H., Nousiainen, H. & Oikarinen, E. 2005

Liljeroos, H., Nousiainen, H. & Oikarinen, E. 2005. Lautamiehen lakikirja 2005. Lainvoima. Helsinki.

Lindholm, Per 1990

Lindholm, Per 1990. Nämndemännen i tingsrätten. Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland (JFT) 1990, s. 131-146.

Litmala, Marjukka 2002

Litmala, Marjukka 2002. Luottamus – käsitteellisiä näkökohtia. Lakimies 2002/1, s. 34-46.

Machura, Stefan 2003

Machura, Stefan 2003. Fairness, Justice and Legitimacy: Experiences of People's Judges in South Russia. Law & Policy Vol. 25, Issue 2, s. 123-150.

Messmer, Heinz 1997

Messmer, Heinz 1997. Features of Procedural Fairness: Communication in Decision-Making About Diversion and Victim-Offender Mediation. Teoksessa Procedural Justice. Toim. Röhl, K. & Machura, S. Aldershot: Ashgate Dartsmouth, s. 137-160.

Pihlajamäki, Heikki 2003

Pihlajamäki, Heikki 2003. Länsimaisen maallikkotuomarin kolme mallia: Common law, Manner-Eurooppa ja Skandinavia. *Lakimies* 4/2013, s. 583-600.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli 2011

Puusa, Anu & Juuti, Pauli 2011. Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint Oy. Vantaa.

Ställvik, Olof 2009

Ställvik, Olof 2009. Domarrollen. Rättsregler, yrkeskultur och ideal. Uppsala universitet. Edita Västra Aros.

Sundström, Zacharias 2011

Sundström, Zacharias 2011. Oikeudenmukainen tuomio. Tuomarin harkinta rikosasiassa. Kansalliset ja kansainväliset vaikutteet tuomarin harkinnassa. Edita Publishing Oy. Porvoo.

Tala, Jyrki 2002

Tala, Jyrki 2002. Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää? *Lakimies* 2002/1, s. 3-33.

Tamminen, Mirja 1985

Tamminen, Mirja 1985. Tutkimus kihlakunnanoikeuden lautamiehistä. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 3.

Tapanila, Antti 2007

Tapanila, Antti 2007. Tuomarin esteellisyys. Suomalainen lakimiesyhdistys. Jyväskylä.

Tapanila, Antti 2013

Tapanila, Antti 2013. Tuomarin eettiset periaatteet. Oikeustiede-Jurisprudentia XLVI:2013, s. 222.

Thibaut, John & Walker, Laurens 1975

Thibaut, John & Walker, Laurens 1975. Procedural Justice. A Psychological Analysis. Hillsdale NJ, Erlbaum 1975.

Tuori, Kaarlo 2000

Tuori, Kaarlo 2000. Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström lakitieto. Helsinki.

Tyler, Tom R. 1997

Tyler, Tom R. 1997. Citizen Discontent with Legal Procedures: A Social Science Perspective on Civil Procedure Reform. The American Journal of Comparative Law Vol. 45. 3.

Virolainen, Jyrki 1988

Virolainen, Jyrki 1988. Materiaalinen prosessinjohto. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.

Välikoski, Tuula-Riitta 2004

Välikoski, Tuula-Riitta 2004. The Criminal Trial as a Speech Communication Situation. University of Tampere. Tampereen yliopistopaino Oy.

Wilhelmsson, Thomas 2001

Wilhelmsson, Thomas 2001. Senmodern ansvarsrätt: privaträtt som redskap för mikropolitik. Kauppakaari. Helsinki.

Ylhäinen, Marjo 2004

Ylhäinen, Marjo 2004. Oikeussosiologia lainopin tutkimuksessa.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Toim. Heidi Lindfors.

Virallislähteet

HE 85/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle käräjäoikeuksien kokoonpanoa koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 4/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäymiskaaren 2 luvun ja käräjäoikeuslain 6 §:n muuttamisesta.

Käräjäoikeuden lautamieskokoonpanon keventäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 57/2013.

Lakivaliokunnan mietintö LaVM 11/2008.

Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3.

Ruotsalaiset virallislähteet

SOU 2002:61. Framtidens nämndemän. Betänkande av Nämndemannakommittén.

SOU 1974:96. En öppnare domarbana. Betänkande av 1972 års domarutredning.

Regeringens Proposition 1975/76:153.

Muita lähteitä

Käräjäoikeuden lautamies. Oikeusministeriön verkkoesitteitä.

Luettu 20.10.2014 osoitteessa

<http://www.oikeus.fi/fi/index/esitteet/karajaoikeudenlautamies.html>.

Käräjäoikeuksien kokoonpanosäännösten uudistaminen. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2008:9.

Lautamiesselvitys 1995. Oikeusministeriön oikeushallinto-osasto.

Suomen Lautamiehet ry: Vetoamus lakivaliokunnalle 13.6.2013.

Luettu 21.10.2014 osoitteessa <http://maallikkotuomarit.fi/vetoamus-lakivaliokunnalle-13-6-2013>.

Turun sanomien uutinen 15.4.2013:

<http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/474016/Eduskuntapuolueisiin+kuuluu+300+000+suomalaisia++vain+pikkupuolueet+kasvavat>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut [verkkajulkaisu].

ISSN=1798-2316. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.5.2015].

Saantitapa: http://tilastokeskus.fi/til/koikrr/2013/koikrr_2013_2014-06-10_tie_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut [verkkajulkaisu].

ISSN=1798-2316. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.5.2015].

Saantitapa: <http://tilastokeskus.fi/til/koikrr/tie.html>

1 Johdanto

1.1 Aiheen rajaus ja suhde aiempaan tutkimukseen

Nykyaikaisessa oikeusjärjestelmässä lainkäyttöelinten kokoonpanojen jäsenet voidaan jakaa asiantuntemuksensa perusteella kolmeen ryhmään: lakimiesjäseniin, asiantuntijajäseniin ja maallikkojäseniin.¹ Lakimiesjäsenellä on tuomarin virkamiesoikeudellinen asema ja tehtävään soveltuva juridinen koulutus. Maallikkotuomareita identifioiva tekijä on puolestaan juridisen koulutuksen puute. Asiantuntijat ovat asemaltaan ja merkitykseltään lähempänä lakimiestuomareita kuin varsinaisia maallikkotuomareita; tuomioistuimien varsinaisilla asiantuntijajäsenillä on useimmiten lakimiestuomaria vastaava asema.² Puhtaasti maallikkotaustaisia kokoonpanon jäseniä kutsutaan tässä tutkielmassa *lautamiehiksi*. Lautamiehiä on Suomessa käytössä ainoastaan alioikeuksissa. Tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan yksinomaan kärjäoikeuksissa käytettäviä lautamiehiä ja heidän osallisuuttaan tuomioistuimen työskentelyyn.

Tutkielman teema liittyy keskeisesti lautamiesjärjestelmään Suomessa. Lautamiesten osallistumista lainkäyttöön on Suomessa vähennetty jatkuvasti viime vuosina. Uudistusten ja niiden perustelujen valossa näyttää mahdolliselta, että järjestelmä lakkautetaan tulevaisuudessa kokonaan. Siihen ei kuitenkaan ole vielä ryhdytty. Voi olla, että maallikkotuomitsemiseen liittyvän historiallisen perinteen kunnioittaminen ja sen myötä oikeuden syvärakenteeseen imeytynyt järjestelmän ydinajatus perustelevat ainakin toistaiseksi järjestelmässä pysymistä. Lautamiesten mukanaolon on myös esitetty olevan ”omiaan edistämään asian ja esitetyn näytön monipuolista harkintaa sekä tuomioistuimen ratkaisun ymmärrettävyyttä”³.

¹ Ks. esim. Halila Jouko 1973: Maallikoista tuomioistuimissa, teoksessa Suomalainen lakimiesyhdistys 75 vuotta (1973), s. 156.

² Jokela 2000, s. 1124-1125.

³ LaVM 11/2008.

Lautamiesten käyttöä on perusteltu ja toisaalta myös vastustettu monenlaisilla seikoilla. Luottamus oikeuslaitokseen on ehkä eniten käytetty perustelu lautamiesjärjestelmän säilyttämiseksi. Perusteluun liittyy ajatus siitä, että tuomarit ovat etäännyneitä tavallisesta kansasta ja että maallikoiden osallistuessa tuomitsemiseen tuomiot vastaavat paremmin yleistä oikeustajua. Tuomareita ei tosin voida pitää enää 2000-luvulla kansasta etäännyneinä, vaan pikemminkin kärjätuomari voidaan nähdä tavallisena virkamiesammattina. Näkemys tuomareiden ”ylemyydestä” on toki kuitenkin subjektiivinen. Aiemmasta tutkimuksesta käy ilmi, että lautamiesjärjestelmän käyttö jossain määrin enemmän lisää kuin vähentää luottamusta tuomioistuimia kohtaan. Alle puolet (44%) tutkimukseen osallistuneista vastaajista katsoi lautamiesten osallistumisen lisäävän tuomioistuihin kohdistuvaa luottamusta. Kuudennes vastaajista oli kuitenkin päinvastaisella kannalla, ja reilu kolmannes (31%) katsoi asian merkityksettömäksi.⁴ Luottamuksen ohella järjestelmää on perusteltu myös perinnenäkökohdilla, kansan oikeustajun ilmentymisellä, elämäkokemuksen välittämällä, paikallisolojen tuntemuksella, tuomarin harkinnan parantumisella, oikeudenkäytön julkisuusnäkökohdilla, erityisasiantuntemuksella, kustannusten vähäisyydellä suhteessa hyötyyn sekä positiivisten mielikuvien luomisella. Siitä, miten nämä näkökohdat tosiasiasa legitimoisivat lautamiesjärjestelmän käyttöä tai toisivat lainkäyttöön lisäarvoa, voidaan esittää monia mielipiteitä. Lautamiesjärjestelmän ylläpitoa puoltavat perustelut jäävät kuitenkin kriittisen tarkastelun valossa ohuiksi.⁵

Postmodernin yhteiskunnan oikeudellistuminen on omiaan lisäämään vaatimuksia lainkäyttöä kohtaan. Tuomarin ammattitaito ja erityisasiantuntemus nousevat yhä tärkeämmiksi ominaisuuksiksi käsiteltävien asioiden monimutkaistuessa ja oikeudellisen aineksen määrän kasvaessa. Tätä taustaa vasten on ajankohtaista perustella kestävästi lautamiestuomitsemisen etuja ja tarkastella järjestelmän haittoja sekä lautamiesten osallisuuden tosiasiallisia vaikutuksia itse tuomitsemisprosessiin. Tämä tutkielma tähtääkin keskeisesti jälkimmäiseen tehtävään.

⁴ Luottamus tuomioistuihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 160.

⁵ Lautamiesjärjestelmän puolesta esitetyistä perusteluista ja näiden kritiikistä ks. esim. de Godzinsky & Ervasti 1999 sekä Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3, s. 176-178.

Kuten edellä on esitetty, lautamiesjärjestelmää koskeva keskustelu on painottunut pääosin lautamiesten käyttötarpeen pohtimiseen. Oikeusministeriön lainvalmisteluosastolla toteutettiin vuonna 1985 kyselytutkimus lautamiehille ja tuomareille. Tarkoituksena oli selvittää lähinnä lautamiesten valikoitumista sekä heidän taustojaan ja käsityksiään mm. vallitsevista rangaistuskäytännöistä.⁶ Pian alioikeusuudistuksen jälkeen, vuonna 1995, toteutettiin oikeusministeriössä toinen lautamiesjärjestelmää koskeva kyselytutkimus. Sen tarkoituksena oli selvittää lautamiesten henkilöön liittyviä ominaisuuksia sekä järjestelmän toimivuutta yleisesti.⁷ Edellä mainittuihin tutkimuksiin viitataan lyhyesti myöhemmin analysoitaessa toteutetun kyselytutkimuksen lopputuloksia.

Lautamiesten äänestyskäyttäytymistä eli vaikutusta tuomioiden materiaaliseen sisältöön on tutkittu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen teettämällä tutkimuksella, joka julkaistiin vuonna 1999. Tutkimuksen keskeisenä teemana oli tarkastella lautamieskokoontenossa tehtyjä äänestysratkaisuja. Tutkimuksessa kerättiin aineistoa vuonna 1997 tehdyistä äänestyspäätöksistä. Olennainen havainto oli se, että äänestäminen oli erittäin harvinaista. Valtaosa äänestyspäätöksistä (94 prosenttia) tehtiin rikosasioissa, ja niissäkin äänestettiin vain alle yhdessä prosentissa ratkaisuista. Tavallisimmin ratkaisut olivat siis yksimielisiä.⁸

Tutkimuksen yhteydessä huomattiin, että lautamiesjärjestelmää ja etenkin päätöksentekoa lautamieskokoontenossa olisi syytä tutkia lisää. Aiemman tutkimuksen ulkopuolelle on säännönmukaisesti jäänyt lautamiesten ja ammattituomareiden välisen suhteen sekä itse tuomion muodostumisprosessin tarkastelu. Tällä tutkielmalla pyritään täyttämään tätä jatkotutkimusintressiä. Tutkielman keskeinen tarkoitus on valottaa lautamiesten osallisuuden vaikutusta tuomioistuimen sisäiseen työskentelyyn sekä lautamieskokoontenon sisäistä vuorovaikutusta. Laajemmassa kontekstissa tavoitteena on ottaa kantaa lautamiesjärjestelmän legitimaatioon, pohtia lautamiesten todellista distribuutiota lainkäyttöön sekä ottaa kantaa järjestelmän tulevaisuudennäkymien muotoutumiseen.

Tutkielman näkökulma on tuomioistuinlaitoksen sisäinen. Tuomioistuinkontekstista johtuu, että näkökulma on väistämättä myös varsin tuomarikeskeinen. Tarkastelun keskiössä ovat

⁶ Ks. Tamminen 1985.

⁷ Ks. Lautamiesselvitys 1995.

⁸ Ks. de Godzinsky & Ervasti 1999.

ammattituomarit yksilöllisinä päätöksentekijöinä sekä toisaalta myös koko tuomarikunta eräänlaisena eriytyneenä, suljettuna ammattiryhmänä, jota määrittävät tietyt tunnusomaiset piirteet⁹.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkielman mielenkiinto kohdistuu lautamiesjärjestelmän toimivuuteen järjestelmän sisäisestä näkökulmasta. Miten lautamiesten läsnäolo ja osallistuminen vaikuttavat oikeussalin dynamiikkaan ja sitä kautta tuomarin työskentelyyn, sen joustavuuteen ja työskentelyn tehokkuuteen? Kysymyksenasettelua lähestytään selvittämällä muun muassa oikeuden kokoonpanon osapuolten sisäisiä mielipiteitä ja asenteita. Miten ammattituomari ylipäänsä kokee lautamiesten kanssa työskentelyn – onko se taakka vai voimavara? Millä tavalla lautamiesten osallisuus vaikuttaa tuomarin työskentelyyn ja sen tehokkuuteen ylipäänsä? Keskeisenä kysymyksenä on selvittää, mikä on lautamiesten vaikutus tuomarin harkintaan, menettelyn muotoutumiseen, tuomarin prosessinjohtoon, päätösneuvottelun kulkuun ja sitä kautta lopputulokseen jutuissa, joissa ei äänestetä. Jos lautamiesten vaikutusta tarkastellaan ainoastaan äänestyspäätösten avulla, jää lautamiesten kontribuutio todella vähäiseksi, koska äänestämiseen päädytään vain harvoin.¹⁰ Jos äänestämiseen päädytään edes noin prosentissa tapauksista, jää lautamiesten todellinen vaikutus hämärän peittoon 99 prosentissa lautamieskokoonpanossa käsitellyistä jutuista. Tämän tutkielman tarkoitus on kartoittaa juurikin tätä tutkimatonta aluetta eli selvittää, millainen vaikutus lautamiehillä on kokoonpanon työskentelyyn silloin, kun jutun lopputulos on yksimielinen.

Kysymyksenasettelu ei siis ole kovin vahvasti lainopillinen. Tutkielman aihepiiri liikkuu toki oikeudellisessa viitekehyksessä, tuomioistuimessa – onhan se toimintaympäristönä kuitenkin mitä suurimmassa määrin oikeudellinen. Oikeus ilmenee tuomioistuimen työskentelyn lopputuloksessa, tuomioissa. Tutkielman tarkoituksena on tuoda esiin uusia näkökohtia siitä näkymättömästä prosessista, jonka lopputuotteena kirjoitettu tuomio on. Keskeisenä osana tätä prosessia hahmotetaan se päätösneuvotteluun kulminoituva oikeudellinen harkinta, jota perusteltuun lopputulokseen pääsy edellyttää. Aihe on itse lainkäytön kannalta olennainen,

⁹ Pohjoismaisen tuomarin ominaispiirteistä ks. esim. Ställvik 2009.

¹⁰ Vuonna 1997 äänestettiin alle yhdessä prosentissa lautamieskokoonpanossa käsitellyistä rikosasioista.

koska tuomarin harkintakuviioon liittyvät kuitenkin olennaisesti vaikutteet salissa käydystä keskustelusta¹¹. Kiinnostuksen keskiössä on siis vahvasti päätösneuvottelu ja kokoonpanon sisäinen kommunikaatio. Selostaako tuomari asiaa riittävästi, riittävän ymmärrettävällä tavalla? Kuka hallitsee kokoonpanossa käytävää keskustelua? Mistä keskustellaan? Mikä on näiden elementtien kautta lautamiesten konkreettinen vaikutus lainkäyttöön? Selvityksellä voidaan saada uutta tietoa maallikoiden tosiasiallisista valmiuksista ja mahdollisuuksista vaikuttaa kokoonpanon työskentelyyn, päätösneuvotteluun ja sitä kautta tuomioiden sisältöön itsenäisinä lainkäyttäjinä. Osana problematiikkaa kysytään, voidaanko oikeudenkäymiskaassa lautamiehille säännelty itsenäinen äänioikeus nähdä ”tyhjänä äänenä”, vai onko sen takana oikeudellisesti perusteltua osaamista.

Tutkielman puitteissa pyritään löytämään myös perusteltuja *de lege ferenda* -kannanottoja siihen, miten maallikojäsenten tuoma mahdollinen lisäarvo lainkäyttötoiminnalle voitaisiin kanavoida tehokkaimmalla ja tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Nykyisistä kokoonpanosäännöksistä seuraa, että tutkielmassa keskitytään vain rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyyn, koska niissä jutuissa lautamieskokoonpano on vielä käytössä. Tarkastelun ulkopuolelle rajautuvat luonnollisesti kysymys lautamiesten vaikutuksesta tuomioiden lopputuloksiin (äänestysratkaisut) sekä kysymys eri toimijoiden käsityksistä lautamiesjärjestelmästä. Lautamieskokoonpanossa tehtyjä äänestyspäätöksiä ja muutoksenhakua äänestyspäätöksistä sekä muun muassa lakimiesten käsityksiä lautamiesjärjestelmästä on tutkittu aiemman lautamiestutkimuksen yhteydessä, joten kyseiset aihepiirit rajautuvat luontevasti tämän tutkielman ulkopuolelle.¹²

1.3 Metodit ja aineisto

Tässä tutkielmassa tiedonhaun keskeisimpänä välineenä on kyselytutkimus. Tutkielman perusmetodi on siis empiiriseksi luokiteltava. Kyselytutkimuksen lähtökohtana ei ole kerätä tieteellisen tutkimuksen laajuuden vaatimuksen täyttävää aineistoa. Sen sijaan kyselytutkimuksella kerätään kvalitatiivinen lähdemateriaali, jonka käsittely ja analysointi on mahdollista tutkielman laajuuden asettamissa puitteissa. Tavoitteena on kyselytutkimuksen

¹¹ Sundström 2011, s. 223.

¹² Ks. de Godzinsky & Ervasti 1999.

avulla ymmärtää tutkittavaa ilmiötä eli oikeusprosessia ja havainnoida sitä käytännön kautta.¹³

Oikeudellisen aineksen tulkintaan ja systematisointiin pohjautuva lainoppi, oikeustieteen perusmetodi, on käytössä etenkin sijoitettaessa kyselytutkimusta nykypäivän oikeudenkäytön kontekstiin, jota määrittävät keskeisesti voimassaolevat lait ja oikeussäännöt. Tutkimuksen taustalla vaikuttavat lisäksi oikeuslähdeopillinen metodi sekä kriittisen oikeusopin ajatus; tarkoituksena on kyseenalaistaa voimassaolevan järjestelmän justifikaatio. Oikeusvertailevia elementtejä on käytössä suppeasti, lähinnä viitattaessa ulkomaiseen lähdemateriaaliin.

Tuomioistuimen sisäistä toimintaa ja työskentelyä ei ole Suomessa juurikaan tutkittu, joten kotimaista lähdemateriaalia tutkittavasta aiheesta on olemassa varsin vähän. Puheviestinnän tutkimuksen parista löytyi mielenkiintoista aineistoa. Se tarjosi hyviä lähtökohtia tutkielman kysymyksenasettelulle, joka ei kuitenkaan ole perinteisen oikeusdogmaattinen. Lähdeaineistona käytetään lisäksi keskeisesti ulkomaista oikeuskirjallisuutta perinteisen lainopin ja oikeussosiologian parista. Etenkin Yhdysvalloissa vaikuttaa olevan vahvempi tutkimusperinne oikeussosiologiaan ja tuomioistuintutkimukseen. Muutamia keskeisiä ulkomaisia tutkimuksia käytetäänkin apuna tämän tutkielman aineiston tulkinassa. Tutkielman empiirisen ja ulko-oikeudellisen luonteen vuoksi virallislähteiden käyttö lähdemateriaalina on suppeaa. Metodit ja lähdeaineistot on valittu niin, että ne ovat tarkoituksenmukaisia tutkielman käytännönläheiseen, soveltavaan luonteeseen nähden.

1.4 Rakenne

Tutkielman alussa tarkastellaan lautamiesjärjestelmää sen historiallisessa viitekehityksessä ja tuomioistuimen sisäistä työskentelyä nimenomaan lautamieskokoonten osana. Näkökulma on oikeudellisen järjestelmän sisäinen, kuten myös varsinaisessa kysymyksenasettelussa. Tarkoituksena on kiinnittää huomiota kokoonpanon päätöksentekoon etenkin maallikkojäsenten ja ammattituomarin välisen kommunikaation ja asenteiden näkökulmasta. Myös lautamiesten asemaa ja sen kehitystä sekä lautamiesten ja tuomarin välistä suhdetta tarkastellaan pääpiirteissään, etenkin peilaten niitä oikeusolojen muutokseen ja ajan tuomiin

¹³ Korkea-aho 2004.

haasteisiin. Osion tarkoituksena on pohjustaa empiiristä osiota ja luoda edellytykset tutkimustulosten tarkastelulle.

Varsinaiset tutkimustulokset esitellään kolmannessa luvussa. Siinä keskitytään kyselytutkimuksella saatujen tulosten raportointiin ja niiden analyysiin. Viimeisessä luvussa kootaan yhteen keskeiset havainnot ja esitetään niiden pohjalta loppupäätelmät, joissa korostuvat tutkielman myötä muodostuneet kirjoittajan omat näkemykset. Tuloksin avulla pyritään saamaan vastauksia tutkimuskysymyksiin ja arvioimaan kyselytutkimuksen onnistumista tutkimustehtävän toteuttamisen välineenä.¹⁴

1.5 Kyselytutkimukset

1.5.1 Kyselyjen tarkoitus ja toteutustapa

Tutkielman keskeistä antia ovat kyselylomakkeella toteutetut kyselytutkimukset lautamiehille ja tuomareille. Kuten edellä on esitetty, kyselyjen tarkoituksena on selvittää ammattituomareiden ja maallikkojäsenten yhteistyön piirteitä, asennoitumista toisiaan kohtaan ja sitä kautta edellytyksiä tasapuoliselle vuorovaikutukselle ja kommunikaatiolle.

Kyselyn tarkoitus on myös selvittää maallikoiden valmiutta keskustella ammattituomarin kanssa ratkaisusta ja siten käyttää itsenäistä äänioikeuttaan perustellulla tavalla. Laajemmassa kontekstissa tavoitteena on ottaa kantaa lautamiesjärjestelmän legitimaatioon, pohtia lautamiesten todellista distributiota lainkäyttöön sekä ottaa kantaa järjestelmän tulevaisuudennäkymien muotoutumiseen. Empiirisen aineiston keruuta voidaan tässä tutkimuksessa perustella sillä, että perinteinen lainoppikin tarvitsee reaali maailmaa koskevaa tietoa. Kerättävä empiirinen aineisto ei suoranaisesti palvele lainopin perinteistä tulkinta- ja systematisointitehtävää, mutta sen sijaan se auttaa tarkastelemaan kysymyksiä nykyisen sääntelyn vaikutuksista, toimivuudesta ja taustasyistä sekä antaa mahdollisuuden pohtia sääntelyn kehitysehdotuksia. Tieto tuomioistuimen toiminnasta on hyödyllistä tulevaisuuden

¹⁴ Puusa & Juuti 2011, s. 123-124. Tutkijoilla on eriäviä näkemyksiä siitä, voidaanko aineiston analyysiä ja tulkintaa ylipäänsä erottaa toisistaan. Tässä tutkielmassa tulkintaa tapahtuu luonteenomaisesti koko tutkimusprosessin ajan, mutta keskeiset synteetit ja niihin perustuvat johtopäätökset esitetään keskitetysti viimeisessä luvussa.

lainvalmistelun ja koko oikeusjärjestelmän kehittämisen kannalta.¹⁵ Näistä syistä kyselytutkimuksen käyttö on tässä tutkielmassa perusteltua.

Tutkimusaineistoa kerättiin kysymyslomakkeilla, jotka lähetettiin tuomareille ja lautamiehille keväällä 2015 sähköpostilinkin välityksellä. Kyselyt jaettiin lautamiehille 20.5.2015 ja suurimmalle osalle tuomareista 27.5.2015. Vastaukset analysoitiin heinäkuun 2015 aikana. Tuomareille ja lautamiehille lähetettiin erilliset kyselyt. Kyselyt on teknisesti toteutettu internetselainpohjaisella kyselylomakkeella (Survey Monkey). Internetkyselyn käyttö mahdollisti kyselylomakkeen tehokkaan jakamisen, vaivattoman vastausten keräämisen ja arkistoinnin sekä osittain automatisoidun vastausten tilastoinnin. Tarkoituksena oli myös tehdä vastaaminen mahdollisimman vaivattomaksi kohdehenkilöille, mikä odotetusti lisää myös vastaushalukkuutta. Kyselyyn vastaaminen oli täysin anonyymiä kaikille vastaajille. Yksittäistä vastaajaa ei ole mahdollista identifioida; edes vastaajien IP-osoitteita ei tallennettu. Internetselainpohjainen kyselylomake toimi näistä lähtökohdista tarkasteltuna parhaiten tarkoituksenmukaisen aineiston keräämiseen.

Tuomareille suunnattu kysely lähetettiin kaikkiin Suomen käräjäoikeuksiin (26 kpl). Helsingin käräjäoikeuden rikososastojen tuomareille kyselylomake lähetettiin hallintojohtajan välityksellä. Pienemmissä käräjäoikeuksissa kyselyjen jakamisesta vastasivat suoraan laamannit. Lautamiehille suunnattu kysely jaettiin Suomen Lautamiehet ry:n jäsenihteerin välityksellä. Sekä kyselyyn vastanneiden tuomareiden että lautamiesten osalta otanta kattaa maantieteellisesti koko Suomen. Kyselyihin ovat vastanneet tuomarit ja lautamiehet, jotka konkreettisestikin työskentelevät yhdessä.

1.5.2 Kyselyjen rakenne

Kyselyt koostuvat strukturoiduista ja avoimista kysymyksistä. Kysymykset on laadittu silmällä pitäen kolmea eri teemaa. Teemat ovat a) menettelyn muotoutuminen/prosessinjohto, b) keskustelu ja kommunikaatio tuomarin ja lautamiesten välillä sekä c) päätöksenteko/jutun lopputulos. Lisäksi neljännessä kategoriassa kysytään avoimia kysymyksiä liittyen tutkimuksen teemaan yleisesti (yleiset kysymykset). Teemajaottelu ei ole kovin tarkkarajainen. Sen

¹⁵ Ervasti 2004, s. 9-12.

tarkoituksena on lähinnä suuntaa-antavasti selkeyttää kysymysten tutkimustavoitteita ja toisaalta myös vastausten analysointia ja tulkintaa. Teemajaottelu rakentui etukäteissuunnitelman mukaisesti, ja täsmentyi aineiston keruuvaiheessa. Teemojen suhde toisiinsa voi olla osin päällekkäinen. Yksittäisen teeman muodostava kokonaisuus rakentuu analysoimalla ja tulkitsemalla vastauksia kysymyksiin, joista osa saattaa liittyä useampaan teemaan.¹⁶

Strukturoitujen kysymysten ohella lomakkeissa käytetään muutamissa kysymyksissä avoimia kommenttikenttiä. Niiden tarkoituksena on kerätä syvällisempää tietoa tutkittavasta aiheesta silloin, kun vastausvaihtoehtojen rajaaminen ei ole tarkoituksenmukaista tai edes mahdollista. Avointen kysymysten kohdalla intressinä on ollut saada tietoa tutkittavasta aiheesta sellaisena, kuin vastaajat sen kokevat sekä antaa kyselyyn vastanneille mahdollisuus muotoilla vastauksensa omin sanoin.¹⁷ Kyselytuloksia raportoitaessa käytetään melko paljon suoria lainauksia kyselyvastauksista. Tämän tarkoituksena on säilyttää aineiston autenttisuutta ja kuvailevuutta.¹⁸

Lautamiesten kyselyssä kysymyksiä on yhteensä 18 kappaletta, tuomareiden kyselyssä yhteensä 19 kappaletta. Tuomareille ja lautamiehille suunnatuissa lomakkeissa kysymykset on muotoiltu vastaamaan toisiaan luontevina vastinpareina. Näin osapuolten väliset mielipide- ja näkemyserot ovat lopputuloksista mahdollisimman selkeästi havaittavissa ja verrattavissa toisiinsa. Osapuolten välisten näkemyserojen havainnointi ja niiden selittäminen onkin kyselyvastausten analyysissä keskeisessä asemassa.

1.5.3 Saadut vastaukset

Käräjätuomareille tarkoitettua kyselyä jakoivat Espoon, Etelä-Pohjanmaan, Helsingin, Kanta-Hämeen, Keski-Suomen, Tuusulan sekä Ylivieska-Raahen käräjäoikeuksien laamannit. Kyselyyn vastasi kaiken kaikkiaan tasan 70 rikosasioiden parissa työskentelevää tuomaria. Lautamiesyhdistyksen kautta lautamiehille lähetetty kysely tavoitti yhteensä noin 670 lautamiestä, joista kyselyyn vastasi 174. Tarkkaa lukemaa kyselyn tavoittaneista lautamiehistä

¹⁶ Teemajaottelusta laadullisessa tutkimuksessa ks. Puusa & Juuti 2011, s. 120-123.

¹⁷ Fink 2003, s. 35-38.

¹⁸ Puusa & Juuti 2011, s. 123.

ei ollut saatavilla. Vastausmäärää voidaan kuitenkin pitää melko suurena ja kyselyn laadulliseen luonteeseen nähden riittävän edustavana. Kyselyihin annetut vastaukset analysoitiin heinä-elokuun 2015 aikana.

2 Maallikot käräjäoikeuksissa: historiaa ja nykypäivä

2.1 Historiallinen kehityskulku pääpiirteissään

Tarkasteltaessa lautamiesjärjestelmää osana käräjäoikeuden työskentelyä on syytä kiinnittää huomiota järjestelmän historiaan. Historianäkökohdat määrittävätkin pitkälti sitä, miksi lautamieskokoontamoa vielä käytetään siihen kohdistuneesta kritiikistä huolimatta. Jotta voidaan käsitellä ja ymmärtää lautamiesten toimintaa ja osallisuutta tänä päivänä, on järjestelmää on syytä hieman tarkastella sen historiallisessa kontekstissa.

Lautamiesten osallistumisella lainkäyttöön on Suomen mittakaavassa pitkä perinne. Maallikoita on tarvittu toimimaan tuomareina, koska koulutettuja tuomareita ja kirjoitettua oikeutta ei ole aina ollut saatavilla tai edes olemassa.¹⁹ Noin 1200–1300 -luvulta lähtien ovat kyläyhteisön keskuudesta valitut miehet kokoontuneet kärjäkiville käsittelemään yhteisiä asioita. Kyläyhteisön sisältä valittiin tuomari, *laamanni*, huolehtimaan menettelyn kulusta ja tuomioiden täytäntöönpanosta. Laamannin vallan katsottiin tulevan kuninkaalta, mutta ratkaisutoiminnassa kärjäkiville kokoontuneiden miesten yhtenäinen mielipide antoi ratkaisuille lopullisen sisällön. Kärjillä saavutetusta lautakunnan konsensuksesta voidaan käyttää nimitystä *kärjäyhteisön oikeus*.²⁰

Lautakunnan asema oikeudenkäytössä oli vahvimmillaan 1500- ja 1600-luvuilla. Oikeudenkäyttö Suomessa on kuitenkin kokonaisuudessaan ollut täysin maallikoiden hallitsemaa aina 1800-luvulle saakka. Tuomarilla ei suhteessa lautakuntaan ollut liioin lainopillista asiantuntemusta. Lautakunta erottui tuomarista lähinnä paikallisten olojen tuntemuksen kautta. Paikallisolojen tuntemuksella oli kyläyhteisössä oma arvonsa, koska tuomari oli lähes aina ulkopaikkakuntalainen ja yleensä ruotsinkielinen. Vasta noin 1800-luvun puolessavälissä alettiin tuomarinviran haltijoilta vaatia ylipäänsä lainopillista koulutusta.²¹

Noin 1600-luvun loppupuolella oikeudellinen ratkaisutoiminta alkoi muuttua *kärjäyhteisön* oikeudesta kohti *keskusvaltion* oikeutta. Hovioikeuksien perustaminen ja sen myötä

¹⁹ Pihlajamäki 2013, s. 584.

²⁰ Letto-Vanamo 1995, s. 45.

²¹ de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 6-7.

oikeusastejärjestyksen syntyminen antoivat mahdollisuuden laajempaan oikeudenkäytön kontrolliin. Kirjalliseen prosessiin siirtyminen vaikeutti usein luku- ja kirjoitustaidottomien lautamiesten osallistumista asioiden ratkaisemiseen. Oppineen tuomarikunnan määrä lisääntyi, ja tuomarinvirat siirtyivät vähitellen koulutetuille virkamiehille.²²

Koko 1900-luvun ajan on maallikoiden merkitys oikeudenkäytössä vähentynyt modernin oikeuden kehityksen ja lakimiesprofession eriytymisen myötä.²³ Koko Euroopan laajuudessa tarkastelussa maallikot ovat menettäneet asemiaan koulutetuille juristeille jo keskiajalta lähtien. Koulutetut lakimiehet toivat mukanaan myös kirjoitetun oikeuden, joka vastasi paremmin kehittyvän yhteiskunnan lainkäytölle asettamiin vaatimuksiin.²⁴

2.2 Keskeiset uudistukset

2.2.1 Vuoden 1993 alioikeusuudistus

Vuoteen 1993 asti olivat alioikeudet Suomessa joko raastuvanoikeuksia tai kihlakunnanoikeuksia. Tuomiokuntaan kuulumattomissa kaupungeissa raastuvanoikeus oli yleinen alioikeus. Raastuvanoikeuksissa ei lautamiehiä ollut lainkaan. Tuomiokuntaan kuuluvissa kaupungeissa ja maalaiskunnissa sen sijaan yleisenä alioikeutena oli kihlakunnanoikeus. Kihlakunnanoikeuksissa oli lautamiehillä kollektiivinen äänioikeus. Lautamiehiltä vaadittiin täydellistä yksimielisyyttä, jotta heidän kantansa jäisi oikeuden viralliseksi päätökseksi.²⁵

Vuonna 1993 kärjäoikeuksien lautamiesjärjestelmää uudistettiin jo 1960-luvulta asti vireillä olleen oikeuslaitoksen kokonaisuudistuksen yhteydessä.²⁶ Lautakuntajärjestelmä lakkautettiin kokonaan. Alioikeudet yhtenäistettiin kärjäoikeuksiksi, joissa kaikissa lautamiesjärjestelmä otettiin käyttöön. Raastuvanoikeuksien ja kihlakunnanoikeuksien välisen

²² de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 8.

²³ *ibid.*, s. 13.

²⁴ Pihlajamäki 2013, s. 584-585.

²⁵ de Godzinsky & Ervasti 1999., s. 12.

²⁶ *ibid.*, s. 16.

eron poistuminen johti tosiasiallisesti siihen, että lautamiehet tulivat myös kaupunkeihin.²⁷ Uudistuksen myötä lautamiesjärjestelmän alueellinen käyttöala laajeni, kun sen piiriin tuli noin 1,8 miljoonaa asukasta lisää aiempaan nähden.²⁸

Järjestelmän asiallinen käyttöala kuitenkin supistui. Lautamieskokoontalon käsittävien asioiden määrä väheni huomattavasti, kun valtaosa siviiliasioista rajattiin lautamieskokoontalon ratkaistavien asioiden ulkopuolelle. Lautamiesjärjestelmällä oli uudistuksen myötä merkitystä vain rikosasioiden sekä lähinnä perheoikeudellisten ja huoneenvuokrasuhteista johtuvien siviiliasioiden käsittelyssä. Riita-asioissa lautamiesten osallistuminen jäi siis varsin vähäiseksi. Lautamiehiä käytettiin uudistuksen jälkeen siviiliasioiden oikeudenkäyntikokoontaloissa enää hyvin harvoin.²⁹ Alioikeusuudistus vähensi myös lautamiesten määrää kokoonpanossa seitsemästä lautamiehestä kolmeen.³⁰

Lautamiehille annettiin vuoden 1993 uudistuksella yksilöllinen äänioikeus aiemman kollektiivisen äänioikeuden sijaan. Kollektiivinen äänioikeus tarkoitti sitä, että ainoastaan yksimielinen lautakunta saattoi voittaa puheenjohtajana toimivan tuomarin mielipiteen, jolloin lautakunnan mielipide tuli oikeuden päätökseksi. Muutos oli todelliselta merkitykseltään vähäinen, sillä edelleen lautamiesten tuli olla yksimielisiä voittaakseen puheenjohtajan äänestyksessä. Muutos lisäsi kuitenkin yksittäisen lautamiehen valtaa ja sen myötä myös vastuuta.

Kysymys lautamiesten vastuusta on ollut aina jokseenkin epäselvä. On selvää, että lautamiehellä on lainkäyttövaltansa perusteella huomattava vastuu tuomioistuimen ratkaisusta, onhan lautamiehen äänen painoarvo yhtä suuri kuin ammattituomarin. Lautamiehen vastuu voi toteutua rikosoikeudellisena tai vahingonkorvausoikeudellisena vastuuna. Tosin käytännössä vastuuta vähentää lautamiehen riippuvuusasema suhteessa ammattituomariin. Lautamiehet voivat – ja heidän täytyykin – luottaa ammattituomarin selostukseen käsiteltävästä asiasta ja voimassaolevasta oikeudesta.³¹

²⁷ Pihlajamäki 2013, s. 597.

²⁸ HE 252/1992 vp.

²⁹ HE 85/2008, s. 4.

³⁰ HE 252/1992 vp.

³¹ Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 s. 175-176.

Mielenkiintoista on, että tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on vuonna 2003 ehdottanut mietinnössään lautamiesten yksilöllisestä äänioikeudesta luopumista ja palaamista takaisin kollektiiviseen äänioikeuteen. Perusteluna näkemykselle on se, että yksilöllinen äänioikeus on ”periaatteellisista syistä ongelmallinen”. Kannanoton taustalla on ajatus siitä, että lautamiesten keskinäinen erimielisyys jutun lopputuloksesta pikemmin vähentää kuin lisää yleisön luottamusta tuomioistuimia kohtaan. Yksilöllinen äänioikeus nähtiin ongelmalliseksi myös siinä mielessä, että vaikka lautamiehet toimivat virkavastuulla, on heidän tosiasiallinen vastuunsa epäsuhdassa äänioikeuden tuomaan valtaan nähden.³² Voidaan myös olettaa, että lautamiesten alhainen äänestyshalukkuus sekä kykenemättömyys ottaa kantaa oikeuskysymyksiin puoltavat kollektiivista äänioikeutta. Komitean mietinnössä esitettiin kuitenkin myös vastakkaisia näkemyksiä. Vähemmistön mielestä yksilöllinen äänioikeus lisää yksittäisen lautamiehen paneutumista käsiteltävään asiaan, antaa motivaatiota kuunnella tarkasti jutun osapuolia ja lisää vastuuta lain- ja oikeudenmukaisen lopputuloksen saavuttamiseksi päätösharkinnassa. Mietinnössä korostettiin myös avoimen ja monipuolisen kokoonpanon sisäisen keskustelun merkitystä hyvän lopputuloksen saavuttamiseksi, mikä olikin erityisen mielenkiintoista tämän tutkimuksen kannalta.

2.2.2 Vuoden 2009 säästölakiuudistus

Vuonna 2009 voimaan tullut käräjäoikeuksien kokoonpanosäännöksiä koskeva uudistus on vaikuttanut lautamiesten asemaa heikentävästi. Uudistuksen keskeisenä tavoitteena oli säästöjen toteuttaminen ja tuomioistuinlaitoksen toiminnan tehostaminen oikeusturvaa vaarantamatta; voidaan puhua puhtaasta ns. säästölakiuudistuksesta.³³ Rikosasioissa otettiin uutena kokoonpanovaihtoehtona käyttöön kolmen ammattituomarin kokoonpano. Ennen uudistusta lautamieskokoonpano (1+3) oli rikosasioissa toimivaltainen peruskokoonpano. Ennen uudistusta lautamieskokoonpanoa käytettiin riita-asioiden ratkaisemissa vain OK 2:1:ssa mainittujen juttutyyppeiden osalta. Lautamiehet eivät uudistuksen myötä osallistuneet riita-asioiden käsittelyyn lainkaan. Lautamieskokoonpanon käyttöalaa on supistanut myös uusi sääntely,

³² *ibid.*, s. 187-188.

³³ HE 85/2008, s. 10. ”Uudistuksen tavoitteena on karsia lautamiesjärjestelmän käyttöä ihmisten oikeusturvaa vaarantamatta.”

jossa yhden tuomarin kokoonpanon käyttöalaa on vastaavasti laajennettu. Käräjäoikeus on uudistuksen jälkeen päätösvaltainen yhden ammattituomarin kokoonpanossa, jos mistään syytteessä mainitusta yksittäisestä rikoksesta ei ole säädetty kahta vuotta ankarampaa vankeusrangaistusta. Oikeudenkäymiskaareen sisältyy lisäksi lista rikoksista, jotka voidaan lautamieskokoonpanon sijaan ratkaista yhden tuomarin kokoonpanossa. Uudistuksen myötä lautamiesten käyttöä käräjäoikeuksien kokoonpanoissa supistettiin siis huomattavasti.

Rikosasioissa lautamieskokoonpano käsittelee uudistuksen seurauksena vain vakavimpia ja yhteiskunnallisesti merkittävimpiä rikoksia. Järjestelmän uudistamiseen liittyviä resurssitavoitteita käsiteltiin jo Matti Vanhasen II hallituksen hallitusohjelmassa ja 25.5.2007 annetussa kehyspäätöksessä. Hallitusohjelman mukaan uudistuksesta aiheutuvat säästöt oli tarkoitus kohdentaa pahiten ruuhkautuneiden käräjäoikeuksien vahvistamiseen.³⁴ Noin yhden miljoonan euron säästöllä arvioitiin palkattavan 12-13 tuomaria tai 8-9 työparia (käräjätuomari + kärjäsihteeri) riippuen ao. henkilöiden palkkatasosta.³⁵

Uudistus on vaikuttanut selvästi lautamieskokoonpanon käyttöön määrällisesti. Uudistuksen jälkeen esimerkiksi vuonna 2013 ratkaistiin lautamieskokoonpanossa enää 3900 asiaa, eli noin 6 prosenttia kaikista käräjäoikeuksien rikosasioista.³⁶ Vastaava luku vuonna 2008, ennen sanottua uudistusta, oli 28 300 eli noin 42 prosenttia.³⁷

Vuoden 2009 lakiuudistuksen perusteluissa ei mainita muita syitä järjestelmän supistamiselle kuin säästövaikutusten toteuttaminen. Voidaan siis katsoa lainsäätäjän yhä pitävän lautamiesjärjestelmää ainakin jossain määrin oikeutettuna ja arvokkaana instituutiona. Muutoin olisi epäilemättä päädytty järjestelmän lakkauttamiseen kokonaan. Toisaalta säästölain tavoitteena ei ollutkaan järjestelmän uudistaminen tai muokkaaminen, jolloin sisällölliset näkökohdat voitiin sivuuttaa. Järjestelmän lakkauttaminen olisi vaatinut tuekseen

³⁴ HE 85/2008, s. 15. Lautamiesjärjestelmän supistamisesta aiheutuvat säästöt oli tarkoitus kohdentaa ammattituomareiden palkkaamiseen. Maallikoiden korvaamisen tarkoituksena oli lisäksi ratkaisujen laadun lisääminen, jotta käräjäoikeuden ratkaisuista valitettaisiin harvemmin hovioikeuteen.

³⁵ Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2008:9, s. 44.

³⁶ Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-2316. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.5.2015].

³⁷ Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut [verkkajulkaisu]. ISSN=1798-2316. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 27.5.2015].

järeämpiä perusteluja, joihin puhdasta säästölakia säädettäessä ei tarvinnut ryhtyä. Keskeisimmäksi perusteeksi lautamiesjärjestelmän säilyttämiselle määriteltiin kuitenkin tuomioistuinlaitoksen luottamuksen ylläpitäminen.³⁸ Luottamuksen ylläpitäminen ei edellytä täysilukuista kokoonpanoa sellaisten rutiiniluontoisten juttujen käsittelyssä, joihin ei liity merkittäviä oikeudellisia tai näytöllisiä ongelmia ja jotka ovat rangaistuskäytännöltään melko vakiintuneita.³⁹ Näin ollen yhden tuomarin käyttöalan lisäämisen ei ole katsottu olevan ristiriidassa menettelyn tai itse ratkaisun laatuvaatimusten kanssa. Järjestelmän lakkauttamista ei ole ainakaan virallisesti ehdotettu laisinkaan, mitä voidaan pitää osin ristiriitaisena ottaen huomioon tämänhetkiset paineet tehostaa tuomitsemistoimintaa ja leikata tuomioistuinlaitoksen resursseja. Lautamiesjärjestelmän mahdollisiin sisäisiin ristiriitoihin ei uudistuksessa otettu kantaa.

2.2.3 Vuoden 2014 kokoonpanouudistus

Vuonna 2014 voimaan tulleella lakiuudistuksella kevennettiin OK 2:1:ssa säädettyä käräjäoikeuden lautamieskokoonpanoa yhdellä lautamiehellä. Uudistuksen seurauksena käräjäoikeus tuli päätösvaltaiseksi rikosasiassa, kun tuomioistuimessa on puheenjohtaja ja kaksi lautamiestä. Tarkoituksena oli ”oikeudenhoidon tehokkuuden parantaminen oikeusturvaa vaarantamatta”.⁴⁰ Säästötarpeet toimivat siis eteenpäin ajavana voimana tässäkin uudistuksessa. Uudistuksen arvioitiin vähentävän lautamieskustannuksia noin kolmanneksella, mikä tarkoittaisi noin 700 000 euron vuotuista vähennystä lautamieskustannuksiin.⁴¹ Helsingin käräjäoikeus arvioi uudistusta valmisteltaessa, että lautamieskokoonpanojen keventäminen yhdellä lautamiehellä vähentäisi lautamieshallinnon työtä noin 25 prosentilla.⁴² Säästö vaikuttaa käräjäoikeustasolla melko marginaaliselta, ottaen huomioon, että lautamieshallintoa Helsingin käräjäoikeudessa hoitaa vain yksi henkilö. Kaiken

³⁸ HE 85/2008, s. 13.

³⁹ *ibid.*, s. 19-20.

⁴⁰ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 57/2013, s. 18.

⁴¹ *ibid.*, s. 20.

⁴² HE 4/2014, s. 5.

kaikkiaan uudistuksen perustelut olivat vähäiset. Pääasiallinen tarkoitus oli kohdentaa tuomioistuinlaitoksen resursseja tehokkaammin.

2.3 Rikosasioiden käsittely lautamieskokoontuomariyksikössä

Lautamiehistä säädetään käräjäoikeuslain (1993/581) pykälissä 6-13. Laissa säädetään mm. lautamiesten kelpoisuudesta, valinnasta, esteellisyydestä sekä lautamiehille maksettavista palkkioista. Lautamiesten omia yhdistyksiä on kaksi, Suomen Maallikkotuomarit ry (entinen Suomen Lautamiehet ry) ja Suomen lautamiesliitto. Vuonna 1971 perustettu Suomen Maallikkotuomarit ry on valtakunnallinen lautamiesten etuja valvova järjestö, jonka tarkoituksena on ”ylläpitää ja edistää hyvää lautamiestapaa ja lautamiestietoutta”.⁴³ Suomen Maallikkotuomarit ry on julkaissut lautamiehille mm. erityiset eettiset ohjeet.⁴⁴

Käräjäoikeuden lautamieskokoontuomariyksikö muodostuu lainoppineesta puheenjohtajasta ja kahdesta lautamiehestä. Kokoontuomariyksikö voidaan tarvittaessa vahvistaa yhdellä lakimiehellä ja/tai yhdellä lautamiehellä. Lautamies on käräjäoikeuden täysivaltainen jäsen; hänellä on päätöksenteossa itsenäinen päätösvalta ja yksilöllinen äänioikeus. Yksilöllisen äänioikeuden säilyttämistä on perusteltu sillä, että sen oletetaan lisäävän lautamiehen työn mielekkyyttä sekä sillä, että se on omiaan parantamaan lautamiesten paneutumista asiaan.⁴⁵ Lautamieskokoontuomariyksikön päätösneuvottelussa oikeusoppinut puheenjohtaja selostaa lautamiehille käsiteltävän jutun keskeiset piirteet oikeudellisesta näkökulmasta ja kertoo, mikä on voimassaolevan lain sisältö. Sitten hän lausuu asiassa oman kantansa. Jos joku oikeuden jäsenistä on eri mieltä lopputuloksesta, joudutaan lopputuloksesta päättämään äänestämällä. Äänten jakautuessa tasan voittaa rikosjutussa syytetyn kannalta lievempi lopputulema, riita-asiassa taas ammattituomarin kannattama mielipide.⁴⁶

⁴³ Ks. <http://maallikkotuomarit.fi>.

⁴⁴ Lautamiesten eettiset ohjeet. Luettavissa osoitteessa <http://maallikkotuomarit.fi/lautamiesten-eettiset-ohjeet/>

⁴⁵ Tuomioistuinten kehittämiskomitean mietintö 2003:3, s. 187.

⁴⁶ Käräjäoikeuden lautamies. Oikeusministeriön verkkoesitteitä.

Tutkimuksissa on käynyt ilmi, että lautamiehet itse yleensä pitävät omaa vaikutustaan tuomioistuimen päätöksentekoon suurempana, kuin mitä se on tuomareiden näkökulmasta.⁴⁷ Toisaalta Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen teettämän kyselyn mukaan lautamiehillä on kuitenkin tosiasiallista vaikutusta ratkaisujen sisältöön.⁴⁸ Vaikutus ei vaan näyttäisi olevan niin suurta, kuin on totuttu ajattelemaan.

Lautamiehiä on Suomessa vain käräjäoikeuksissa. Lautamiesten tosiasiallinen vaikutus tuomioiden sisältöön voidaan joidenkin mielipiteiden mukaan katsoa jäävän vain näennäisvaikutukseksi, jos käräjäoikeuden ratkaisu kumotaan tai jos sitä olennaisesti muutetaan muutoksenhakuinstanssissa. Toisaalta on huomattu, että hovioikeudet eivät näytä muuttavan vain lautamiesäänin tehtyjä ratkaisuja sen useammin kuin muitakaan lautamieskokoontamissa tehtyjä päätöksiä.⁴⁹ Lautamiesten vaikutus ei siis näyttäisi mitätöityvän hovioikeuksissa, vaikka niissä jutun käsittelyyn osallistuu vain ammattituomareita.

Lainsäätäjä ei ole Suomessa kovin voimakkaasti ottanut kantaa lautamiesjärjestelmän ulottamiseen ylempiin oikeusasteisiin. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea on vuonna 2003 pohtinut mahdollisuutta lähinnä ylimalkaisella tasolla. Komitean selkeän enemmistön mielestä lautamiesjärjestelmän laajentamiselle hovi- ja hallinto-oikeuksiin ei ole perusteita.⁵⁰ Jos perustelut järjestelmän käytölle alioikeudessa ovat riittävän päteviä sen säilyttämiseksi, voidaan kysyä, mikseivät vastaavat perustelut edellytä lautamiesten mukanaoloa myös hovioikeuden kokoonpanossa. Ristiriita ilmentää lainsäätäjän välinpitämätöntä asennetta lautamiesjärjestelmää kohtaan. Huomionarvoista on, että Ruotsissa lautamiehet osallistuvat asioiden käsittelyyn myös hovioikeuksissa.⁵¹

Lautamiehet ovat velvollisia noudattamaan ja soveltamaan samoja säännöksiä kuin ammattituomaritkin. Eroavaisuuksia ammattituomareiden ja lautamiesten lainkäytössä on

⁴⁷ de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 108.

⁴⁸ *ibid.*, s. 109.

⁴⁹ *ibid.*, s. 100.

⁵⁰ Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3, s. 182: ”Myös Suomessa olisi lautamiesjärjestelmää kehitettäessä mahdollista harkita lautamiesjärjestelmän ulottamista hovioikeuksiin ja hallinto-oikeuksiin. (...) Lautamiesten osallistumista lainkäyttöön ei ole Suomessa pohdittu paljon.”

⁵¹ HE 85/2008, s. 5.

kuitenkin aiemman tutkimuksen mukaan havaittavissa. Lautamiehet ovat taipuvaisia tuomitsemaan ainakin jossain määrin ankarampia rangaistuksia kuin ammattituomarit.⁵² Aiemman tutkimuksen perusteella noin puolet tuomareista näki lautamiesten edustaman rangaistuskäytännön tuomareita ankarampana. Havainto tukee yleistä käsitystä siitä, että kansan oikeustaju olisi lakia ankarampaa.⁵³ Toisaalta, käsitys lautamiesten konkreettisesti ankarammasta rangaistuskäytännöstä pohjautuu yksinomaan äänestämällä saavutettuihin lopputuloksiin ja niiden analysointiin. Jos suhteuttaa lautamiesten ankaramman äänestyskäytännön äänestyspäätösten kokonaismäärään, ei lautamiesten ratkaisulinja kokonaisuutena vaikuta juurikaan ammattituomareiden rangaistuslinjaa ankarammalta.

Yhtenä mahdollisena syynä ankarammalle äänestyskäyttäytymiselle voidaan nähdä erot siinä viitekehyksessä, jossa tuomarit ja lautamiehet tekevät ratkaisujaan. Ammattituomari tuntee lainsäädännön takana vaikuttavat arvotukset, oikeuslähdeopin ja soveltamisperiaatteet. Maallikolta nämä olennaiset laintulkinnan välineet puuttuvat, jolloin hänen voidaan olettaa tukeutuvan henkilökohtaiseen oikeuskäsitykseensä herkemmin kuin ammattituomarin. Maallikolta oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen tasolla sijaitseva oikeudellinen aines jää tavoittamatta.⁵⁴ Nämä eroavaisuudet voivat pidemmälle vietyinä johtaa oikeusturvaongelmiin. Etenkin tunteita herättävissä rikosjutuissa voi kansan oikeustaju nimenomaan olla jotain sellaista, jolta vastaajaa on oikeusvaltiossa suojeltava.

2.4 Lautamiesten valinnasta ja de lege ferenda

Lautamiehet valitsee kunnanvaltuusto toimikauttaan vastaavaksi ajaksi, eli neljäksi vuodeksi kerrallaan.⁵⁵ Näin ollen lautamiehillä on aina taustallaan tietty poliittinen sidonnaisuus ja sen mukanaan tuoma ideologia. Voidaan sanoa, että lautamiehet valitaan poliittisin perustein. Tämä on vastoin ehdotonta periaatetta, jonka mukaan lautamiehet eivät voi eivätkä saa

⁵² de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 99.

⁵³ Maallikoiden käsitys oikeudesta ja rangaistavuudesta on tunnetusti ollut julma kautta ihmiskunnan historian. Rangaistuskäytäntöjen ja kidutuksen historiasta ks. Michel Foucault: *Tarkkailla ja rangaista*. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu 2005.

⁵⁴ Oikeuden tasottelusta ks. Tuori, Kaarlo 2000: Kriittinen oikeuspositivismi.

⁵⁵ Käräjäoikeuden lautamies. Oikeusministeriön verkkoesitteitä.

toimia poliittisella mandaatilla, vaan tuomioistuimen jäsenenä. Nykyistä valintamenettelyä onkin kritisoitu juuri sen poliittisen luonteen vuoksi. Käytännössä lautamiesten paikat täytetään poliittisten kiintiöiden perusteella samalla tavoin kuten muutkin kunnalliset luottamustoimet.⁵⁶ Lautamiestehtävä ei kuitenkaan ole varsinaisesti poliittinen, vaan pikemminkin valtiollinen luottamustehtävä.⁵⁷ Millä perusteilla maallikon voidaan tosiasiallisesti olettaa pystyvän luopumaan poliittisesta suuntauksestaan oikeussaliin astuessaan?

Lautamies tehtävässään rinnastuu tuomiovaltansa perusteella oikeusoppineeseen ammattituomariin. Tuomarin tulee olla poliittisesti ja ideologisesti riippumaton. Poliittisesta valintamenettelystä huolimatta lautamiehen ei tule edustaa lautamiestehtävässään puoluettaan, vaan tuomareita koskevat riippumattomuusvaatimukset koskevat periaatteellisella tasolla myös lautamiehiä. Valintajärjestelmästä johtuen lautamiehet edustavat kuitenkin eri poliittisten puolueiden jäsenistöä ja tässä ominaisuudessaan osallistuvat lainkäyttöön ammattituomarien rinnalla. Lautamiehillä on virkatuomariin rinnastuva lainkäyttötehtävä. Voidaan perustellusti kysyä, miksi lautamiesten poliittisen sidonnaisuuden ei katsota vaarantavan oikeusvarmuutta ja riippumattomuuden ehdotonta vaatimusta, jos se tuomarien kohdalla tulkittaisiin kuitenkin itsestään selväksi seuraukseksi? Toisaalta Suomessa ei ole perinteisesti nähty eettistä tai oikeudellista ongelmaa esimerkiksi tuomarinvirassa olevan henkilön asettumisessa ehdokkaaksi eduskuntavaaleissa. Suomessa myös tuomarin ei edellytetä virkaan nimitettäessä luopuvan mistään yksittäisestä poliittisesta sidonnaisuudestaan.⁵⁸ Sidonnaisuudet tulee vain ilmoittaa oikeusministeriön ylläpitämään rekisteriin, eikä tätäkään systemaattisesti kontrolloida. Rekisteristä myös ilmenee, että tuomareilla on kunnallisia poliittisia luottamustehtäviä, mutta ei kuitenkaan erityisen suuressa mittakaavassa.⁵⁹ Sen sijaan esimerkiksi Skotlannissa pidetään tuomioistuinten

⁵⁶ Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 s. 185.

⁵⁷ Käräjäoikeuden lautamies. Oikeusministeriön verkkoesitteitä.

⁵⁸ Tapanila 2013, s. 253.

⁵⁹ Tapanila 2007, s. 372-376.

riippumattomuuden perusedellytyksenä sitä, ettei tuomari osallistu politiikkaan millään muulla tavalla kuin käyttämällä äänioikeuttaan.⁶⁰

Valintaprosessin poliittisuutta on kritisoitu monessa yhteydessä. Poliittisesta valintamenettelystä seuraa ainakin väistämättä se, että menettelyn ulkopuolelle jää poliittisesti epäaktiivinen kansanosa. Johonkin poliittiseen puolueeseen kuuluu karkeasti arvioituna vain noin 5,5 prosenttia suomalaisista.⁶¹ Silloin loput 94,5 prosenttia väestöstä jäävät kokonaan lautamiesten valintamenettelyn ulkopuolelle, eivätkä siten voi tulla valituksi lautamiehen tehtävään. Kuitenkin lautamiesten tulisi lain mukaan⁶² edustaa mahdollisimman tasapuolisesti kunnan väestön ikä-, elinkeino-, sukupuoli- ja ammattijakaumaa. Näin ollen ristiriita valintamenettelyn ja lain tavoitteiden välillä on ilmeinen. Nykyinen valintamenettely suosii ainoastaan poliittisesti aktiivisinta kansanosaa.

Valintaprosessin seurauksena lautamiehet edustavat oman intressiryhmänsä oikeustajua kollektiivisen oikeustajun sijaan. Toisaalta erilaiset yhteiskunnalliset aatesuuntaukset tulevat edustetuksi nimenomaan silloin, kun lautamiehet koostuvat eri puolueiden jäsenistä. Käytännössä ei kuitenkaan ole takeita sille, että yksittäistapauksessa lautamiehet edustaisivat keskenään erilaisia yhteiskunnallisia näkemyksiä ja toisistaan eriäviä poliittisia suuntauksia.⁶³

Valintamenettelyn poliittista luonnetta voidaan jo sinällään pitää kansan epäluottamusta herättävänä tekijänä, riippumatta sen tosiasiallisista vaikutuksista tuomioihin. On yleisesti tunnettua, että poliitikot eivät ammattiryhmänä herätä erityisen suurta luottamusta suuren yleisön keskuudessa. Kuitenkin luottamuksen lisääminen tuomitsemistoimintaa kohtaan on yksi keskeisiä perusteluja lautamiesjärjestelmän säilyttämiselle.⁶⁴ Valintajärjestelmä tulisi *de*

⁶⁰ Tapanila 2013, s. 253.

⁶¹ Ks. Turun sanomien uutinen 15.4.2013:

<http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/474016/Eduskuntapuolueisiin+kuuluu+300+000+suomalaista++vain+pikkupuolueet+kasvavat>

⁶² Käräjäoikeuslaki 28.6.1993/581, 7§.

⁶³ Lindholm 1990, s. 136 ja 145.

⁶⁴ Ks. esim. HE 85/2008.

lege ferenda uudistaa siten, että se näyttäisi ulospäin mahdollisimman puolueettomalta ja luottamusta herättävältä.⁶⁵

Esitetty kritiikki tulisi ottaa huomioon valintamenettelyä uudistettaessa. Tosin riittävää painetta jo perinteiseksi muodostuneen valintaprosessin korjaamiseen ei tällä hetkellä ole havaittavissa – viimeaikaiset muutospainet ovat kohdistuneet lähinnä järjestelmän supistamiseen tarvittavien säästöjen saavuttamiseksi. Säästötavoitteeseen perustui myös viimeaikaisin, vuonna 2014 voimaan tullut käräjäoikeuksien kokoonpanouudistus. Muutostarpeet on tiedostettu, mutta valintamenettelyn kehittämisen vaikeus ja toisaalta nykyisen valintatavan yksinkertaisuus ja helppous eivät ole antaneet aihetta lainsäädäntömuutoksiin valintamenettelyn osalta.⁶⁶ Epäilemättä myös nykyisen valintatavan *edullisuus* (halpuus) on omiaan vähentämään halukkuutta muuttaa sitä.

De lege ferenda voitaisiin poliittisten taustojen sijaan painottaa valintaperusteena esimerkiksi eri alojen asiantuntijuutta. Näin lautamiehet muodostaisivat eräänlaisen asiantuntijakollegion vastapainona virkavastuulla toimivalle tuomarikollegiolle. Edelleen voitaisiin puhua lautamiehistä (erotuksena tuomioistuimen asiantuntijajäseniin). Eri alojen asiantuntijuus toisi lainkäyttöön kaivattua näkemystä ”oikeuden ulkopuolelta” varmistaen kuitenkin nykyistä varmemmin asiantuntijuuden tuoman ymmärryksen tuomitsemistoiminnassa. Näin ratkaisukokoonpano pysyisi perustellusti laadukkaana⁶⁷, säilyttäen kuitenkin avoimuutensa suurta yleisöä kohtaan.

Valintamenettelyn uudistamishdotuksia on esittänyt myös *Lindholm* vuonna 1990.⁶⁸ Hän kannattaa niin ikään valintajärjestelmää, joka mahdollisimman tehokkaasti varmistaisi jäsenten monipuolisuuden. Lautakunta voisi Lindholmin mukaan koostua esimerkiksi

⁶⁵ Saman logiikan mukaisesti myös esim. tuomareita koskevia esteellisyysskysymyksiä tulee arvioida todellisen esteellisyyden lisäksi sen perusteella, miltä tilanne *näyttää* ulospäin. Tuomarin tulee paitsi olla puolueeton, myös vaikuttaa puolueettomalta ulkoapäin tarkasteltuna.

⁶⁶ Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 s. 185.

⁶⁷ Laatussa voitaisiin asiantuntijuuden alasta riippumatta perustella pitkän koulutuksen tuomalla sivistyksellä ja ymmärryksellä yhteiskunnan eri arvostuksia kohtaan. Eri alojen asiantuntijat edustaisivat kansaa laajalaisemmin kuin poliittisin perustein valitut lautamiehet.

⁶⁸ Lindholm 1990, s. 144-145.

lakimiestuomarista, syyttäjistä ja asianajajasta.⁶⁹ Erilaisia valintatapoja on pohdittu myös Ruotsissa parlamentaarisessa lautamieskomiteassa.⁷⁰ Komitea pyrki löytämään keinoja rekrytoida lautamiehiksi poliittisesti riippumattomia ehdokkaita. Ratkaisuksi esitettiin nykyisen puoluepoliittisen valintajärjestelmän kehittämistä ja monipuolistamista sekä näiden ohella ns. vapaata kiintiötä, jonka perusteella 20 prosenttia lautamiehistä voitaisiin valita ”kansan keskuudesta”:

För att nå medborgare som – utan att kunna tänka sig medlemskap i ett politiskt parti eller att öppet redovisa sin politiska uppfattning – är samhällsengagerade, skall rekryteringen av nämndemän till viss del ske i en fri kvot. En lämplig storlek på denna bör inledningsvis vara 20 procent. Till denna fria kvot skall allmänheten kunna lämna förslag på nämndemannakandidater.⁷¹

Mallissa kansalaiset voisivat siis esittää sopivaksi katsomiaan lautamiesehdokkaita vapaaseen kiintiöön. Edellä ehdotetun mallin toteuttamiseen ei ole kuitenkaan Ruotsissakaan ryhdytty lähinnä samoista syistä kuin Suomessa. Nykijärjestelmän helppous, vaivattomuus ja taloudellisuus eivät ole antaneet riittävää aihetta selvittää valintamenettelyn todellisia muutosmahdollisuuksia.⁷² Ruotsissa myös poliittisen valintajärjestelmän historiallista perinnettä on pidetty tärkeänä perusteena sen säilyttämiseksi.⁷³

2.6 Oikeusolojen muutos ja ajan haasteet

Yhteiskunnan muutos yhä postmodernimpaan suuntaan on aiheuttanut haasteita ja muutospaineita koko oikeusjärjestelmälle. Yhteiskunnan kehitys on pakottanut tuomioistuimen sisäisen kulttuurin eräänlaiseen murrosvaiheeseen, vaikka tuomioistuimet ovatkin perinteisesti olleet hitaita muuttumaan ja uudistumaan. *Wilhelmssonin* mukaan sekä yhteiskunnallinen että globaali kehitys osoittavat vahvoja merkkejä siitä, että usko auktoriteetteihin, asiantuntemukseen ja eettisiin esikuviin on romahtanut. Elämme

⁶⁹ de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 27.

⁷⁰ Framtidens nämndemän. Betänkande av Nämndemannakommittén. SOU 2002:61.

⁷¹ SOU 2002:61 Del 1, s. 71.

⁷² Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 s. 185.

⁷³ SOU 2002:61 Del 1, s. 71.

riski yhteiskunnassa, jossa yleinen epävarmuus kasvaa, ja asiantuntijoiden mielipiteitä kyseenalaistetaan aiempaa voimakkaammin.⁷⁴ Kehitys asettaa paineita myös lainkäyttöjärjestelmälle. Sen on vastattava kasvaviin vaatimuksiin voidakseen säilyttää uskottavuutensa ja arvonsa kansalaisten silmissä. Muodollinen auktoriteetti ei enää riitä tuomioiden perustaksi. Tuomioistuinten ratkaisut tulee perustella laadukkaasti ja kestävästi, jotta niiden arvovalta säilyisi.

Väistämättä myös tuomarin rooli on muutospaineen alla. Tuomari ei voi enää ”piiloutua” oikeusjärjestelmän taakse⁷⁵, vaan alioikeustuomariltakin vaaditaan entistä laadukkaampaa ja kattavampaa erityisasiantuntemusta, lainsäädännön tuntemusta ja kykyä perustella ratkaisut kestäväällä tavalla. Samalla lainsäädäntö monimutkaistuu. Yhteiskunnan oikeudellistuksessa sääntely ulottuu yhä laajemmalle. Kehityssuunta puhuu erityistuomioistuinten tai ehkä enemmänkin erityiskokoonpanojen puolesta. Kehitys asettaa paineita myös maallikotuomareille ja koko lautamiesjärjestelmälle. Onkin kysytty, miksi lautamiehet tulisi säilyttää käräjäoikeuksissa, kun ammattituomareiltakin vaaditaan erikoistumista ja jatkuvaa osaamisen kehittämistä. Yleisin perustelu vaikuttaa olevan se, että lautamiesten osallistumisen tuomitsemistoimintaan on katsottu ilmentävän kansan oikeustajua ja siten tuovan lainkäytön lähemmäs tavallista kansaa. Lautamiesten luomaa yhteyttä kuviteltuun yleiseen oikeustajuun on järjestelmän keskeisenä hyötynä korostanut myös *Diesen*⁷⁶. On kuitenkin muistettava, että lautamieskään ei ole oikeudessa ensisijaisesti arvojensa edustajana, vaan tuomiovallan tosiasiallisena käyttäjänä ja vastuunalaisena päätöksentekijänä.

Välittääkö kuitenkin tosiasiallisesti maallikoiden osallistuminen kansan yleisen oikeustajun lainkäyttöön? Kysymystä tarkasteltaessa herää ensinnäkin ajatus siitä, mitä kansan oikeustaju pitää sisällään. Mikä on kansan oikeustaju ja kuinka sitä mitataan? Onko olemassa yhtenäistä oikeustajua? Näihin kysymyksiin voi hakea vastausta yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta, jonka mukaan yhteiskuntamme on siirtynyt modernista myöhäismoderniin vaiheeseen. Aikaamme leimaavat kasvanut työttömyys, talouden taantuma, yksilöllisyyden korostaminen,

⁷⁴ Wilhelmsson 2001, s. 70-72 ja 104-107.

⁷⁵ *ibid.*, s. 120-124.

⁷⁶ Diesen 1996, s. 240.

globalisaatio ja sukupuolten vallankumous. Tietoyhteiskunnassa ajan ja paikan merkitys hälvenevät, ihmisten väliset sidokset löystyvät ja yhteisöllisyys vähenee. Elämä irtautuu traditioiden kahleista – liberalisoituu. Myöhäismodernissa maailmassa tieto on kaikkien saatavilla, ja auktoriteettien asema heikkenee. Yksilöiden tulee itse muodostaa eettiset näkemyksensä, valita omat elämänarvonsa lukuisten vaihtoehtoisten suuntauksien joukosta. Yhteistä arvojärjestelmää ei enää ole.⁷⁷ Ei siis ole olemassa liioin yhtä yhtenäistä oikeustajua. Edellä kuvattu arvoliberalismi hylkää käsityksen yhdestä yhtenäisestä oikeustajusta ja asettaa kasvavia vaatimuksia lainkäytölle. Yhtä ainoaa, kaikkien hyväksyttävissä olevaa ratkaisua ei arvojen moninaisuuden takia voida löytää laadukkaimmassakaan prosessissa. Käsitykset oikeudenmukaisuudesta vaihtelevat, jolloin tuomioiden perustelujen laadun merkitys korostuu. Ratkaisut tulee tehdä eri näkökohtia ja vaihtoehtoja avoimesti punnitien.⁷⁸ Ratkaisut vaativat tuekseen hyväksyttävät perustelut, jolloin myös itse lopputulos näyttäytyy oikeudenmukaisempana.

⁷⁷ Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3, s. 46-47.

⁷⁸ *ibid.*, s. 47.

3 Tutkimustulokset

3.1 Menettelyn muodostuminen ja prosessinjohto

Kyselylomakkeiden ensimmäinen teema käsittelee menettelyn muodostumista ja prosessinjohto-oikeuden käyttämistä. Prosessinjohdolla tarkoitetaan *Virolaisen* mukaan asianosaisten kuulustelua, todisteiden hankkimista, todisteiden epäämistä, todistajan kuulustelua sekä tuomarin kyselyvelvollisuutta.⁷⁹ Näistä tuomarin kyselyvelvollisuus on olennaisin ja käyttökelpoisin prosessinjohton väline nykyaikaisessa uudistetussa rikosprosessissa. Tätä ns. materiaalista prosessinjohtoa voidaan pitää laajemmassa mielessä myös oikeuskäsittelyn kommunikatiivisuuden edistäjänä ja oikeusvarmuuden sekä oikeuden saavutettavuuden tehostajana.⁸⁰ Prosessinjohto liittyy myös lautamiehiin. Lautamiehillä on oikeuden täysivaltaisina jäseninä ainakin periaatteellinen mahdollisuus osallistua prosessin muodostumiseen kyselyoikeutta käyttämällä. Osion tavoite on selvittää valtasuhteiden ilmenemistä ja muotoutumista oikeussalissa. Mielenkiinto kohdistuu siihen, käyttävätkö lautamiehet kyselymahdollisuuttaan käytännössä.

Teeman ensimmäisenä kysymyksenä kysytään, *kuka johtaa prosessia ja menettelyn etenemistä salissa*. Termiä ”prosessinjohto” haluttiin välttää kysymyksenasettelussa, koska se on jo sinällään varsin asenteellinen ja tuomarikeskeinen, ja saattaisi johdatella ainakin maallikkovastaajia turhan voimakkaasti. Menettelyn etenemisellä tarkoitetaan kuitenkin nimenomaan prosessinjohtoa ja prosessinjohtollisia toimia.

Kuka johtaa prosessia/menettelyn etenemistä salissa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Ammattituomari itsenäisesti	107 (61,49%)	67 (95,71%)
Ammattituomari yhdessä lautamiesten kanssa	24 (13,79%)	1 (1,43%)
Ammattituomari muiden osallistujien kanssa (esim. syyttäjä)	46 (26,44%)	4 (5,71%)
Yhteensä	174	70

Taulukko 1.

⁷⁹ Virolainen 1988, s. 89-113.

⁸⁰ Ervo 2005, s. 401-404.

Tuomareista noin 95,7 prosenttia arvioi ammattituomarin johtavan prosessia ja menettelyn etenemistä täysin itsenäisesti. Lautamiehistä sen sijaan vain noin 61,5 prosenttia arvioi prosessin puhtaasti tuomarivetoiseksi. Vastauksissa näyttää siltä, että *tuomarit itse arvioivat oman prosessinjohtonsa vahvemmaksi kuin miltä se näyttää lautamiesten näkökulmasta*. Mielenkiintoista on, että ainoastaan yhden kyselyyn vastanneen tuomarin mielestä menettely muotoutuu yhteistyössä lautamiesten kanssa, kun taas lautamiehistä lähes 14 prosenttia mieltää prosessin ammattituomarin ja lautamiesten yhteistyön tulokseksi. On nähtävissä, että *lautamiehet arvioivat oman panoksensa prosessinjohtoon suuremmaksi, kuin miltä se näyttää ammattituomarin kannalta*. Toisaalta voi olla, että lautamiehet maallikoina eivät tunnista tai kiinnitä huomiota tuomarin prosessinjohtotoimiin, vaan mieltävät johtamisen enemmän abstraktina käsitteenä, joka muodostuu mielikuvien ja kokemusten perusteella.

Lautamieskokoontamissa kokouksen jäsenten tehtävät ja valta ovat lautamiesten yksilöllisen äänioikeuden myötä muodollisesti yhtäläiset. Lautamiehillä on ainakin teoreettisesti mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa menettelyn muotoutumiseen prosessinjohton keinoin, käyttämällä esimerkiksi kyselyoikeuttaan juttua käsiteltäessä. On kuitenkin ilmeistä, ammattituomari muodollisen asemansa ja kokemustaan takia on tosiasiallisesti vallan keskiössä tuomioistuimissa.

Lautamiehiltä ja tuomareilta kysyttiin, *onko lautamiehillä mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun*. Onko lautamiehillä konkreettisia vaikutusmahdollisuuksia? Jos ei, voidaan sanoa menettelyn olevan vahvasti tuomarikeskeinen myös tosiasiallisesti. Lautamiehet eivät silloin ole prosessin luojia vaan vain osallistujia prosessissa, jonka kulkua hallitsee ammattituomari. Voidaan sanoa, että lautamiehet eivät juurikaan osallistu menettelyn luomiseen, vaan mukautuvat passiivisesti tuomarin johtamaan menettelyyn.

Onko lautamiehillä mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä on, tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa menettelyn kulkuun	24 (13,79%)	1 (1,43%)
Voi olla mahdollisuus vaikuttaa, riippuen tuomarista	62 (35,63%)	22 (31,43%)
Voi olla mahdollisuus vaikuttaa, riippuen lautamiesten omasta aktiivisuudesta	61 (35,06%)	20 (28,57%)
Ei ole mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun	42 (24,14%)	35 (50%)
Yhteensä	174	70

Taulukko 2.

Lautamiehistä noin neljännes katsoi, ettei lautamiehillä yksiselitteisesti ole mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun, kun taas tätä mieltä oli tuomareista jopa puolet. Noin puolet tuomareista oli sitä mieltä, että lautamiehillä voi olla ainakin jonkinlaisia mahdollisuuksia vaikuttaa menettelyn kulkuun. Tämän mahdollisuuden käyttäminen nähtiin kuitenkin riippuvaiseksi melko tasapuolisesti tuomarista ja/tai lautamiesten omasta aktiivisuudesta. Lautamiehet arvioivat itse omat vaikutusmahdollisuutensa hieman paremmiksi kuin mitä ne ovat tuomareiden mielestä. Lautamiehistä lähes 14 prosenttia näki lautamiehillä tosiasiallisen mahdollisuuden vaikuttaa menettelyn kulkuun, kun taas tuomareista vain reilu prosentti vastanneista (eli yksi vastaaja) oli samaa mieltä. Tuomarin prosessinjohto vaikuttaa siis melko suljetulta alueelta. Esiin nousee kuitenkin eri osapuolten oman aktiivisuuden korostaminen. Epäilemättä tuomarien prosessinjohtotavoissa on eroavaisuuksia. Toiset tuomarit voivat olla vastaanottavaisempia lautamiesten osallistumiselle, kun taas toiset pitävät prosessinjohto-oikeuden tiukasti omissa käsissään. Vastauksissa korostuu kuitenkin selkeä tuomarivetoisuus, mitä voidaan toisaalta pitää luontevana prosessin etenemisen kannalta. Lautamiehillä voisi kuitenkin olla annettavaa prosessin kannalta, etenkin käyttämällä kyselyoikeuttaan.

Messmerin mukaan myös saksalaisten oikeudenkäyntien vuorovaikutuksen on todettu olevan voimakkaasti tuomarivetoista. Eri osapuolten tosiasialliset mahdollisuudet vaikuttaa jutun käsittelytapaan on tutkimuksessa katsottu vähäisiksi. Messmerin mukaan ratkaisukokoonpanon osapuolten tehtävät ja valta ovat erilaiset, ja myös eri osapuolten vaikutusmahdollisuudet oikeussalissa ovat erilaiset. Tutkimuksen mukaan saksalaisissa oikeudenkäynneissä muiden kuin ammattituomarin vaikutusmahdollisuudet ovat vain

vähäiset ja heidän osallistumisensa tarkoituksena on lähinnä tuottaa informaatiota puheen muodossa.⁸¹ Toisaalta Messmerin tutkimus käsittelee konkreettisia vaikutusmahdollisuuksia, kun taas tämän tutkimuksen mielenkiinto kohdistuu eri toimijoiden välisten käsitysten tarkasteluun. Tulokset korreloivat kuitenkin sikäli, että kyselyn perusteella kuitenkin niin tuomarit kuin lautamiehetkään eivät arvioineet lautamiesten vaikutusmahdollisuuksia erityisen suuriksi.

Myös lautamiesten kiinnostusta ja aktiivisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun pyrittiin selvittämään. Lautamiehiltä kysyttiin, ovatko he *joskus pyrkineet itse vaikuttamaan menettelyn kulkuun oikeussalissa*. Lautamiehistä vain reilu 4 prosenttia kertoi pyrkivänsä vaikuttamaan usein. Lopuista vastanneista noin puolet kertoivat pyrkineensä joskus vaikuttamaan menettelyn kulkuun ja toiset puolet eivät koskaan tai juuri koskaan.

Oletko joskus pyrkinyt itse vaikuttamaan menettelyn kulkuun oikeussalissa? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	Vastaukset
Kyllä, pyrin usein vaikuttamaan menettelyn etenemiseen	7 (4,12%)
Kyllä, olen joskus pyrkinyt vaikuttamaan menettelyn kulkuun	81 (47,65%)
Ei koskaan tai juuri koskaan pyri vaikuttamaan menettelyn kulkuun millään tavoin	82 (48,24%)
Yhteensä	170

Taulukko 3A.

Tuomareita puolestaan pyydettiin arvioimaan vastaavasti, *onko lautamiehillä ylipäänsä kiinnostusta/aktiivisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun*. Tuomareista lähes 76 prosenttia arvioi lautamiehet todella passiivisiksi, eli etteivät he osallistu menettelyn kulkuun koskaan tai juuri koskaan.

⁸¹ Messmer 1997. Vrt. myös Conley & O’Barr 1998.

Onko lautamiehillä kiinnostusta/aktiivisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	Vastaukset
Kyllä, aina tai lähes aina	0 (0,00%)
Silloin tällöin	17 (24,29%)
Ei koskaan tai juuri koskaan	53 (75,71%)
Yhteensä	70

Taulukko 3B.

Lautamiesten ja tuomareiden vastaukset vaikuttavat olevan linjassa toisiinsa nähden. Vastauksista on nähtävissä keskeisesti se, että lautamiehillä ei ole juurikaan pyrkimyksiä vaikuttaa käsittelyyn prosessinjohton keinoin. Lautamiehet tyytyvät seuraamaan ammattituomarin luomaa prosessia, eivätkä pyri aktiivisesti osallistumaan siihen itse. Tulos on ennalta-arvattava, sillä voidaan olettaa, ettei maallikolla ole välttämättä edes tietoa prosessinjohton keinoista tai mahdollisuuksista vaikuttaa menettelyyn. On luonnollista seurata tuomarin prosessinjohtoa ja mukautua siihen, etenkin ottaen huomioon lautamiesten roolin käsitteellisesti tuomioistuimen ulkopuolisina osallistujina.

Osion lopuksi sekä lautamiehet että tuomarit ovat arvioineet sitä, miten lautamiehet konkreettisesti myötävaikuttavat tuomarin työskentelyyn prosessissa. Vastauksia on kerätty avoimella kysymyksellä, jotta saadut vastaukset olisivat mahdollisimman kuvailevia. Lautamiehiltä kysyttiin, *miten he arvioivat lautamiesten läsnäolon vaikuttavan tuomarin työskentelyyn, vai vaikuttaako se mitenkään*. Tuomareilta puolestaan kysyttiin suoraan *miten lautamiesten läsnäolo vaikuttaa omaan työskentelyysi ja prosessinjohtosi*. Kysymyksenasettelu on perusteltu, koska tuomareilla on mahdollisuus peilata lautamieskokoontenossa työskentelyä kokemuksiinsa muissa kokoonpanoissa työskentelystä. Lautamiehillä luonnollisesti ei tällaista näkökulmaa ole, mutta lautamiesnäkökulma on mielenkiintoinen väline etenkin peilattaessa lautamiesten näkemyksiä tuomareiden kokemuksiin.

Tuomareista noin 44 prosenttia oli sitä mieltä, ettei lautamiesten mukanaolo vaikuta heidän prosessinjohtoonsa ja työskentelyynsä millään tavoin.

”Johdan prosessia samalla tavalla riippumatta siitä, onko lautamiehiä kokoonpanossa vai ei.”

”En anna heidän häiritä prosessinjohtoa, mikäli he sitä yrittävät (ei ole vielä tapahtunut).”

”Lautamiesten mukanaolo ei oikeastaan vaikuta juuri lainkaan prosessinjohtooni. Lautakunta ei ole mitenkään merkittävässä asemassa salissa tapahtuvan menettelyn kannalta, vaan se on puheenjohtajan tehtävä.”

”Ei salityöskentelyyn vaikutusta. Tilaa ei ole pöydän takana niin paljon.”

”Ei eroa työskentelyyn ilman heitä.”

”Ei juuri mitenkään.”

Muutama tuomari korosti kuitenkin myös lautamiesten ainakin teoreettista mahdollisuutta vaikuttaa prosessiin. Vaikutusmahdollisuus nähtiin kuitenkin hyvin marginaalisena, kuten ensimmäisten kysymysten vastauksista ilmenee. Vastausten perusteella näyttää siltä, että lautamiehet vain harvoin ottavat osaa prosessin kulkuun.

”Eipä juuri mitenkään. Tietenkin järkeviä ehdotuksia prosessin kulusta kuunnellaan myös lautamiehiltä.”

”Ei vaikuta prosessinjohtoon sinänsä, mutta esim. pääasiaan vaikuttavista käsittelyratkaisuista luonnollisesti keskustellaan heidän kanssaan ennen käsittelyratkaisun tekemistä.”

”Yritän huomioida lautamiehiä mm. siten, että heilläkin on mahdollisuus esittää kysymyksiä tai muutoin riittävän ajoissa esittää huomionsa, joilla voi olla vaikutusta asian käsittelyyn.”

”Todistajien ja muiden todistelutarkoituksessa kuultavien kuulemisen aikana lautamiehet voivat käyttää kyselyoikeuttaan.”

”Oikeusprosessi ja prosessinjohto etenee samanlaisena sekä yhden tuomarin että lautamieskokoontamissa. Ainoana erona on se, että ennen käsittelyn aloittamista teen lautamiehille lyhyesti selkoa siitä, mistä asiassa on oikeudellisesti kysymys ja mihin seikkoihin heidän kannattaisi erityisesti kiinnittää huomiota.”

”Lautamiehet yleensä esitä mielipiteitä käsittelyn kulusta. Jos esittävät, mietin esitystä ja otan huomioon, jos se auttaa käsittelyä jollainlailla. Mutta koska esitykset ovat harvinaisia, eivätkä kaikki johda mielestäni eteenpäin, huomioonottamiset ovat hyvin harvinaisia. Työskentelen mielelläni lautamiesten kanssa, mutta se ei vaikuta juuri prosessinjohtoon. Ennen istuntopäivän alkamista käyn useasti asiat lyhyesti lautamiesten kanssa läpi, mutta se tapahtuu siis prosessin ulkopuolella.”

Erityisen negatiivisena lautamiesten vaikutuksen näki noin 14 prosenttia kyselyyn vastanneista tuomareista. Negatiivinen näkemys pohjautui lähes kaikissa vastauksissa siihen, että lautamiesten katsottiin tarpeettomasti hidastavan tuomarin työskentelyä.

”Lautamiehille saattaa joutua selittämään omaa prosessinjohtotoimintaa, mikä hidastaa käsittelyä.”

”Joutuu näyttämään kirjallisia todisteita lautamiehille, jolloin oma keskittyminen niihin häiriintyy.”

”Lautamiehet yleensä hidastavat ja sotkevat asian käsittelyä. He saattavat kiinnittää huomiota todistelussa epäoleellisiin seikkoihin. Hankalaa on myös, kun lautamies ei usko lainoppineen jäsenen käsitystä siitä, miten tietty oikeuskysymys tulee ratkaista. Rikosprosessiin tulee jatkuvasti lisää monimutkaisia oikeuskysymyksiä (ne bis in idem, hyödyntämiskiellot etc.). Lautamiehet ovat näissä asioissa käytännössä puheenjohtajan näkemyksen varassa. Silti näissäkin asioissa osa lautamiehistä esittää olevansa asiantuntija. Talous-, ympäristö-, huumausaine tai seksuaalirikoksiin lautamiehiä ei tulisi käyttää. Kahden ensimmäisen osalta kyse on yleensä vaikeista oikeuskysymyksistä ja kahdessa jälkimmäisessä myös näytön arviointi poikkeaa tavanomaisista rikoksista. Lautamiesten käyttö tulisi rajata ainoastaan törkeisiin väkivaltarikoksiin, ja niissäkin vain näytön arviointiin. Teon törkeysarviointi, rangaistuksen mittaaminen ja korvausvelvollisuus tulisi jättää ammattituomarille.”

”Joutuu selostamaan menettelyjä ja lain sisältöjä lautamiehille. Osalla lautamiehistä on erittäin huonot perustaidot tuomioistuimesta. Lautamiesten

mukanaolo pääosin hidastaa työskentelyä ja prosessinjohtoa. Lisäksi lautamiehillä on usein käsityksiä, joita joutuu oikomaan. Lainvastaisia ratkaisujahan emme saa tehdä.”

”Se hidastaa työskentelyä, koska pyrin informoimaan lautamiehiä sekä prosessuaalisista että materiaalisista kysymyksistä ja pitämään heidät istunnon aikanaikin ajan tasalla. Prosessinjohto on kuitenkin yksinomaan tuomarin käsissä enkä pidä muuta vaihtoehtoa mahdollisena enkä toivottavana.”

Prosessin hidastuminen lautamiehistä johtuen katsottiin siis monesti tarpeettomaksi haitaksi tuomarin työskentelylle. Lautamiesten osallisuudelle ei annettu arvoa, vaan heistä nähtiin olevan enemmän haittaa etenkin turhan lisätyön muodossa kuin hyötyä. Vastausten perusteella lautamiesten läsnäolosta aiheutuva haitta vaikuttaa kuitenkin melko marginaaliselta. On selvää, että käsittely hidastuu jonkin verran, kun tuomari joutuu selostamaan lautamiehille käsiteltävää asiaa ja sovellettavaa lakia. Siihenhän tuomareilla on myös velvollisuus, kuten edellä on todettu. Osa vastanneista tuomareista ei nähnyt tämän lisätyön tuottavan kuitenkaan erityistä lisäarvoa asian käsittelyn kannalta.

Tuomareista noin 35 prosenttia näki lautamiehillä olevan vaikutusta työskentelyynsä, mutta ei kuitenkaan erityisen negatiivisella tai positiivisella tavalla. He näkivät lautamiesten vaikutuksen sinänsä neutraalina, mutta lisätyötä tuottavana.

”Päätöksenteossa (siis myös prosessipäätösten teossa) on huomioitava lautamiesten mukanaolo.”

”Ehkä lautamiesten kanssa on oltava muodollisempi kuin yhden tuomarin kokoonpanossa.”

”Vaikeassa jutussa on jo ennen syytteen esittämistä tarkoituksenmukaista selostaa lautamiehille, mistä asiassa on kysymys, jotta he voivat istunnon aikana pysyä kärryillä. Asiaesittely vaatii syyttäjältä perusteellisempaa esitystä ja häntä voi joutua siihen kehottamaan. Kun tuomari on riittävän itsevarma ja herättää lautakunnassa luottamusta, mutta samalla myös ottaa heidät riittävästi huomioon, istunto hoituu ongelmitta ja äänestyksittä. Hyötyä en ole heistä koskaan kokenut olevan, haittaa heistä on hyvin harvoin, mutta aina heistä aiheutuu lisätyötä.”

”Vain sillä tavalla, että esimerkiksi jotain todistelua voidaan käydä läpi vähän eri tavoin kuin käsittelyssä ilman lautamiehiä, jotta lautamiehet pääsevät paremmin perehtymään aineistoon. Lautamiesten huomioiminen vaikuttaa kaiken kaikkiaan hiukan istuntokäsittelyyn.”

”Tulee mainittua asioita, joihin etukäteen pyydän kiinnittämään huomiota henkilötodistelussa. Pitkässä käsittelyssä pyrin pitämään tauon tai taukoja, joiden aikana vaihdan lautamiesten kanssa ajatuksia jutun etenemisestä. Annan lautamiehille mahdollisuuden kirjallisesti lapulla esittää kysymyksiä tai kommentteja, jotka otan mahdollisuuksien mukaan huomioon.”

”Käyn lautamiesten kanssa keskustellen läpi myös prosessinjohtoa, mikäli siinä on esim. jotain normaalista poikkeavaa.”

”Tutkin etukäteen ko. rikoksen rangaistustilastoja, että osaan perustella lautamiehille ratkaisuehdotukseni, kun kyse on harvinaisemmasta rikoksesta. Kyllä lautamiesten mukanaolo vaikuttaa niin, että kukaan asianosainen tai syyttäjät ei voi vain viitata esimerkiksi kirjalliseen todisteeseen, vaan se on käytävä läpi suullisesti niiltä osin kuin asiakirjaan viitataan. Tämän tosin pitäisi olla lähtökohta, vaikka lautamiehiä ei olisikaan, mutta jos puheenjohtaja on lukenut kirjallisen todisteen ja se on kaikille muillekin asianosaisille ja syyttäjälle tuttu, ei sitä ole aina tarpeen lukea ainakaan kokonaan läpi enää istunnossa.”

”Mikäli lautamiehet ovat paikalla ajoissa, kerron heille ennen istunnon alkua lyhyesti, mitkä todennäköisesti ovat esillä olevassa asiassa olennaisia seikkoja. Istunnon aikana kierrätän käsiteltävät kirjalliset todisteet myös lautamiesten nähtävänä ja tutustuttavana. Omaan työskentelyyn lautamiehet vaikuttavat eniten harkintavaiheessa, jolloin heille on selvitettävä asioita ja mm. esitettävä oma käsitys siitä, miten asia olisi ratkaistava.”

”Lautamiesten mukana ollessa pyrin varaamaan hetken ennen istuntoa siihen, että voimme keskustella käsiteltävänä olevasta asiasta ja siitä, mitkä seikat tulevat vaikuttamaan asian ratkaisuun. Tällöin myös lautamiehet voivat esittää mieltä askarruttavia kysymyksiä. Käsittelyssä kirjallisiin todisteisiin tutustutaan yhdessä tai ne kierrätetään lautamiesten kautta.”

”Tärkeimmät menettelyratkaisut keskustellaan lyhyesti lautamiesten kanssa. Prosessi käräjäoikeudessa on kuitenkin sen verran nopeatempoista, että puheenjohtaja joutuu tekemään ”lennosta” sellaista, mihin ei ole aikaa eikä tarvetta käydä neuvotteluita lautamiesten kanssa. Itse olen sitä mieltä, että prosessinjohto on puheenjohtajan tehtävä ja lautamiehet antavat panoksensa lopputuloksen miettimiseen.”

”Käsittelyn aikana kirjallisten todisteiden, esim. valokuvien esittely on tarpeen. Taukojen aikana kerron mitä seuraavaksi tulee tapahtumaan. Kerron, ehkä, mihin todistelussa kannattaa kiinnittää huomiota ja toivon, että lautamiehet ovat ”hereillä” silloin, kun ao. kohtaan tullaan.”

”Vaikuttaa siten, että asia on käsiteltävä suullisesti ehkä laajemmin kuin muuten. On pidettävä huoli, että lautamiehet saavat kaiken tiedon ja ymmärtävät, mistä on kysymys.”

Kyselyyn vastanneista tuomareista vain yksi näki lautamiesten mukanaolon positiivisena asiana.

”Pidän tärkeänä, että lautamiehet ovat mukana käsittelyssä. He ottavat aktiivisesti kantaa näyttökysymyksiin, syyttömyys/syyllisyys-kysymyksiin ja rangaistuksen mittaamiseen. Prosessin johtamiseen lautamiehet eivät osallistu.”

Tuomareiden vastauksissa on olennaista se, että lautamiesten myötävaikutus katsottiin kautta linjan joko olemattomaksi (44%), neutraaliksi (35%) tai suoranaisesti haitalliseksi (14%). Tulokset eivät siis anna lautamiesten osallisuudesta erityisen positiivista kuvaa tuomarin työskentelyn kannalta. Huomionarvoista on, että ainoastaan yksi vastaaja piti lautamiesten vaikutusta työskentelynsä positiivisena tai lisäarvoa tuottavana. Vastauksista voidaan päätellä, että tuomarit eivät pidä lautamiesten osallisuutta tärkeänä ainakaan oman työskentelynsä tai itse tuomitsemistoiminnan kannalta. Kaiken kaikkiaan vastaukset antavat lautamiesten läsnäolosta varsin negatiivissävytteisen kuvan.

Lautamiehiltä puolestaan kysyttiin samaan teemaan liittyen, *miten arvioit lautamiesten läsnäolon vaikuttavan tuomarin työskentelyyn, vai vaikuttaako se mitenkään*. Lautamiehistä noin 9 prosenttia arvioi, ettei heidän läsnäolonsa vaikuta juuri mitenkään tuomarin

työskentelyyn. Noin 57 prosenttia puolestaan arvioi lautamiehillä olevan jonkinasteista, melko neutraalia vaikutusta. Lautamiehistä useimmat korostivat tuomarin persoonan vaikutusta asian käsittelyyn.

”Vaihtelee hyvin paljon tuomarista riippuen. Osa tuomareista ei noteeraa mitenkään lautamiehiä, osa kuuntelee ja keskustelee tuomiosta lautamiesten kanssa.

”Eräät ammattituomareista ottavat maallikkotuomarit huomioon enemmän, toiset vähemmän. Pääsääntöisesti kaikki kysyvät mielipidettä tuomion antamisessa. Eräät kertovat pykälistä ja ennakkotapauksista hyvinkin yksityiskohtaisesti ja se on aina mukava ja hyvä asia.”

”Osa tuomareista kysyy lautamiehiltä, onko kysyttävää siinä vaiheessa kun osapuolia kuullaan, mutta suurin osa ei kysy mitään lautamiehiltä prosessin aikana.”

”Pääsääntöisesti tuomari ei noteeraa lautamiehiä mitenkään. Poikkeuksia omalla lautamiesajallani on ollut vain kerran, jolloin tuomari kysyi aina myös meiltä lautamiehiltä, onko meillä jotain kysyttävää asianomaisilta. Tällöin koin ensimmäistä kertaa, että minulla on mahdollisuus vaikuttaa asioiden kulkuun ja päätökseen ja saan tarvittavat tiedot päätöstäni tuomion suhteen tehdessä. Kerran olen kysynyt tuomarilta, voinko kysyä asianosaiselta kysymyksen ja tällöin tuomari katsoi minuun, kohautti olkiaan ja sanoi salissa, että vielä täällä näyttää olevan joku joka haluaa kysyä nyt sitten jotakin, että olepas hyvä vaan. Koin tuolloin suurta vähättelyä ja tästä keskustelimmekin sitten lautamiesten taukotuvassa muiden lautamiesten kanssa.”

”Joskus tuomari keskittyy liikaa omaan toimintaan, jolloin kyky käyttää lautamiehiä paremmin voi estyä.”

”Tuomarin persoona vaikuttaa työskentelyyn. Toiset tuomarin huomioivat lautamiehet pääkäsittelyn aikana, toiset huomioivat vasta loppuneuvottelussa.”

”Jotkut tuomarit antavat selvästi ymmärtää, että lautamiehen kannalla ei ole mitään merkitystä. Jotkut jopa keskustelevat ja selittävät asiaan vaikuttavia tekijöitä. Erittäin paljon vaikuttaa kuka tuomarina.”

”Lautamiesten merkittävyys oman kokemukseni mukaan riippuu tuomarin asenteesta ja lautamiesten halusta olla osa prosessia. Lautamiehellä on mahdollisuus nostaa esiin sellaisia seikkoja, jotka tuomarin näkökulmasta eivät ole keskeisiä mutta voivat olla huomioon otettavia. Lautamiesten läsnäolo on joillekin tuomareille tärkeämpää kuin toisille mutta kukaan ei ole toiminut piittaamattomasti lautamiehiä kohtaan.”

”Eri tuomareiden toimintatapa poikkeaa tältä osin toisistaan paljonkin.”

”Riippuu tuomarista. Toiset ottavat hyvin lautamiehet huomioon ja kertovat ennen käsittelyä mitä jutussa on tapahtunut. Toiset tuomarit eivät juuri lautamiehiä noteeraa.”

”Toisilla tuomareilla on jo päätös valmiina ennen istuntoa.”

”Tuomarin asenne ratkaisevaa. Vain harvoin tuomari aidosti on kiinnostunut lautamiesten havainnoista. Myös lautamiesten asiaosaamisessa suuria vaihteluita.”

Sitaatit lautamiesten vastauksista peilaavat hyvin jo aiemmin todettua prosessin tuomarikeskeisyyttä. Monet lautamiehet korostavat tuomarin persoonan merkitystä prosessin muodostumisen määrittäjänä. Vaikuttaa siltä, että *lautamiesten läsnäolon hyödyntäminen nimenomaan positiivisessa mielessä on pitkälti riippuvainen ammattituomarin omasta halusta ja kiinnostuksesta*. Jos tuomari on passiivinen lautamiesten suuntaan, jää lautamiesten konkreettinen kontribuutio tuomioiden syntyprosessiin väistämättä hyvin olemattomaksi.

Kukaan kyselyyn vastanneista lautamiehistä ei arvioinut heillä olevan negatiivista vaikutusta tuomarin työskentelyn kannalta. Erityisen positiiviseksi lautamiesten vaikutuksen taas arvioi peräti 34 prosenttia lautamiehistä. Esiin nousivat etenkin tuomarin harkinnan parantuminen, lautamiehillä olevan asiantuntemuksen hyödyntäminen, yhteiselle keskustelulle ja pohdinnalle annettu arvo sekä jossain määrin myös ajatus demokraattisen kontrollin toteutumisesta lautamiesten läsnäolon kautta. Otteita lautamiesten kommentaista:

”Uskon, että lautamiehet auttavat tuomarin työskentelyä, jos hän osaa käyttää sitä hyväkseen.”

”Joskus lautamiehen paikallinen, ammatillinen tai muu asiantuntemus vaikuttaa tuomarin työskentelyyn. Päätös, jossa on lain sallimia vaihtoehtoja, tulee yhteistyönä lautamiesten kanssa paremmin harkittua.”

”Tuomari varmasti valmistelee istunnon kulun paremmin, hänen pitää miettiä ja perustella asioita lautamiehiä varten. Hän voi saada apua lautamiehiltä, koska isompi joukko ehtii tehdä enemmän havaintoja ja muistiinpanoja oikeudenkäynnin aikana.”

”Arvioisin, että virkatuomari miettii etukäteen tarkemmin. Tämä nostaa oikeudenkäynnin ja tuomion laatua.”

”Aktiivinen lautamies, jolla on hyviä kommentteja ja esityksiä, otetaan huomioon työskentelyssä. Tuomari ymmärtää, että lautamies on perehtynyt omaan tehtäväänsä ja hänellä on kiinnostusta asioiden oikeaan hoitamiseen.”

”Kokemukseni mukaan tuomari ottaa huomioon lautamiehet. Asian pohdinta on keskustelevaa. Tuomari haluaa todella kuulla lautamiesten käsityksen jutusta.”

”Voi olla, että lautamies on huomannut, kuullut jotain, mikä on mennyt tuomarilta ohi. Samoin useammat korvat ja silmät huomioivat paremmin mitä tapahtuu asianosaiselle/ asianosaisille ja syytetyille (ilmeet, asennot ym.). Samoin tuomari voi miettiä lievemmän ja kovemman rangaistuksen kanssa, lautamiesten mielipiteet asiasta vaikuttavat tähän hyvinkin paljon. Lain tuntemus on yksiselitteisesti tuomarin asia, mutta tulkinassa, skaalat tuomioissa samasta rikosnimikkeestä vaihtelevat suuresti ja tässä mielestäni lautamiehet voivat suuresti auttaa tuomaria.”

”Uskoisin sen [lautamiesten läsnäolon] helpottavan tuomarin työskentelyä, uudet katsantokannat virkistävät ja tuovat uutta ajattelutapaa.”

”Lautamies voi puheenjohtajan kautta paperilla kysyä erilaisia asioita, joita pj ei muuten hoksaisi kysyä - varsinkaan, kun puheenjohtajalla ei yleensä ole

käytännön maallikkokokemusta erilaisista asioista ja käytännön elämästä, joita taas lautamiehillä on. (...) Myöskään pj ei huomaa aina, mitä salissa tapahtuu - onneksi lautamiehillä on silmät siinä suhteessa. Myös lautamies saattaa herkemmin huomata erilaisia tilanteita salissa, jotka vaikuttavat istunnon kulkuun. (...)”

”Jutun prosessuaaliseen etenemiseen salissa lautamiehet tai heidän läsnäolonsa eivät vaikuta juurikaan, mutta päätöksestä keskusteltaessa lautamiesten merkitys on hyvin suuri. Päätöskeskustelussa lautamiesten ja ammattituomarin välinen raja häviää, ja tuntuu, kuin meitä olisi kolme lautamiestä kahden lautamiehen ja ammattituomarin sijaan.”

”Mielestäni lautamiehet ovat syytetyinkin kannalta tarpeellisia. Silloin päätös syntyy tavallaan laajemmalla pohjalla.”

”Ainakin tuo monipuolisuutta sillä lautamiehillä on usein monenlaista osaamista. He ovat hyvin erilaisissa ammateissa sekä elämäkokemuksellisesti tuovat oman panoksensa päätöksentekoon. Lautamiehet arvioivat näyttökysymyksiä ja antavat oman mielipiteensä asioista mitä kuulevat ja näkevät oikeuden istunnon aikana.”

”Mikäli juttu on hyvin laaja, monimutkainen tai erityinen on lautamiehistä yleensä apua, koska yleensä neljä ihmistä pystyy havainnoimaan ja kuuntelemaan paremmin sekä laajemmin.”

”Itse koin ex-rakennuttajana ja kiinteistöalan kohtuullisena tuntijana sekä tilintarkastusalan puoliammattilaisena työni hyvinkin tarpeelliseksi eli tuomari mielestäni varsin usein halusi kuulla näkemyksiäni ainakin omimmilla asia-alueilla ollessamme.”

”Tuomari reflektoi omaa näkemystään asioiden kulusta lautamiesten kanssa.”

”Kyllä vaikuttaa, tuttu tuomari ja pitkään istuneet lautamiehet luovat yhteisellä ammattitaidollaan osaavan tiimin, jota myös tuomarit arvostavat ja kuuntelevat.”

"Arvioin lautamiesten läsnäolon lisäävän tuomarin pyrkimystä reiluun oikeudenkäyntiin ja rehtiin menettelyyn."

"Istunnon jälkeen keskustelemme yhdessä tuomarin kanssa käsiteltävästä tapauksesta ja jossain määrin myös asianajajan ja syyttäjän toiminnasta (tapahtuiko virheellistä päättelyä tai epäasiallista käytöstä heidän puoleltaan). On oletettavaa, että tuomari ymmärtää itsekkin olevansa arvioinnin kohteena."

"Kokeneen lautamiehen läsnäolo vaikuttaa paljonkin. Lautamiehet tuovat oikeuteen sitä arkipäivän ajattelua. Eduksi olisi, jos lautamiehillä olisi elämäkokemusta ja laaja-alaista käytännöntietoa, sekä myös omassa ammatissaan hankittua nippelitietoa."

"Tuomari ottaa prosessissa lautamiehet huomioon. Ei voi pyörittää vauhdilla showta, vaan lautamiehet toimivat samalla ammattituomarin valvojina. Tätä kautta prosessi pakotetaan läpinäkyväksi ja oikeudenmukaiseksi."

"Lautamiesten rooli on mielestäni merkittävä. Olen toiminut lautamiehenä jo 10 vuotta ja olen nähnyt monenlaisia tuomareita ja työtapoja. Lautamiesten tehtävänä on "vaatia" ammattituomarit perustelemaan oma näkemyksensä. Rangaistuksen mittaaminen excel-taulukoista ei ole mikään peruste! Lautamiehet osallistuvat aktiivisesti sekä rangaistuksen mittaamiseen että korvausten arviointiin. Lautamiehet myös opponoivat ammattituomarin ajatuksia ja antavat näin mahdollisuuden myös kansantajuisten tuomiolauselmaan muotoilemiseen. Koen lautamiesroolin tärkeäksi peruskansalaisen oikeustajun ja ymmärryksen esiintuojana oikeudessa."

"Ammattituomari joutuu harkitsemaan tekemisiään huolellisemmin kun lautamiehet ovat läsnä!"

"Lautamiehen rooli on tärkeä läpinäkyvyyden kannalta. Tuomioistuimen tarkoitus ei ole olla suljettu yhteisö. Kautta historian sen tarkoitus on ollut olla tuomioistuin, joka antaa tuomioita tehdyistä rikoksista rikoslain perusteella. Tuomioiden pitää perustua oikeisiin seikkoihin, myös sellaisiin, että lautamiesten osaaminen ja tuntuma hyödynnetään rangaistuksia määrättäessä. On ollut tilanteita, että kärjätuomari ei esim. tiedä jonkin

esineen käyttötarkoitusta, yritysmuodon detaljeja, kulkuvälineiden eroja arvon määrittelyssä tms. ja näillä seikoilla on olennainen vaikutus kokonaisuutta ajatellen. Kaverikerhot olkoot toisaalla, siksi lautamiehet ovat tärkeitä läpinäkyvyyden peräänkatsojina.”

”Lautamiehet antavat oman näkemyksensä tapahtumiin ja tuomioon. Mielestäni tuomarit huomioivat hyvin lautamiesten mielipiteet ja tuomiosta keskustellaan hyvässä hengessä.”

Kyselytuloksista on nähtävissä kautta linjan tuomareiden ja lautamiesten välillä vallitsevat erilaiset käsitykset lautamiesten osallisuudesta. Tuomareista 44 prosenttia oli sitä mieltä, että lautamiehillä ei ole vaikutusta tuomioistuimen työskentelyyn. Samoin arvioi lautamiehistä vain noin 9 prosenttia. Tuomareista 14 prosenttia näki lautamiehillä olevan suoranaisesti negatiivinen vaikutus omaan työskentelyynsä, kun taas samoin ei arvioinut lautamiehistä kukaan. Positiivisena lautamiesten vaikutuksen näki tuomareista vain yksi vastaaja, eli vajaa 2 prosenttia vastanneista, kun taas lautamiehistä peräti 34 prosenttia uskoi lautamiehillä olevan positiivisia vaikutuksia tuomarin työskentelyyn ja asian käsittelyyn. Näyttää selvältä, että *lautamiehet arvioivat oman vaikutuksensa positiivisemmaksi ja tärkeämmäksi kuin ammattituomarit*. Samasta ilmiöstä on raportoinut *Kutnjak Ivkovic* tutkiessaan maallikkotuomareiden roolia ja osallisuutta kroatialaisissa tuomioistuimissa. Selitystä ilmiölle voidaan hänen mukaansa hakea teorioista, jotka indikoivat, että ihmisillä on luontaisesti taipumusta arvioida itsensä keskivertoa paremmaksi:

“Studies in a variety of fields indicate that respondents perceive themselves to be above the group average when surveyed about, for example, their driving skills (Svenson 1981), ethical issues (Baumhart 1968), managerial prowess (Larwood & Whittaker 1977), productivity (Cross 1977), and health (Weinstein 1980). In the parlance of mixed tribunals, relative to other lay judges, lay judges may tend to overestimate their own ability to participate, as well as the frequency and importance of their own participation.”⁸²

⁸² Kutnjak Ivkovic 2003, s. 107.

Tutkimusten valossa näyttää siis luontevalta, että myös suomalaiset maallikkotuomarit näkevät oman osallisuutensa ammattituomareita positiivisemmassa valossa. Maallikkotuomarit ovat perinteisesti halunneet pitää asemastaan kiinni. Esimerkiksi lautamiesjärjestelmän supistamista on aina vastustettu jyrkästi lautamiesten taholta. Maallikkotuomarit arvostavat omaa osallistumistaan ja pitävät lautamiesjärjestelmää arvokkaana.⁸³ Siinä mielessä tuntuu luontevalta, että lautamiehet arvioivat myös oman kontribuutionsa lainkäyttöön suuremmaksi kuin ammattituomarit.

Vastauksissa korostui voimakkaasti myös tuomarin persoonan merkitys. Voidaan todeta, että tuomarin tulisi pyrkiä aktiivisesti käyttämään lautamiehillä olevaa mahdollista erityisosaamista ja osallistumishalukkuutta voidakseen hyödyntää lautamieskokoonpanon tuomat mahdollisuudet parhaalla mahdollisella tavalla. Jos tuomari ei ole kiinnostunut työskentelemään lautamiesten kanssa, jää lautamiesten vaikutus väistämättä vähäiseksi. Ammattituomarilla on jo muodollisen auktoriteettiasemansa nojalla ”avaimet kädessään”; hänellä on valta vaikuttaa kokoonpanon työskentelyyn osallistamalla lautamiehiä aktiivisesti tai jättämällä yhteistyön syntyminen lautamiesten oman aktiivisuuden varaan.

3.2 Keskustelu ja kommunikaatio

Oikeussalissa abstrakti oikeus tulee näkyväksi. Oikeussalissa käsiteltyä juttua pohditaan vapaassa keskustelussa kokoonpanon jäsenten välillä välittömästi itse käsittelyn jälkeen. Lautamieskokoonpanon päätösneuvottelua voidaan tarkastella sen osallistujien välisenä epämuodollisena keskustelutilanteena, jolle oikeusjärjestelmä luo puitteet. Oikeussalissa tapahtuva vuorovaikutus ilmentää sen osallistujien ammatillisia rooleja ja vahvistaa niitä.⁸⁴ Niinpä oikeussalikommunikaatiota tutkimalla voidaan saada tietoa prosessin osallistujien rooleista ja tunnusomaisista piirteistä. Kyselytutkimuksen toinen teema keskittyy päätösneuvottelun kulkuun, päätösneuvottelussa käytävään vuorovaikutukseen sekä keskusteluun tuomarin ja lautamiesten välillä. Teeman keskeinen mielenkiinto on selvittää, millaisen panoksen lautamiehet yleensä antavat päätösneuvottelussa käytävälle keskustelulle, miten kommunikaatio toimii tuomarin ja lautamiesten välillä, mistä

⁸³ Lautamiesten arvioita järjestelmän tarpeellisuudesta, ks. sivu XX (viimeinen kysymys).

⁸⁴ Bogoch 1999, s. 330.

päätösneuvottelussa keskustellaan ja miten tuomari suhtautuu lautamiesten esittämiin näkemyksiin. Teema korostaa oikeudenkäynnin luonnetta kokoonpanon sisäisenä vuorovaikutustilanteena.⁸⁵

Oikeudenkäynnin kommunikatiivista luonnetta on korostanut tutkimuksessaan myös *Ervo*. Hänen mukaansa oikeuden jäsenten välisessä kommunikaatiossa voidaan saavuttaa konsensus parhaiten, jos puhetilanne on ideaalinen. Puhetilannetta puolestaan voidaan pitää ideaalisena, kun kaikki saavat osallistua, kyseenalaistaa ja argumentoida, eikä ketään estetä käyttämästä näitä oikeuksiaan. Edelleen, *Ervon* mukaan yhteisymmärrys oikeuden jäsenten välillä tulisi saavuttaa ilman, että voimasuhteet tai todelliset osallistumismahdollisuudet määräävät lopputulosta tai vaikuttavat sen muotoutumiseen.⁸⁶ Keskusteluteeman kysymykset on laadittu tästä lähtökohdasta. Niillä pyritään selvittämään lautamieskokoonpanon sisäisten voimasuhteiden ja osallistumismahdollisuuksien ilmenemistä sekä ammatti- että maallikotuomarin näkökulmasta.

Sekä lautamiehiltä että tuomareilta kysyttiin, *kuka hallitsee/johtaa keskustelua päätösneuvottelussa*. Kysymyksen tarkoitus on selvittää, onko keskustelu enimmäkseen tuomarilähtöistä vai osallistuvatko lautamiehet keskustelun kulkuun myös sitä ohjaavasti.

Kuka hallitsee/johtaa keskustelua päätösneuvottelussa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Ammattituomari	80 (46,24%)	64 (92,75%)
Ammattituomari ja lautamiehet yhdessä	93 (53,76%)	5 (7,25%)
Lautamiehet	0 (0,00%)	0 (0,00%)
Yhteensä	173	69

Taulukko 4.

Vastauksissa on nähtävissä näkemyseroja tuomareiden ja lautamiesten välillä. Lautamiehistä lähes 54 prosenttia näki päätösneuvotteluissa käytävän keskustelun ammattituomarin ja lautamiesten yhteistyön tuloksena. Tuomareista sen sijaan vain noin 7 prosenttia oli sitä mieltä, että ammattituomari ja lautamiehet hallitsevat keskustelua yhdessä. Tuomareista

⁸⁵ Rikosprosessista vuorovaikutustilanteena ks. Välikoski 2004 sekä Bogoch 1999.

⁸⁶ Ervo 2005, s. 426.

ylivoimainen enemmistö, liki 93 prosenttia, näki päätösneuvottelussa käytävän keskustelun olevan yksinomaan ammattituomarin käsissä. Voidaan sanoa, että lautamiehet pitävät omaa panostaan suurempana kuin mitä se on tuomareiden näkökulmasta. Kumpikaan vastaajaryhmä ei pitänyt keskustelua yksinomaan lautamiesten johtamana, mikä olikin ennalta-arvattavaa.

Keskustelun hallitsemisella tai johtamisella tarkoitetaan aktiivista osallistumista keskusteluun, mikä voidaan tulkita keskustelua ohjaavaksi vuorovaikutukseksi. Teoriassa lautamiehillä on mahdollisuus antaa panoksensa keskustelulle ja johdattaa sitä haluamaansa suuntaan. On kuitenkin luontevaa, että ammattituomari puheenjohtajaroolinsa nojalla johtaa keskustelua yksin tai vähintään yhteistyössä aktiivisten lautamiesten kanssa. Lautamiesten myötävaikutus on kiinni käsittelyyn osallistuvien henkilöiden persoonista: ottaako ammattituomari lautamiehet huomioon, onko ammattituomari kiinnostunut lautamiesten mielipiteistä, kannustaako ammattituomari lautamiehiä osallistumaan aktiivisesti ja vastaavasti, onko lautamiehillä kiinnostusta ja aktiivisuutta keskustella ammattituomarin kanssa ja antaa panoksensa asian käsittelyyn.

Molemmilta osapuolilta kysyttiin myös, *mistä päätösneuvottelussa yleensä keskustellaan.*

Mistä päätösneuvottelussa yleensä keskustellaan? (Useita vaihtoehtoja valittavissa.)		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Syylisyyksikysymyksestä	137 (78,74%)	58 (85,29%)
Näytön arvioinnista	162 (93,10%)	64 (94,12%)
Rangaistuslajin valinnasta	122 (70,11%)	58 (85,29%)
Rangaistuksen mittaamisesta	151 (86,78%)	64 (94,12%)
Yhteensä	174	68

Taulukko 5.

Äänet eri vastausvaihtoehtojen välillä jakoutuivat melko tasaisesti molemmissa vastaajaryhmissä. Sekä tuomarit että lautamiehet olivat sitä mieltä, että päätösneuvottelussa keskustellaan syylisyyksikysymyksestä, näytön arvioinnista, rangaistuslajin valinnasta ja rangaistuksen mittaamisesta. Sinänsä tulosta voidaan pitää toivottavana. Yksilöllisen äänioikeuden kannalta on tarkoituksenmukaista, että lautamiehet osallistuvat tuomiosta

keskustelemiseen mahdollisimman monipuolisesti ja kattavasti. Lautamiesjärjestelmää ja lautamiesten yksilöllistä äänioikeutta perustellaan usein sillä, että lautamiesten tulee osallistua myös syyllisyyskysymyksen pohdintaan sekä näytön arviointiin, eikä ainoastaan itse rangaistukseen. Tämä tavoite toteutuu tutkimustulosten perusteella huomattavan hyvin.

Vastaajilla oli lisäksi mahdollisuus identifioida muita keskustelun kohteita, joita päätösneuvotteluissa nousee esille. Lautamiesten vastauksissa korostui erityisesti inhimillinen näkökulma oikeusprosessissa käsiteltäviin asioihin. Otteita lautamiesten kommentaiteista:

”Henkilön tilanteesta, onko töissä/koulussa ja rangaistuksen vaikutuksesta esim. nuoren henkilön tulevaisuuteen, jos on päässyt kaidalle polulle.”

”Mahdollisesti syytetyn elämäntilanteesta/kokemuksesta.”

”Mietitään potentiaalisia syitä eri asianosaisten motiiveille ja toiminnalle, myös sellaisia, jotka eivät vaikuta asian ratkaisuun. Tämä keventää ja inhimillistää neuvottelua.”

”Riippuu tuomarista - toiset kehottavat lautamiehiä ensin kertomaan vaikutelmat oikeudenkäynnistä ja kuuntelevat laajasti, mitä huomioita lautamiehillä on mielessä. Oikeudenkäynti on inhimillinen prosessi, jossa käsitellään kuitenkin ihmisten tekemiä asioita toisille ihmisille.”

”Usein myös taustoista, mitkä ovat johtaneet kyseiseen tapahtumaan.”

”Syytteen muotoutumisesta ja kattavuudesta ja siihen esitetystä lakiperustasta. Vastaajan argumentoinnista ja todistajien luotettavuuden arvioinnista. Muista sosiaaliekonomisista relevanteista seikoista.”

”Pyrin tuomaan myös inhimillisyyttä esiin ja vastaajan mahdollisuuksia tuomion jälkeisessä elämässä. Tuon myös kansalaisten mielipidettä varsinkin näihin ns. jatkuvasti pikkurikoksia tekevien tuomioihin.”

Esiin nousivat lautamiesten taholta myös yleinen kokonaisuuden arviointi, asianosaisten kertomusten todenperäisyyden arviointi, syytettyjen aiemman rikostaustan pohtiminen, asianajajien palkkiot sekä tuomiolauselman muotoilu. Muutamissa etenkin lautamiesten vastauksissa nousi esille, että myös syyttäjän ja asianajajien toimintaa arvioidaan päätösneuvottelun yhteydessä.

Toisin kuin lautamiehillä, tuomareiden vastauksissa inhimillinen näkökulma ei korostunut. Tuomareiden mukaan päätösneuvottelussa keskustellaan varsinaisten vastausvaihtoehtojen ohella etenkin yleisestä rangaistuskäytännöstä, vahingonkorvauksista sekä jutun ratkaisemisen kannalta epärelevanteista seikoista. Vaikuttaa siltä, että lautamiehille ominainen inhimillisyyšnäkökulma, jota voidaan kuvailla myös yleisen oikeuskäsityksen esiintuomiseksi, näyttäytyy ammattituomarin silmissä herkästi oikeusjutun kannalta irrelevanttina jutusteluna. Havaintoa voidaan selittää ainakin osin tuomarin roolin luonteella. Ammattituomari edustaa kokoonpanossa oikeudellista tietämystä ja alansa ammattitaitoa, jolloin hänen roolinsa edellyttää, että hän myös peilaa päätösneuvottelussa käytyä keskustelua ammatilliseen taustaansa ja tietämykseensä. Vastaavasti lautamiesten oikeudellisen ammattitaidon puutteesta johtuen ei voida olettaakaan, että he toisivat keskusteluun juridisesti hyödyllisiä argumentteja. Lautamiehiltä puuttuvat sellaiset tiedolliset resurssit, joita hyödyntämällä keskustelu lautamieskokoonpanossa voisi muodostua tasapuoliseksi.⁸⁷ Toisaalta muutaman tuomarin mukaan myös jutun ratkaisemiseen liittyvistä seikoista sekä tuomiosta kokonaisuutena keskustellaan. Otteita tuomareiden kommentteista:

”Keskusteluissa nousee lautamiesten taholta esille usein kysymyksiä, jotka eivät ole relevantteja ratkaisemisen kannalta.”

”Korvausvelvollisuudesta, korvausten määrästä, oikeudenkäyntikulujen määrästä eli kaikesta mistä tuomiossa lausutaan.”

”Vahingonkorvausten määrästä. Rajoitetusti oikeudellisista kysymyksistä.”

”Ajoittain epäoleellisista kysymyksistä, joita lautamiehet ottavat itse keskustelun kohteeksi.”

”Jos on tehtävänsä väärin ymmärtänyt lautamies kokoonpanossa, voi tuomari joutua selostamaan mitä tahansa maan ja taivaan väliltä ohjatakseen keskustelun relevantteihin seikkoihin.”

⁸⁷ Cammiss 2004, s. 116-117: *”The setting of any interaction, and the roles that actors have to play within the setting, also influence the course of interaction. (...) Different settings will engender different expectations for the roles of participants.”*

”Periaatteessa kaikesta asiaan liittyvästä. Lisäksi lautamiehille pitää silloin tällöin ilmoittaa, että mitkä asiat eivät liity asiaan ja että niitä emme ota huomioon ratkaisussamme.”

”Vahingonkorvauksista, niihin liittyvän näytön arvioinnista ja kohtuullisen korvauksen määrittämisestä sekä mahdollisesta korvausvelvollisuuden sovittelusta. Jonkin verran myös menettämisseuraamuksista ja oikeudenkäyntikuluista.”

”Valitettavasti myös epäolennaisista asioista.”

”Keskustellaan kaikesta, mikä jutussa on relevanttia. Itse tuomarina selvitän lautamiehille aina oikeudellisen viitekehyksen jutun ympärillä ja mitä asiassa on otettava huomioon.”

”Tehdään asiaankuulumattomia kysymyksiä.”

”Tapahtumien taustasyitä spekuloidaan, asianosaisten sukulaisista ym. voidaan puhua.”

”Lautamiehiä usein kiinnostavat erityisesti eräät liitännäisseuraamukset, kuten ajokielto, tai varsinkin avustajien palkkiot. Pysin aina käymään koko ratkaisun läpi lautamiesten kanssa, koska se on kaikkien ratkaisu, ei pelkästään ammattituomarin.”

Lautamiesten äänestämiskäyttäytymistä on tutkittu vuonna 1997.⁸⁸ Tutkimuksessa kerättiin kaikki Suomen käräjäoikeuksissa lautamieskokoonpanossa tehdyt äänestyspäätökset, joita oli kyseisenä vuonna 117. Rikosasioita näistä oli 110. Valtaosa äänestyspäätöksistä tehtiin siis rikosprosessissa. Tämän tutkielman kannalta mielenkiintoista on se, mistä vuonna 1997 kerätyn tutkimusaineiston mukaan rikosasioissa äänestettiin. Äänestyspäätöksiä syntyi hyvin monenlaisista asioista; tutkimuksen perusteella ei ole tiettyjä rikosryhmiä, joissa päädyttäisiin erityisen usein äänestysratkaisuun. Äänestyksen kohteena oli ylivoimaisesti useimmissa tapauksissa syyllisyyskysymys (noin puolessa tapauksista). Hieman alle neljänneksessä tapauksista äänestyksen kohteena oli rangaistuksen laatu (rangaistuslajin valinta).

⁸⁸ Ks. de Godzinsky & Ervasti 1999.

Kolmanneksi useimmin äänestettiin teon nimikkeestä (6 prosentissa tapauksista). Äänestyksen kohteena oli useita eri asioita 8 prosentissa tapauksista. Rikosperusteisen vahingon korvaamisesta äänestettiin 3 prosentissa ja oikeudenkäyntikuluista vain 1 prosentissa äänestuspäätöksistä.⁸⁹

Vastaavatko päätösneuvottelun keskustelunaiheet tämän tutkimuksen perusteella sitä, mistä äänestuspäätöksissä äänestettiin vuonna 1997? Kuten edellä on todettu, sekä tuomareiden että lautamiesten mielestä päätösneuvottelussa keskustellaan melko tasapuolisesti kaikista olennaisista tuomioon vaikuttavista tekijöistä (syyllisyydestä, näytön arvioinnista, rangaistuslajin valinnasta sekä rangaistuksen mittaamisesta). Syyllisyyskysymystä voidaan *Diesenin* mukaan pitää yksiselitteisempänä kuin esimerkiksi kysymyksiä rangaistuksen mittaamisesta tai näytön arvioinnista, joissa kompromisseihin päätyminen on mahdollista⁹⁰. Vaikka syyllisyyskysymyksestä äänestettiin eniten, käsitellään päätösneuvottelussa yhtä lailla myös muita tuomioon vaikuttavia seikkoja. Lautamiehet osallistuvat kaikkien relevanttien kysymysten pohdintaan, mitä voidaan pitää toivottavana riippumatta siitä, mistä kysymyksistä päädytään äänestämään. Äänestysratkaisujen harvinaisuus huomioiden voidaan pitää hyvänä asiana, että lautamieskokoontilassa pohditaan tuomiota ja siihen vaikuttavia seikkoja monipuolisesti. Silloin lautamiehet pääsevät tuomaan mielipiteensä esiin ja vaikuttamaan kaikkiin tuomion osa-alueisiin, mikä vastaa lainsäätäjän tarkoitusta ja palvelee myös yksilöllisen äänioikeuden legitimeyttä.

Sekä tuomareilta että lautamiehiltä kysyttiin arviota siitä, *osallistuvatko lautamiehet yleensä aktiivisesti keskusteluun tuomarin kanssa*. Aktiivisen, avoimen keskustelun kautta lautamiesten voidaan katsoa vaikuttavan konkreettisesti juttujen käsittelyyn ja jopa tuomioiden sisältöön silloinkin, kun päädytään yksimieliseen tuomioon. Lautamiehet pääsevät vaikuttamaan parhaiten silloin, kun he keskustelevat aktiivisesti ja keskustelun kohteena ovat kaikki tuomion osa-alueet.

⁸⁹ de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 79.

⁹⁰ Diesen 1996, s. 226.

Osallistuvatko lautamiehet yleensä aktiivisesti keskusteluun tuomarin kanssa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä, usein erittäin aktiivisesti	100 (57,80%)	11 (15,94%)
Melko aktiivisesti	66 (38,15%)	34 (49,28%)
Silloin tällöin	7 (4,05%)	23 (33,33%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)	1 (1,45%)
Yhteensä	173	69

Taulukko 6.

Lautamiehet ovat arvioineet oman aktiivisuutensa selvästi tuomareita korkeammaksi. Lautamiehistä lähes 58 prosenttia oli sitä mieltä, että lautamiehet osallistuvat *usein erittäin aktiivisesti*. Samaa mieltä oli tuomareista vain noin 16 prosenttia. *Melko aktiiviseksi* lautamiehet arvioi lautamiehistä 39 prosenttia ja tuomareista liki puolet. Kolmannes tuomareista arvioi lautamiesten olevan aktiivisia ”silloin tällöin”. Täysin passiivisia keskustelemaan eivät lautamiehet ole kummankaan vastaajaryhmän mielestä, lukuun ottamatta yhtä kyselyyn vastannutta tuomaria. Tarkentavana kysymyksenä tiedusteltiin tuomareilta, *ovatko lautamiehet aktiivisia kysymään kysymyksiä tuomarilta*.

Ovatko lautamiehet aktiivisia kysymään kysymyksiä tuomarilta? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	4 (5,80%)
Useimmiten	35 (50,72%)
Harvoin	19 (27,54%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	3 (4,35%)
Riippuu lautamiehestä	14 (20,29%)
Vastauksia yhteensä	69

Taulukko 7.

Tuomareista puolet piti lautamiehiä *useimmiten* aktiivisinä. Vastaukset eivät jakaantuneet voimakkaasti kumpaankaan ääripäähän, mikä olikin odotettavissa. Vastauksissa on korostettu myös lautamiehen henkilön vaikutusta osallistumisaktiivisuuteen (noin 20 prosenttia). On selvää, että toiset haluavat osallistua enemmän kuin toiset. Passiivisuus ei toisaalta tarkoita välttämättä, etteikö lautamiestä kiinnostaisi osallistua tai ettei hänellä olisi sanottavaa. Myös

hiljainen pohdinta ja ajatustyö voi olla arvokasta, ainakin lautamiehen itsensä kannalta, vaikka sillä ei varsinaista vaikutusta itse tuomion muodostumisprosessiin olisikaan.

Lähes kaikkien lautamiesten mielestä lautamiehet keskimäärin ovat siis joko erittäin aktiivisia tai melko aktiivisia. Tämän arvioin perusteella aktiivisuus vaikuttaa varsin korkealta. Näkökulma eroaa kuitenkin selvästi tuomareiden kokemuksista. Ero voi selittyä esimerkiksi sillä, että lautamiehet voivat mieltää aktiiviseksi osallistumiseksi jonkun yksittäisen seikan kommentoimisen tai tarkentavan kysymyksen esittämisen, vaikka se saattaa tuomarin näkökulmasta vielä vaikuttaa varsin vähäiseltä kontribuutiolta itse prosessiin. Tuomareilla saattaa olla lautamiesten tuoman panoksen suhteen erilaiset odotukset kuin lautamiehillä itsellään. Omasta mielestään aktiivinen lautamies saattaa näyttäytyä tuomarin silmissä vielä melko passiivisena. Konkreettista aktiivisuutta ei kyselyllä olekaan mahdollista mitata, vaan on huomioitava, että kyse on aina osapuolten subjektiivisista näkemyksistä. Olennaista on huomioida, että lautamiehet kautta linjan arvioivat oman panoksensa tuomitsemisprosessiin tuomareita suuremmaksi. Lautamiesten keskusteluaktiivisuutta voidaan kuitenkin pitää tuomareidenkin vastausten perusteella vähintään kohtalaisena.

Tuomareiden suhtautuminen lautamiesten näkemyksiin kertoo heidän avoimuudestaan ja halustaan avata omaa oikeudellista harkintaansa alttiiksi maallikoiden mielipiteille. Sekä lautamiehiä että tuomareita pyydettiin arvioimaan, onko tuomari ylipäänsä *kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa*. Vastaukset pyydettiin asteikolla 1-5, jossa 1 = ei ollenkaan kiinnostunut ja 5 = erittäin kiinnostunut. Lautamiesten vastausten painotettu keskiarvo oli 4,06, kun taas tuomarit arvioivat oman henkilökohtaisen kiinnostuksensa tason painotetuksi keskiarvoksi 3,45. Molempia arvoja voidaan pitää melko korkeina.

Onko tuomari kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa? (Lautamiehet)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
0 (0,00%)	3 (1,74%)	27(15,70%)	98 (56,98%)	44 (25,58%)	172	4,06

Taulukko 8A.

Oletko kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa? (Tuomarit)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
7 (10,14%)	9 (13,04%)	13 (18,84%)	26 (37,68%)	14 (20,29%)	69	3,45

Taulukko 8B.

Ensi vilkaisulla tulos yllättää positiivisesti. Lautamiehet arvioivat tuomarin kiinnostuksen lautamiehiä kohtaan varsin korkeaksi – yllättäen jopa korkeammaksi kuin tuomarit itse. Lautamiehet siis uskovat, että tuomarit ovat kiinnostuneita keskustelemaan heidän kanssaan. Toisaalta vastausten jakautuminen eri vaihtoehtojen välillä kertoo mielipiteistä keskiarvoa enemmän. Lautamiehistä kukaan ei uskonut, ettei tuomari olisi ollenkaan kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa. Tuomareista sen sijaan reilu 10 prosenttia myönsi, etteivät he ole ollenkaan kiinnostuneita keskustelemaan lautamiesten kanssa. Sitä voidaan pitää hieman huolestuttavana. Kaiken kaikkiaan vastaukset lautamiesten osalta painottuivat selkeästi asteikon yläpäähän, kun taas tuomareilla vastaukset jakautuivat tasaisemmin. Lautamiehistä neljännes uskoi tuomarin olevan keskimäärin erittäin kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa. Tuomareista puolestaan viidesosa kertoi itse olevansa erittäin kiinnostunut lautamiesten mielipiteistä.

Lautamiehiltä kysyttiin henkilökohtaista mielipidettä siitä, *kokevatko he voivansa kysyä tuomarilta avoimesti mieltään askarruttavia kysymyksiä.*

Koetko, että voit kysyä tuomarilta avoimesti mieltäsi askarruttavia kysymyksiä? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	145 (84,30%)
En koskaan tai juuri koskaan	2 (1,16%)
Riippuu tuomarista	25 (14,53%)
Yhteensä	172

Taulukko 9.

Ylivoimainen enemmistö koki voivansa kysyä ammattituomarilta vapaasti mieleen tulevia asioita. Neljännes oli sitä mieltä, että tilanne riippuu tuomarin henkilöstä. Niiltä, jotka vastasivat ”riippuu tuomarista”, kysyttiin lisäksi avoimessa kommenttikentässä tarkentavia mielipiteitä. Vastauksissa korostui tuomarin persoonan, avoimuuden ja mielenkiinnon merkitys lautamiesten aktivoimisessa.

”Osa osoittaa, ettei heitä kiinnosta lautamiesten läsnäolo.”

”Yleensä asianosaisia, avustajia/puolustajia sekä todistajia asiallisesti kohtelevat ja kuuntelevat puheenjohtajat ovat suojeita lautamiehille, ja

lautamiehiä väheksyvät usein huonoja toisten lakimiestenkin näkemyksille ja huomioille.”

”Toisten tuomareiden kanssa voi erittäin hyvin keskustella useistakin eri asioista. Luontevaa on kysyä itsekin hänen näkemystään, kun kyseessä on laki ja siihen liittyvät asiat.”

”Puheenjohtajan käytöksestä näkyy aika nopeasti, haluaako hän osallistaa maallikkotuomarit juttuun vai ei. Minä itse päätän -tyyppenä ei kannata ärsyttää, koska siitä ei ole mitään hyötyä.”

”Osa tuomareista pitää lautamiehiä tasa-arvoisina päätösneuvottelussa. Osa kysyy mielipidettä pakon sanelemana. Suurin osa siis yhteistyökykyisiä.”

”[Riippuu siitä], antaako tuomari tilaa lautamiehille.”

”Tuomari saattaa heti alussa tehdä selväksi, ettei sitten tarvitse pahemmin kysellä!”

”En voi yleistää vastaustani, koska molemmat kärjäni on istunut notaari jotka luonnollisesti ovat hieman epävarmoja ja näin ehkä nojautuvat enemmän lautamiehiin. Tuomareissa on varmasti eroja. Tosin arvonsa tunteva lautamies joka usein on iäkkäämpi ja ”monissa liemissä” keitetty ei aivan helposti jätä suutaan avaamatta.”

”Jotkut juttelevat mielellään ja ottavat lautamiehet tasavertaisina huomioon. Jotkut jopa kannustavat lautamiehiä itsenäiseen päätökseen, jopa eriäviin mielipiteisiin. Jotkut taas pitävät lautamiehiä rasittavina typeryksinä ja kommentoivat kaikkia kysymyksiä ja mielipiteitä ”ootsä vähän tyhmä” -tyyliin. Jotkut jopa suuttuvat, jos lautamies on jostain eri mieltä kuin tuomari itse.”

”[Riippuu] tuomarin luonteesta, toiset ovat avoimia ja helposti lähestyttäviä, ääripäässä voi olla tuomari, joka vaikuttaa aspergeristilta (hyvin juro ja vähäsanainen eikä juuri kommentoi jos jotain kysyy, mitäpä siinä sitten teet). Jälkimmäisiä on hyvin harvoin, lähes kaikilta tuomareilta voi kysyä asioita.”

”Myönteisesti lautamiehiin suhtautuvat tuomarit osaavat oikeasti hyödyntää lautamiehiä työssään ja vastaavat kysymyksiin ja keskustelevat mielellään.

Jotkut sanovat päätöksen perusteista tulevan parempia, kun on vastailut ääneen esitettyihin kysymyksiin.”

”Jotkut tuomarit valitettavasti aliarvioivat muiden jäsenten mielipiteitä ja käsityksiä käsittelyssä olevassa asiassa. Näissä tapauksissa voi olla, että ei ”kehtaa” tiedustella asioita. Mutta nämä ovat aika harvinaisia tapauksia, koska lautamiehet ovat yleensä kokenutta kokousväkeä ja usein saavat kyllä suunsa auki.”

”Jotkut eivät oikein jaksaisi vastaila kysymyksiin, tai sellainen olo ainakin tulee. Kaikki kyllä vastaavat.”

”Toiset tuomarit ovat lautamiesvastaisia. He eivät kysele lautamiehiltä mitään eikä siinä uskalla mitään sanoakaan.”

”Osa tuomareista laittaa luun kurkkuun hyvin herkästi lautamiehille ja yrittää selvästi näin hiljentää eriävät kannat.”

”Pääsääntöisesti olen laittanut merkille, että mitä nuorempi tuomari sitä halukkaammin kyselee avoimen kiinnostuneena lautamiehien kantoja.”

”Osa tuomareista antaa selvästi ymmärtää lautamiesten olevan vain välttämätön paha ja päätöslauselma on jo valmiiksi kirjoitettuna kirjallisen aineiston pohjalta (täydennyksiä vaille).”

”Joskus on tunne tuomarin tehneen päätökset ja huomiot ennen käsittelyä ja siten ei ole avoin keskustelulle laisinkaan.”

Vastausten perusteella voidaan todeta, että tuomarilla on keskeinen rooli lautamiesten toiminnan ohjaajana. Aktiivinen tuomari, joka on kiinnostunut lautamiesten näkemyksistä, rohkaisee lautamiehiä tuomaan näkemyksensä esille ja osallistumaan keskusteluun avoimesti. Silloin lautamiehet saavat konkreettisen mahdollisuuden päästä tuomaan mielipiteitään esiin. Myös *Kutnjak Ivkovic* on nostanut tutkimuksessaan esiin ammattituomareiden suhtautumisen merkityksen suhteessa lautamiehiin. Hänen mukaansa maallikoiden käsitykset

ammattituomareiden kanssa työskentelystä muodostuvat pitkälti tosiasiallisten vaikutusmahdollisuuksien ohella siitä, miten heitä kohdellaan osana kokoonpanoa.⁹¹

Hedelmällisen keskustelun edellytyksenä voidaan pitää sitä, että keskustelussa käytettävät oikeudelliset termit ja ilmiöt ovat molemmille osapuolille riittävän selviä. Jos lautamies ei tunne relevanttia oikeudellista terminologiaa tai hahmota jutun oikeudellisia piirteitä, ei keskustelu voi olla tuomarin harkinnan tai ylipäänsä tuomiolauselman kannalta kovin hedelmällistä. Lautamiehiltä kysyttiin, *saavatko he tuomarin selostuksen perusteella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä*. Kysymyksen tarkoituksena on selvittää, millaiset päätöksenteon edellytykset tuomarin selostus yleensä antaa lautamiehille toisaalta lautamiesten näkökulmasta ja tuomareiden omasta näkökulmasta tarkasteltuna.

Saatko tuomarin selostuksen perustella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina	95 (55,23%)
Useimmiten, mutta en aina	75 (43,60%)
Harvoin	2 (1,16%)
En koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)
Yhteensä	172

Taulukko 10.

Lautamiehistä hieman yli puolet (55%) saa mielestään *aina* riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä. Lähes 44 prosenttia saa mielestään *useimmiten* riittävän kuvan. Tulosta voidaan pitää positiivisena, koska juuri kukaan kyselyyn osallistuneista lautamiehistä ei koe joutuvansa tuomitsemaan puutteellisin tiedoin. Lautamiehet kokevat suurimmaksi osaksi, että heillä on riittävä tietämys jutusta voidakseen muodostaa siitä perustellun käsityksen. Tuomareilta vastaavasti kysyttiin arviota siitä, *saavatko lautamiehet heidän selostuksensa perusteella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä*. Kysymyksen tarkoitus on selvittää ammattituomarin näkökulma siihen, onko lautamiehillä riittävä ymmärrys jutusta voidakseen käyttää äänioikeuttaan perustellusti.

⁹¹ Kutnjak Ivkovic 2003, s. 107-108.

Saavatko lautamiehet selostuksesi perusteella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina	38 (56,72%)
Useimmiten, mutta eivät aina	23 (34,33%)
Harvoin	1 (1,49%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)
En osaa sanoa	5 (7,46%)
Yhteensä	67

Taulukko 11.

Lähes 57 prosenttia tuomareista oli sitä mieltä, että lautamiehet saavat *aina* riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä. Noin 34 prosenttia vastasi *useimmiten*. Vastaukset antavat ehkä yllättävänkin positiivisen kuvan lautamiesten valmiuksista pohtia jutun oikeudellisia piirteitä. Vain noin 7 prosenttia tuomareista ei osannut arvioida kysyttyä asiaa. Voi olla, että puutteellinen tai vähäinen kommunikaatio tuomarin ja lautamiesten välillä ei anna tuomarille mahdollisuutta arvioida, ovatko lautamiehet ymmärtäneet käsiteltävän asian oikeuskysymyksiä. Silloin tuomarin olisi syytä keskustella lautamiesten kanssa ja kysyä avoimesti, ovatko he ymmärtäneet käsiteltävän asian riittävän hyvin vai onko tarvetta selostaa tapauksen oikeudellisia piirteitä tarkemmin. Toisaalta voidaan korostaa myös lautamiesten omaa aktiivisuutta ja vastuuta siitä, että he tuntevat käsiteltävän asian riittävän hyvin. Jos jokin asia jää epäselväksi, tulee lautamiesten voida kysyä tuomarilta avoimesti tarkentavia kysymyksiä. Edellä on todettu, että enemmistö lautamiehistä kuitenkin kokee voivansa kysyä tuomarilta avoimesti mieltään askarruttavia kysymyksiä. Yhteenvedona voidaan todeta, että vastuu riittävästä tiedoista on ensisijaisesti lautamiehillä itsellään, mutta myös tuomareiden on syytä myötävaikuttaa siihen, että lautamiehet ymmärtävät käsiteltävän asian erityispiirteet.

Osion lopuksi sekä tuomareita että lautamiehiä pyydettiin *kuvailemaan lautamiesten ja tuomarin välistä kommunikaatiota* avoimella kysymyksellä. Mielenkiintona oli selvittää oikeussalikommunikaation erityispiirteitä lautamieskokoontamissa. Onko keskustelu pohdiskelevaa vapaata dialogia vai pelkkää kysymyksiin vastaamista? Pelkistyykö lautamiesten ja tuomareiden välinen kommunikaatio pelkäksi jutusteluksi, vain onko se

tosiasiassa merkityksellistä pohdintaa tuomion (tuomiolauselman) kannalta? Antavatko tuomarit arvoa lautamieskokoontamisessa käytävälle keskustelulle?

Lautamiesten vastauksissa korostuu myönteinen sävy. Lautamiehistä lähes kaikki kuvailivat lautamiesten ja tuomarin välistä kommunikaatiota hyväksi ja toimivaksi. Vaikuttaa siltä, että lautamiehet pitävät päätösneuvotteluissa käytävää kommunikaatiota pääosin toimivana ja asiallisena. Positiivisissa arvioissa korostui molemminpuolisen kunnioituksen, avoimen asenteen ja keskusteluaktiivisuuden merkitys.

”Tuomari luonnollisesti ammattilaisena edustaa oikeustietämystä ja hänen käsityksensä painaa vaa'assa paljon. Keskusteluissa on kuitenkin ilo huomata, miten usein tuomari on aidosti kiinnostunut lautamiesten näkemyksistä ja peilaa omaa kantaansa niihin. Pidän kommunikaatiota useimmiten antoisana ja hyvänä.”

”Olen itse kokenut kommunikaation lautamiesten ja tuomarien välillä varsin tasa-arvoiseksi. Tietenkin puheenjohtajalla on vankka juridinen ammattiosaaminen ja kokemus, mutta lautamies voi monesti tuoda oman tärkeän roolinsa harkintaan.”

”Erittäin tasa-arvoista ja avointa. Lautamiehet kunnioittavat tuomarin ammattiosaamista ja tuomarit puolestaan lautamiesten elämäkokemusta ja arkijärkeä.”

”Omat kokemukseni ovat erittäin hyviä. Kommunikaatio on ollut arvostavaa, osallistavaa ja kunnioittavaa.”

”Se on avointa ja toisensa huomioonottavaa. Tuomari ei useinkaan tyrkytä omaa kantaansa, vaan hakee myös lautamiesten käsityksen asioiden kulusta. Molemminpuolinen kunnioitus vallitsee.”

”Monipuolista. Väittelevää. Antoisaa. Syytetyn etu. Rikasta.”

Muutamia poikkeuksia myönteisiin kuvailuihin kuitenkin löytyy. Näissä korostettiin etenkin tuomarin asenteen vaikutusta yhteistyön toimivuuteen sekä lautamiesten rohkeuden puutteesta tai muusta syystä johtuvaa haluttomuutta tuoda omia näkökulmiaan esille. Myös kokemuksen tuomaa varmuutta korostettiin muutamissa vastauksissa.

"Muodollista, välillä tuntuu, että ujompi lautamies ei uskalla kysyä tuomarilta, vaikka haluaisi."

"Toimivaa, mutta lautamiehet ovat aivan liian ujoja kysymään lisätietoja ja esittämään näkemyksiään. Puheenjohtajaa aristetaan aivan turhaan. Muistettava, että jokaisella on yksi ääni, ja maallikon tehtävä on nimenomaan esittää "kansan" näkemys syyllisyydestä ja rangaistuksesta."

"Asiallista, mutta niukkaa."

"Nämä ovat monesti henkilökysymyksiä. Toiset tuomarit pitävät lautamiehiä lähinnä riesana, jolloin yhteistyö on karheaa. Toisaalta, toiset lautamiehet jaksavat olla erittäin rasittavia tai sellaisia "besserwissereitä", että se lähinnä hävettää. Jos molemmat osapuolet osaavat käyttäytyä asiallisesti ja roolinsa mukaisesti, kommunikointi sujuu."

"Riippuu paljon tuomarin, mutta ennen kaikkea lautamiesten aktiivisuudesta. Lautamiesten pitää olla itse aloitteellisia, eikä vain jäädä odottamaan, että kysyykö tuomari jotain lautamiehiltä."

"Yleensä sujuu hyvin, on aina asiallista. Joskus harvoin joku tuomari voi toimia lähes huomioimatta lautamiehiä mutta lautamiesten oma aktiivisuus merkitsee näissäkin tilanteissa paljon."

"Persoonat vaikuttavat jonkin verran, mutta enemmän lautamiesten persoonat kuin tuomarin... joidenkin ehdottomuus mielipiteissään saa toiset olemaan varovaisempia omissaan -yleensä rento keskustelu selkeyttää kaikkien käsitystä asioista - useampi osallistuja päätösneuvottelussa tuo kuvaavampia perusteita päätöksille."

"Pääsääntöisesti on välitön ja keskinäiseen luottamukseen perustuva. Monet tuomarit erityisesti näytön arvioinnissa aktiivisesti kyselevät lautamiesten näkemyksiä. Lähes kaikkien tuomarien kanssa pystyy hyvin kommunikoimaan mutta on myös tuomareita jotka eivät välitä keskustella lautamiesten kanssa. Olen itse aktiivinen ja rohkaistun jopa kyseenalaistamaa tuomarin kantoja. Otan luottamustoimeni vakavasti. Keskustelu vaatii itseluottamusta."

”Tuomarien arvostus lautamiehiä kohtaan vaihtelee. Lautamiehen aktiivisuus tärkeää kommunikoinnissa.”

”Oman kokemukseni mukaan toiminut hyvin. Sitä mukaa kun kokemusta tulee, myös kommunikaatio paranee.”

Kaiken kaikkiaan lautamiehet näkivät lautamieskokoonpanossa tapahtuvan oikeussalikommunikaation myönteisessä valossa. Lautamiehet tuntuvat arvostavan avointa keskustelua ja vapaata pohdintaa päätösneuvottelussa. Tuomarin persoonan ja asenteen merkitys nousi keskeisesti esille keskustelun sujuvuuteen vaikuttavana tekijänä. Tuomareiden vastaukset eivät noudata yhtä myönteistä linjaa. Tuomareiden mielipiteissä korostui lautamieskokoonpanossa työskentelyn kuormittavuus, jonka nähtiin useimmiten johtuvan lautamiesten puutteellisista tiedoista. Tuomarit korostivat myös lautamiehen persoonan, kokemuksen sekä mahdollisen erityisasiantuntemuksen merkitystä. Arvoa hyvillä lautamiehillä nähtiin olevan etenkin näytön arvioinnissa. Myös tuomarin rooli keskustelun ohjaamisessa epäolennaisesta olennaiseen nousi esille tuomareiden vastauksissa. Muutamia tuomareiden kommentteja:

”Vaihtelee merkittävästi lautamiehistä riippuen, kuinka kiinnostuneita ovat. Osa ei tunnu kiinnostavan yhtään asiaa. Mielestäni vedän keskustelua hyvin vapaamuotoisesti ja annan puhua asioistakin, vaikka tietäisin, ettei sillä ole merkitystä lopputuloksen kannalta. Aikaahan tähän menee.”

”Tuomarin tehtävä on vaativa asiantuntijatehtävä, joka vaatii pitkän koulutuksen ja pitkän kokemuksen. Keskinäinen kommunikaatio voi vaikeutua, koska maallikkojäsenillä ei ole luonnollisestikaan asiantuntijatehtävän vaatimaa tietoa ja taitoa. Lyhyen neuvottelun kuluessa ei ketään voida kouluttaa tuomariksi.”

”Lautamiehillä on joko joku ”missio” tai sitten tulevat istuntoon viettämään aikaansa, joskus saattaa erityisosaamisesta olla hyötyä (tekniikan osaajasta tai sairaanhoidon asiantuntijasta).”

”Usein tuomari joutuu aika paljon selittämään asioita. Joskus päästään kokeneiden lautamiesten kanssa tasavertaiseenkin keskusteluun.”

”Yleensä tuomarina kyselen ja pyydän lautamiehiä vastaamaan. Ohjaan keskustelua, jotta pysyttäisiin keskustelussa olennaisessa. Kuormittavaa useimmiten, mutta siihen on tottunut.”

”Heillä ei ole todellisia mahdollisuuksia perehtyä laajoihin juttukokonaisuuksiin eikä kykyä keskustella vaativista oikeuskysymyksistä. He eivät tunne lainsäädäntöä eivätkä oikeuskäytäntöä. Näin ollen tuomari selostaa ja lautamiehet kuuntelevat. Heillä ei todellisuudessa ole mitään annettavaa asian ratkaisuun. Lautamiesten esittämät kysymykset tai kommentit eivät juurikaan liity käsiteltäviin asioihin.”

”Pääosin kommunikointi lautamiesten kanssa sujuu mutkitta ja keskittyy näytön arviointiin. Lautamiehistä on apua laajojen juttukokonaisuuksien näytön muistamisessa. Parhaat heistä tekevät omia muistiinpanoja ja keskittyvät hyvin kuuntelemaan henkilötodistelua. ”Vaikeiden” lautamiesten kanssa keskustelu voi olla hyvin vaikeaa, suorastaan tahmeaa ja menee väittämisen tasolle. Etenkin jos keskustelun kohteena ovat oikeudelliset kysymykset, tuomarin olo voi olla turhauttava.”

”Riippuu lautamiehestä. Parhaimmillaan fiksujen erilaisten ihmisten kanssa on hedelmällistä pohtia asioita. Juttutyypistä riippuen heillä voi olla ihan varteen otettaviakin näkemyksiä. Pahimmillaan lautamies häiritsee jo istunnon aikaan ilmeilemällä, huokailemalla, yrittämällä kysyä tarpeettomia asioita tms ja tästä joutuu tauolla huomauttamaan. Myös se häiritsee ja aiheuttaa lisätyötä, jos lautamies ei ymmärrä istunnon jälkeenkään, mitkä seikat ovat relevantteja päätöstä tehdessä.”

”Kommunikaatio riippuu lähes täysin lautamiehistä. Oma toimintani on periaatteessa aina samankaltaista. Kerron heille ne asian ongelmakohdat, joita ratkaisua varten pitää miettiä ja annan heille vaihtoehtoja. Toki kerron myös oman mielipiteeni. Välillä keskustelua ei tule lainkaan, vaan kaikki käy, jota esitän ja välillä lautamiesten oma mielipide on niin vankka, että se ei horju oikeudellistenkaan faktojen edessä. Onneksi joskus keskustelu on sellaista, että asian ratkaisu paranee lautamiesten vaikutuksesta.”

"Varsin yksisuuntaista: tuomari --- lautamiehet."

"Keskusteluyhteys on ollut pääosin erittäin hyvä. Varsinkin näyttökysymyksissä ja yleensäkin käytännönläheisissä asioissa keskustelu on ollut antoisaa. Vain muutaman kerran on ollut pieniä vaikeuksia."

"Asiallista ja toimivaa. Yksipuolista, koska lautamiehillä harvoin on mitään olennaista annettavaa ratkaisun sisältöön."

"Vapaata keskustelua kansankielellä."

"Lautamiesten on vaikea hahmottaa sitä, mikä asiassa on olennaista ja mitkä seikat voivat/eivät voi vaikuttaa mihinkin, vaikka yritän keskittyä juuri näiden asioiden viestittämiseen heille. He eksyvät pohdiskelemaan yhdentekeviä seikkoja sekä kytkevät asioita toisiinsa suorastaan lainvastaisella tavalla. Kommunikaatio tarkoittaa lähinnä sitä, että kärjätuomari ohjaa lautamiehiä vahvalla kädellä katastrofin välttämiseksi."

"Antoisaa ja monipuolista vuorovaikutusta. Lautamiehet ovat kiinnostuneita käsiteltävistä jutuista. Yleensä heidän kanssaan on hauska työskennellä. Keskustelemme toisiamme arvostaen."

"Huonoa. Lautamiehillä ei ole koulutusta tehtävään eikä ammattituomari voi heille selostaa kaikkea mahdollista. Nytkin kuluu aikaa hukkaan. Eivät tuomarit ole opettajia eivätkä saa opettamisesta palkkaa."

"Lautamiehet kuuntelevat ja tuomari puhuu. Suurimmaksi osaksi lautamiesten esittämät näkemykset ovat irrelevantteja asian ja sen ratkaisemisen kannalta."

"Tuomarin on oltava aloitteellinen ja aktiivinen ja rohkaistava lautamiehiä kertomaan mielipiteensä. Tuomarin pitää tarkasti ensin selvittää, mistä asiasta kulloinkin keskustellaan, esim. syyllisyys, jonkun todistajan uskottavuus, seuraamus, sen pituus, vahingonkorvaus jne, muuten keskustelu lähtee rönsyilemään. Tällöin on tärkeää palauttaa mieliin, mikä oli kysymys, josta oli tarkoitus keskustella."

"Pitkän istuntopäivän jälkeen, kun ei itsekään oikein tiedä miten juttu pitää ratkaista, on aika hankalaa pitää jäsentynyttä esitystä lautamiehille siitä, mitä

nyt täytyy ratkaista ja mitä vaihtoehtoja on. Usein käy niin, että toteaa vain mitä mieltä itse on ja lautamiehet ovat samaa mieltä.”

”Kommunikaatio on ollut hyvää. Itse pidän lautamiesten näkemyksiä tärkeinä erityisesti näytön arvioinnissa. Kokeneella lautamiehellä voi olla varsin hyvä käsitys myös rangaistustasosta.”

”Kommunikaatio on kovin riippuvaista sekä jutusta että lautamiesten omasta aktiivisuudesta. Itse yritän itselleni uudet lautamiehet ohjeistaa siten, että heillä on oikeus ja velvollisuus kysyä, mikäli eivät jotakin asiaa ymmärrä ja että mikäli he ovat jostakin asiasta erimielisiä kuin esim. itse olen, heillä on velvollisuus se asia tuoda ilmi ja oikeus pitää käsityksestään kiinni. Usein tämä avaa ovet sille, että lautamiehet uskaltavat vähintäänkin kysyä mieltään askarruttavia seikkoja.”

”Riippuen lautamiehistä se on todella hedelmällistä. Joskus kun talousasia, pankki/taloushallintotautaisesta on iloa!”

”Normaalialta keskustelua. Ero kokeneen lautamiehen, esim. herastuomarin, ja noviisin välillä on suuri. Kokeneen lautamiehen kanssa voidaan keskustella juuri sen jutun erityispiirteistä ja verrata sitä muihin juttuihin, kun taas kokemattoman kanssa menee aika ylipäänsä rikosoikeudellisen järjestelmän selittämiseen.”

”Yleensä hyvää ja avointa. Lautamiesten taito tähän lisääntyy kokemuksen myötä.”

”Ei tosiasiallisesti kovin vuorovaikutuksellista. Pääsyy on siinä, että lautamiesten perustiedot ovat usein heikkoja. Jos puhutaan eri tasolla, ei synny hyvää kommunikaatiota.”

Tuomareiden vastauksista nouseva kritiikki tuntui kohdistuvan enemmän lautamiesjärjestelmään kuin itse lautamiehiin. Tuomarit katsoivat pääosin, että keskustelu lautamiesten kanssa ei tuo lisäarvoa tuomioharkintaan. Ongelmaksi katsottiin lautamiesten liian vähäinen tietämys johtuen oikeudellisen asiantuntemuksen puutteesta sekä vähäinen kokemus ja sen tuoma epävarmuus antaa panosta keskusteluun. Tilanne on siinä mielessä paradoksaalinen, että lautamiesten osallistuminen perustuu kuitenkin juuri heidän

maallikkouteensa ja oikeudellisen asiantuntemuksen puutteeseen. Lautamiesten ”liiallinen” kouluttaminen voisi tehdä heistä jonkinlaisia oikeuden puoliammattilaisia, mitä ei ole kuitenkaan pidetty toivottavana kehityssuuntana.

Toisaalta oikeudellisen järjestelmän perusasioiden hallinta ei vielä poistaisi lautamiehiltä heidän ”maallikkoasemaansa”. Jonkinlainen peruskoulutus voisi auttaa päätösneuvottelussa käytävää keskustelua lähentämällä ammattituomaria ja maallikoita ja avaamalla heidän välilleen parempia keskusteluyhteyksiä. Merkitykseltään tällaiset peruskoulutetut lautamiehet olisivat kuitenkin rinnastettavissa edelleen maallikojäseniin eivätkä lakimiesjäseniin, jolloin lautamiesten funktio säilyisi samana. Toisaalta on myös katsottu, että oikeudellisen koulutuksen puute voi saada maallikot nojaamaan ammattituomareita vähemmän oikeussääntöihin ja sen sijaan keskittymään puhtaammin yleisen oikeudenmukaisuusihanteen tavoitteluun, mikä onkin nähty keskeisenä lautamiesjärjestelmää puoltavana tekijänä. Oikeudellisen koulutuksen puute voi saada lautamiehet tulkitsemaan lakeja ja oikeutta vähemmän muodollisella tavalla. Heillä on mahdollisuus vaikuttaa tuomiolauselmaan muotoiluun niin, että tuomioista muodostuu enemmän yleiseen ”oikeellisuuteen” tähtääviä kuin ammattituomarille ominaista muodollisuutta ja legalistisuutta korostavia.⁹² Jos lautamiesosallisuuden tätä puolta halutaan korostaa, voidaan lautamiesjärjestelmä nähdä eräänlaisena siltana formaalin oikeusjärjestelmän ja kansalaisten välillä.⁹³ Tätä voidaan pitää sinänsä arvokkaana demokratian ilmentymänä siitakin huolimatta, että lautamiehet eivät toisikaan varsinaista konkreettista panosta tuomarin työskentelylle.

Arvoa tuomarit antoivat erityisesti sellaisille kokeneille lautamiehille, joilla on hyvä ymmärrys rikosoikeusjärjestelmästä ja oikeudellisesta terminologiasta. Silloin keskustelu nähtiin hedelmälliseksi, etenkin näytön arvioinnissa. *Tylerin* mukaan tuomareiden kyky kuunnella jutun osapuolia lisää kokemusta prosessuaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Hänen mukaansa oikeusprosessissa osallisena olevalle henkilölle on tärkeää kokea tulevansa kuulluksi riippumatta jutun lopputuloksesta.⁹⁴ Lautamiehillä voi maallikkoluonteensa puolesta olla

⁹² Klami & Hämäläinen 1992.

⁹³ Kutnjak Ivkovic 2003, s. 97.

⁹⁴ Tyler 1990, s. 176.

suurempi herkkyys kuunnella oikeusprosessin osallisten kertomuksia nimenomaan kertomusten muodossa vastakohtana ammattituomarin legalistiselle tavalle jäsentää esimerkiksi todistajankertomuksia.⁹⁵ Tämä huomio voi ainakin osin selittää myös sitä, miksi tuomarit antoivat lautamiehille arvoa etenkin näytön arvioinnissa.

Myös lautamiehillä olevaa erityisasiantuntemusta arvostettiin. Toisaalta on erittäin sattumanvaraista, osuuko lautamieskokoonpanoon juuri kyseisen jutun aihepiiriin kuuluva erityisosaaja. Pohdittaessa järjestelmän tulevaisuutta olisi hyödyllistä ottaa huomioon se, miten järjestelmää voitaisiin hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla. Eräänä vaihtoehtona voidaan nähdä erityisasiantuntemuksen korostaminen, jolloin lautamiehet valittaisiin juttuihin heidän ammattitietämyksensä perusteella. Lautamiehet voisivat edustaa eräänlaista asiantuntijajäsenyyden kevennettyä muotoa. Toisaalta valintajärjestelmän muuttamisen kustannukset ja työläisyys eivät antane aiheutta kehittää järjestelmää kovin radikaalisti. Lautamiesten valikoituminen juttuihin voitaisiin hoitaa kevennetysti tuomioistuinten sisällä jaettaessa lautamiehiä käsiteltäviin juttuihin. Toisaalta tämäkään ajatus ei ole täysin ongelmaton. Prosessin kontradiktorisuus rajoittaa mahdollisuuksia perustaa tuomio mihinkään muuhun kuin diskurssissa läpikäytyyn oikeudenkäyntiaineistoon; tuomarin on alistuttava diskurssin sääntöihin⁹⁶. Periaate ei siten estä erityisasiantuntemuksen hyödyntämistä, mutta rajoittaa sitä. Erityisasiantuntemus voisi olla hyödynnettävissä jutun aihepiirin taustoittajana, jolloin se antaisi tuomarille lisätyökaluja ja laajemman näkemyksen käsiteltävästä asiasta. Itse tuomiota ei tällaisiin erityistietoihin voi kuitenkaan perustaa. Erityisasiantuntemuksen hyödyntämisestä ei tarvitse muodostua oikeusturvaongelmaa, koska ammattituomari kuitenkin oikeudenkäytön ammattilaisena osaa jäsentää käytettävissään olevat tiedot niin, että tuomio kuitenkin perustuu aina prosessimateriaaliin.

3.3 Päätöksenteko ja lopputulos

Lautamiesten osallistumisen lainkäyttöön sanotaan parantavan tuomarin harkintaa.⁹⁷ Kolmas kysymysteema keskittyy lautamieskokoonpanon päätöksentekoon juttujen ratkaisemisen

⁹⁵ Kutnjak Ivkovic 2003, s. 97.

⁹⁶ Ervo 2005, s. 410.

⁹⁷ Aiheesta mm. de Godzinsky & Ervasti 1999.

näkökulmasta. Molemmilta vastaajaryhmiltä kysyttiin, *onko lautamiesten osallistumisesta hyötyä tuomarin työskentelylle*. Vastaukset pyydettiin asteikolla 1-5, jossa 1 = ei hyötyä ja 5 = huomattavasti hyötyä.

Onko lautamiesten osallistumisesta hyötyä tuomarin työskentelylle? (Lautamiehet)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
0 (0,00%)	1 (0,59%)	19 (11,24%)	79 (46,75%)	70 (41,42%)	169	4,29

Taulukko 12A.

Onko lautamiesten osallistumisesta hyötyä tuomarin työskentelylle? (Tuomarit)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
26 (38,24%)	20 (29,41%)	12 (17,65%)	9 (13,24%)	1 (1,47%)	68	2,10

Taulukko 12B.

Lautamiesten vastausten painotettu keskiarvo oli 4,29, kun taas ammattituomareiden vastausten painotetuksi keskiarvoksi tuli vain 2,10. Lautamiesten vastaukset painottuvat selkeästi asteikon yläpäähän, enimmäkseen arvoihin 4 ja 5. Tuomareiden vastaukset puolestaan painottuvat vastakkaiseen suuntaan, asteikon alapäähän arvoihin 1 ja 2. Huomionarvoista on etenkin se, että lautamiehistä kukaan ei arvioinut, ettei heistä olisi mitään hyötyä. Tätä mieltä oli kuitenkin tuomareista reilu 38 prosenttia. Lautamiehistä reilu 41 prosenttia ajatteli heistä olevan huomattavasti hyötyä, kun taas samaa mieltä oli vain yksi kysymykseen vastannut tuomari. Jälleen voidaan todeta, että lautamiehet arvioivat oman osallistumisensa hyödyn tuomarin työskentelyn kannalta selvästi ammattituomareita suuremmaksi, kuten jo aiemmin on huomattu.

Saman teeman kysymys muotoiltiin myös hieman eri tavalla. Sekä tuomareilta että lautamiehiltä kysyttiin arvio siitä, *onko lautamiesten esittämistä näkemyksistä hyötyä juttuja ratkaistaessa*.

Onko lautamiesten näkemyksistä hyötyä juttuja ratkaistaessa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	56 (32,56%)	6 (8,70%)
Kyllä, useimmiten	91 (52,91%)	7 (10,14%)
Silloin tällöin	23 (13,37%)	27 (39,13%)
Harvoin	2 (1,16%)	20 (28,99%)
Ei koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)	9 (13,04%)
Yhteensä	172	69

Taulukko 13.

Lautamiehistä noin kolmannes piti lautamiesten näkemyksiä hyödyllisinä juttua ratkaistaessa *aina tai lähes aina*. Tuomareista vain vajaa 9 prosenttia oli samaa mieltä. Lautamiesten näkemyksiä piti *useimmiten* hyödyllisinä lautamiehistä hieman yli puolet ja tuomareista vain noin kymmenesosa. Voidaan todeta, että lautamiehet pitävät omaa myötävaikutustaan tärkeämpänä kuin miltä se näyttäytyy tuomareiden näkökulmasta. Tulos ei varsinaisesti yllätä, koska tutkimuksessa on jo aiemmin käynyt ilmi, että lautamiehet näkevät osallistumisensa kautta linjan tuomareita positiivisemmassa valossa.⁹⁸ Erot näkemyksissä voivat johtua osapuolten välisten ajatusmallien eroista. Ammattituomari-maallikko -vastakkainasettelussa korostuu se, että ammattituomari näkee jutun käsittelyn muodollisena ja vahvasti lakisidonnaisena oikeusprosessina. Ammattituomarin ajattelussa korostuu siten voimakkaasti legalistinen näkökulma. Maallikot puolestaan näkevät prosessin enemmän oikeudenmukaisuuden ilmentymänä ja mielestään tuovat käsittelyyn lisäarvoa tarjoamalla kansantajuisia, yleiseen oikeudenmukaisuuskäsitykseen nojaavia näkemyksiään jutusta.⁹⁹ Toisaalta yleiseen oikeudenmukaisuuskäsitykseen nojaavat mielipiteet voivat herkästi johtaa arvioimaan jutun piirteitä faktojen ulkopuolelta tai emotionaalisesti. Lautamiehillä voi ainakin joskus olla taipumuksia tällaiseen ajatusmalliin, kuten tuomareiden vastauksista käy ilmi jäljempänä.

Huomiota herättää tuloksissa myös se, että lautamiehistä kukaan ei arvioinut, ettei lautamiesten näkemyksistä olisi hyötyä *koskaan tai juuri koskaan*. Tätä mieltä oli kuitenkin tuomareista yllättävänkin suuri osa, reilu 13 prosenttia. Lähes kolmannes tuomareista antoi arviokseen *harvoin*, mitä voidaan niin ikään pitää varsin negatiivisena arviona. Voidaan sanoa, että tuomarit eivät pidä lautamiesten osallisuutta kovin hyödyllisenä ainakaan materiaalsen oikeusjutun ratkaisemisen kannalta. Vastaajaryhmiltä pyydettiin avoimessa vastauskentässä täsmennystä kysytyyn kysymykseen. Sekä lautamiehiä että tuomareita pyydettiin arvioimaan, *milloin lautamiesten näkemyksistä erityisesti on tai ei ole hyötyä*. Molempien vastaajaryhmien näkemyksissä korostui lautamiesten erityisosaamisen hyödyntäminen sekä lautamiesten kontribuutio näytön arvioinnissa. Lautamiehet toivat myös esille

⁹⁸ Klami & Hämäläinen 1992, s. 56.

⁹⁹ Ammattituomarin ja maallikon välisen ajattelutavan keskeisistä eroavaisuuksista ks. Klami & Hämäläinen 1992.

elämäkokemuksensa tuomaa merkitystä tuomitsemisen kannalta sekä yleisen oikeudenmukaisuuden edistämistä.

Otteita lautamiesten kommentteista:

”On hyötyä paikallisuudesta ja mahdollisesta käsiteltävän asian osaamisesta jos se liittyy esimerkiksi omaan ammattiin.”

”Päätöksenteossa tarvitaan hyvin usein harkintaa: onko kertomus uskottava, ovatko asiat voineet tapahtua kerrotulla tavalla, onko kertomus johdonmukainen, onko yleisen elämäkokemuksen perusteella tapahtumien kulku järkevä jne. Samoin joudutaan pohtimaan esim. tekojen tuottamaa kärsimystä/vahingollisuutta uhrille jne. Monissa tällaisissa asioissa lautamiehen arviointikyky on tärkeä päätöksen syntymisessä oikeudenmukaisella tavalla.”

”Eryteisesti talousrikosjutuissa hyvin monessa jutussa virkatuomarin asiantuntemus liike-elämästä on heikkoa ja olen kaupallisen koulutuksen ihmisenä usein joutunut oikaisemaan näkemyksiä yrityksen todellista arkea vastaavaksi. Samoin on monissa arjen jutuissa muissakin rikoksissa. Lautamiesjärjestelmä on varsin halpa ottaen huomioon miten paljon se lisää näkemystä oikeuden päätösneuvotteluun ja siten tuomion laatua – kunhan lautamiehet ovat aktiivisia ja tekevät sen mihin heidät on valittu.”

”Kun useampi henkilö tekee huomioita eri osapuolista ja kuulluista asioista, muodostuu kattavampi ja täsmällisempi kuva tapahtumista. Myös maalaisjärki ja maallikon oikeudenmukaisuusnäkemys/oikeustaju tulevat huomioitua.”

”Lautamiehilläkin on oma työelämä ja erikoisalansa, joka saattaa liittyä käsiteltävänä olevaan asiaan, jolloin ammattilaiselta saadaan päätöksentekoa helpottavia kommentteja. Esimerkiksi talousrikosasioissa, jos lautamiehellä on vaikkapa pitkä ura taloushallinnon alalta - tällaiset tietävät kirjanpidosta yleensä puheenjohtajia paremminkin. Luonnon- tai lääketieteellisestä koulutuksesta voi olla hyötyä huumausaine- tai ympäristör rikoksissa.”

”Kun arvioidaan näyttöä ja erityisesti vastaajan ja todistajien uskottavuutta.”

”Kategorisesti on arvokasta, että tuomioistuinkäsittelyssä on maallikoita mukana haastamassa tuomaria keskustelemaan tuomiosta. Tuomari saattaisi muutoin suorittaa tuomion jakoa kaavoin kangistuneesti vaikka usein on arvokasta tarkastella ”selvääkin” tapausta kriittisesti. Ehdottomasti lautamiesinstituutio parantaa oikeusturvaa.”

”[Lautamiehistä on hyötyä] yleiseen elämäkokemukseen perustuvassa arvioinnissa ja näytön uskottavuusarviossa.”

”Kun on esim. talousrikoksissa kyse sellaisista käytännön asioista, joista puheenjohtajalla ei ole käytännön kokemusta - esim. yritystoiminnasta, hallituksen työskentelystä, vastuusta ym. Myös eri maailma istuntosalin ulkopuolella ja siitä ulkomaailmasta ei puheenjohtaja tiedä, koska on vain opiskellut lakia - ja kuitenkin lakia sovelletaan käytännön elämässä eri tavoilla. On myös erilaisia toimintatapoja, jotka muuta elämää viettävät tietävät ja tuntevat.”

”Lautamiehillähän on mitä erilaisempia ammatteja, osaamisalueita ja asiantuntemusta, joista selkeästi on ollut usein hyötyä istunnon aikana ja ratkaisua tehtäessä.”

”Väkivalta-, ja huumerikoksissa ja epäselvien esitutkintatapauksien ollessa kyseessä, lautamiehillä on parempi mahdollisuus tarkkailla osapuolien sanomisia tarkemmin, kun tuomari joutuu ohjaamaan prosessia ja joskus joku yksityiskohta jää vähemmälle huomiolle.”

”Hyöty tulee nimenomaan maallikotuomarin näkökulmasta, ei ole ”jämähtänyt” kaikkiin lakipykäliin. Usein myös siviilityö auttaa näkemysten laajentamiseen.”

Lautamiehistä vain kaksi nosti vastauksissaan esille lautamiesten pyrkimyksen ankaroittaa rangaistuskäytäntöä tietyissä juttutyypeissä:

”Useilta tuomareilta on ”normaali” elämä hävinnyt näkyvistä. Rangaistuskäytäntöihin vedoten annetaan jatkuvasti liian alhaisia tuomioita, vaikka lautamiehillä olisi halu ja valmius kovempiin rangaistuksiin (kuin myös kansalla).”

”Suomalaiset ovat tehneet kansalaisaloitteita ja yrittäneet vaikuttaa muutenkin lapsiin kohdistuneiden ja seksuaalirikosten rangaistusten tuomioiden koventamista kohtaan. Näissä asioissa lautamiesten merkitys on suurin, hekin yrittävät saada näille kovempia tuomioita suhteessa muihin rikoksiin.”

Aiemmin on huomattu äänestyspäätöksiä tutkimalla, että lautamiehet edustavat ammattituomareita ankarampaa linjaa seuraamusyksymyksissä. Tuomareista noin puolet uskoi, että lautamiesten rangaistuslinja on ammattituomareita ankarampi.¹⁰⁰ Ruotsissa puolestaan on huomattu, että lautamiehet ovat herkempiä tuomitsemaan ammattituomareita kovempia vankeusrangaistuksia.¹⁰¹ Tämän tutkielman kyselyyn vastanneista tuomareista kukaan ei kuitenkaan nostanut esiin lautamiesten ankaroittavaa vaikutusta rangaistuskäytäntöihin. Yksi tuomari mainitsi nimenomaisesti, ettei ole havainnut lautamiehillä merkittäviä taipumuksia oikeuskäytännöstä poikkeavan ankariin rangaistuksiin, vaikka julkisen keskustelun perusteella voisi kuvitella, että lautamiesten edustama kansan oikeustaju olisi erityisen ankaraa. Edellä jaksossa 2.3 onkin todettu, ettei lautamiesten ratkaisulinja kokonaisuutena vaikuta juurikaan ammattituomareiden rangaistuslinjaa ankarammalta, kun äänestyspäätösten määrä suhteutetaan kaikkiin lautamieskokoonpanossa tehtyihin ratkaisuihin. Tämän tutkielman puitteissa tehdyt havainnot ovat siten linjassa aiemman tutkimuksen kanssa. Yksittäisillä lautamiehillä voi olla tavoitteena vaikuttaa rangaistuskäytäntöihin tietyissä juttutyypeissä, mutta erityisen yleisiä tällaiset pyrkimykset eivät tunnu olevan.

Tuomarit kommentoivat lautamiesten näkemysten haittoja ja hyötyjä muun muassa näin:

”Näyttökysymyksissä on hyötyä.”

”Jos lautamiehellä on käsiteltävänä olevaan juttuun liittyvää erityisasiantuntemusta, siitä saattaa olla todellista hyötyä asian ratkaisemisessa. Muuten mennään aika pitkälti puheenjohtajan varassa. Lautamiehille totuuden ja prosessuaalisen totuuden erottaminen on joskus

¹⁰⁰ de Godzinsky & Ervasti 1999, s. 108.

¹⁰¹ Diesen 1996, s. 225.

vaikeaa. Usein lautamiehet ovat herkempiä uskomaan vastaajienkin kertomuksiin, ja toisaalta joskus valmiimpia tuomitsemaan vähäiselläkin näytöllä, jonkinlaisella "kyllä se sen kuitenkin on tehnyt" -perusteella. Merkittäviä taipumuksia oikeuskäytännöstä poikkeavan ankariin rangaistuksiin en kyllä ole havainnut, vaikka julkisen keskustelun perusteella voisi kuvitella, että ammattituomarien ja lautamiesten väliset näkemuserot olisivat tässä kohtaa erityisen suuria."

"Lautamiehissä on eri puolueitten poliittisella urallaan epäonnistuneita poliitikkoja, jotka tulevat istuntoon pätemään... ja vaihtamaan kuulumisia, kiinnostavat huomioita tulotasoon vaikka sillä ei ole mitään tekemistä syyllisyyttä tms. pohdissa, missä asianosaiset asuvat jne."

"Näytön arviointi aika usein saa jotain lisäsvyvä keskustelusta. Seuraamuspuolesta on myös hyvä keskustella. Yleensä keskustelu ikään kuin "kirkastaa" tuomiota."

"Näytöstä tehtävät arvioinnit voivat esimerkiksi olla avuksi. Itse keskittyneenä prosessinjohtoon saattaa jokin yksityiskohta kertomuksesta jäädä kuulematta tai huomaamatta."

"Tunnepohjalta ei voi asioita ratkaista eikä sen mukaan, millainen lain sisällön pitäisi olla. Myöskään omat kokemukset eivät voi ratkaista oikeusjuttuja. Lautamiehillä argumentit ovat usein sanottuihin seikkoihin perustuvia."

"Silloin kun lautakunnan näkemyksistä on hyötyä, niin kyse on lähes aina näytön arvioinnista. Lautakunnan näkemykset ovat useimmiten hyödyttömiä puhtaasti oikeudellisissa kysymyksissä."

"Näytön uskottavuutta voi arvioida, vaikka ei olisikaan tuomari. Erityistiedot esim. kirjanpidosta tms. voivat olla hyödyksi."

"Joskus lautamiehet muistavat näytöstä jotain, mitä itse en ole kirjannut ylös ja joskus osaavat kiinnittää huomiota asioihin, jotka itselle eivät ole tulleet mieleen. Joskus jollain lautamiehellä sattuu olemaan hyvää tietämystä asiaan liittyen. Tällaisissa tapauksissa lautamiehet ovat oikein hyödyllisiä. Myös silloin kuin päätösneuvottelun keskustelut rikastuttavat asiaa, niin heistä on hyötyä."

Jos lautamiehet ovat hiljaa, heistä ei ole hyötyä, mutta ei haittaakaan. Pahinta on se, että esitetään oma näkemys, joka perustuu esimerkiksi vastaajan ulkonäköön tai historiaan eli puhtaisiin ennakkoluuloihin.”

”Päätöksentekoprosessi edellyttää juridiikan ja oikeuskäytännön tuntemusta. Tätä harvoin löytyy lautamiehistä. Muilla seikoilla tai tiedoilla on vähäisempi merkitys. Siksi hyötyä ei juuri saada. Haittaa saattaa aiheutua, jos lautamiehellä on jokin selvästi esiin tuleva yhteiskunnallinen näkemys tai muu vahva kytkös, joka näyttäisi vaikuttavan hänen harkintaansa.”

”Eniten lautamiehistä on hyötyä kun arvioidaan näyttöä. On hyvä, että paikalla on ollut useammat korvat ja useammat silmät, jolloin voidaan yhdessä miettiä, mitä asiaan osalliset ja todistajat ym. ovat kertoneet. Juridisessa arvioinnissa lautamiehistä ei juurikaan ole hyötyä tai haittaa. Haitalliseksi en ole heitä kokenut, mutta jossain määrin tietenkäytännön ratkaisutoiminta on hitaampaa.”

”Asian oikeudellinen taustoittaminen on käytännössä täysin tuomarin harteilla. Näytön arvioimisessa lautamiesten näkemykset eivät useinkaan ole perusteltuja, vaan enemmän mutu-tuntumaa, josta on enemmän haittaa kuin hyötyä. Lautamiesten näkemyksistä on hyötyä lähinnä rangaistuksen mittaamisessa, jolloin heidän näkemyksiinsä voi peilata itse arvioimaansa rangaistushaarukkaa.”

Tuomarit korostivat huomattavassa määrin lautamiehillä satunnaisesti olevaa erityisasiantuntemusta sekä etenkin lautamiesten tuomaa lisäarvoa näyttökysymysten arviointiin, kuten todettiin myös edellisen kysymysteeman yhteydessä. Klausan tutkimuksen mukaan ammattituomareista jopa 85 prosenttia on sitä mieltä, että maallikotuomareilla on edellytykset ymmärtää todistusaineistoa (näyttökysymyksiä). Sen sijaan hänen tutkimuksensa perusteella vähemmistö tuomareista, 42 prosenttia, uskoo maallikotuomareiden voivan ymmärtää oikeuskysymyksiä.¹⁰² Tutkimuksen mukaan vastaavasti myös maallikoista valtaosa pystyy omasta mielestään arvioimaan näyttökysymyksiä esitetyn aineiston perusteella.¹⁰³

¹⁰² Klausua 1972, s. 73.

¹⁰³ *ibid.*, s. 75.

Kyselyn vastausten perusteella *Klausan* tutkimustulokset näyttäisivät pätevän myös lautamiesjärjestelmään osana suomalaista rikosprosessia. Kysymykseen vastanneista tuomareista noin 41 prosenttia mainitsi erityisesti, että lautamiehistä on hyötyä nimenomaan näytön arvioinnissa. *Klausan* saksalainen tutkimus on jo melko iäkäs ja toteutettu erilaisissa oikeusoloissa, mikä ei anna aihetta pidemmälle meneville rinnastuksille. Tutkimukseen ei ole tässä yhteydessä perehdytty edellä kuvattuja johtopäätöksiä syvällisemmin, mutta niistä voidaan kuitenkin huomata se, että lautamiesten osallisuudelle nimenomaan näytön arvioinnin kannalta on annettu arvoa jo varhain. Lautamiesten kontribuutiota näytön arviointiin on korostanut myöhemmin etenkin *Välikoski*:

“The lay judges also evaluate the evidence. They all have the ability to observe, process and interpret the communication of different parties and perhaps to determine the unintentional consequences of the action. Those consequences may be nonverbal, unintentional clues revealing the truth, which is what the trial seeks to establish.”¹⁰⁴

Välikoski antaa maallikotuomareille arvoa nimenomaisesti juuri näytön arvioijina ja oikeussalikkommunikaation tulkitsijoina. Tutkielman perusteella voidaan argumentoida, että juuri näitä ominaisuuksia myös ammattituomarit pitävät hyödyllisinä oikeuskäsittelyn kannalta. Ulko-oikeudellisten seikkojen, kuten sanattoman viestinnän, ilmeiden ja eleiden sekä asianosaisten kertomusten havainnointi ja tulkinta ovat maallikotuomarille täysin tavoitettavissa olevia keinoja tuoda lisäarvoa tuomarin työskentelylle. Ne eivät vaadi erityistä oikeudellista osaamista tai edes oikeusjärjestelmän tuntemusta. Tällaisten seikkojen huomioiminen voi ammattituomarilta jäädä vähemmälle muun muassa prosessinjohtamisen, muistiinpanojen tekemisen sekä oikeuskysymyksiin keskittymisen takia, kuten tuomarit ovat vastauksissaan tuoneet ilmi.

Ainakin tuomarin työskentelyn tehokkuutta korostaen voidaankin sanoa, että lautamiesten mukanaolosta olisi enemmän hyötyä, jos he keskittyisivät nimenomaan edellä mainittuihin seikkoihin, eivätkä edes pyrkisi ymmärtämään oikeuskysymyksiä perusasioita laajemmin. Voidaan argumentoida edelleen, että rikosoikeudellisen järjestelmän ja lainsäädännön perustuntemus on maallikotuomareille riittävä lähtökohta kokoonpanon päätöksentekoon

¹⁰⁴ Välikoski 2004, s. 37.

osallistumiseen. Sen sijaan on epävarmaa, voidaanko sillä oikeuttaa yksilöllistä äänioikeutta, jonka käyttäminen vaatisi ainakin ammattituomareiden näkemysten perusteella vähäistä laajempaa oikeudellista perehtyneisyyttä.

Lautamiesten osallistumisen haittapuolina tuomareiden vastauksissa korostui etenkin lautamiesten vaikeus erottaa prosessuaalinen totuus materiaalisesta totuudesta. Lautamiesten toimimista tunnepohjalta kritisoitiin tuomarin työskentelyä häiritsevänä tekijänä. Kummassakin vastaajaryhmässä nähtiin, että tuomarin keskittyminen yleiseen prosessinjohtoon saattaa heikentää hänen havainnointikykyään siitä, mitä salissa tapahtuu. Tässä lautamiehet nähtiin ammattituomaria avustavina arvokkaina havaintojen tekijöinä. Oikeuskysymyksissä tuomarit näkivät lautamiesten näkemykset hyödyllisinä vain harvoin. Tuomarit näkivät lautamiehistä olevan selvästi enemmän haittaa juttujen ratkaisemisen kannalta, kuin mitä lautamiehet itse arvioivat. Havainto tukee aiempaa käsitystä siitä, että lautamiehet näkevät itse oman osallisuutensa ammattituomareita positiivisemmassa valossa.¹⁰⁵

Tuomareilta kysyttiin avoimella kysymyksellä mielipidettä siitä, *vaikuttaako lautamiesten mukanaolo jollain tavalla tuomion kirjoittamiseen (esimerkiksi itse kirjoitusprosessiin tai tuomiossa käytettäviin sanamuotoihin.)* Ylivoimainen enemmistö tuomareista, lähes 77 prosenttia, vastasi ettei lautamiesten mukanaolo vaikuta tuomion laatimiseen millään tavalla. Loput 23 prosenttia oli sitä mieltä, että lautamiesten mukanaolo vaikuttaa tai saattaa vaikuttaa tuomioiden kirjoittamiseen. Tuomareilla oli mahdollisuus avata näkemyksiään avoimessa kommenttikentässä. Tuomarit kuvailivat lautamiesten vaikutusta tuomioiden muotoiluun mm. seuraavasti:

”Ei ehkä vaikuta niinkään varsinaiseen kirjoittamiseen ja tuomion muotoiluun. Merkittävin ja haitallisimpana kokemani ero liittyy varsinaiseen päätöksentekoprosessiin. Kun jutut, joissa lautamiehet ovat mukana, ovat yleensä suhteellisen vakavia ja vaativia, ainakin itse tarvitsisin aikaa istunnossa esitettyjen asioiden sulattelemiseen ennen asian ratkaisemista. Usein hankalammissa jutuissa lopputulos muotoutuu vasta kirjoitusprosessin aikana, joskus vasta viikon, parin kuluttua istunnosta. Lautamiesten kanssa

¹⁰⁵ Klami & Hämäläinen 1992, s. 56.

lopputuloksen on kuitenkin synnyttävä suhteellisen lyhyen keskustelun aikana välittömästi istunnon jälkeen. Tämä saattaa joissakin tilanteissa johtaa hätiköidympiin lopputuloksiin kuin rauhallisempi harkintaprosessi.”

”Se ei vaikuta muuten, mutta kun lautamiehet samalla yleensä keskustelevat tai kyselevät puheenjohtajalta jotakin, se haittaa tuomion kirjoittamista ja pidentää turhaan käsittelyä.”

”Vaikuttaa kirjoitusprosessiin. Yksin työskennellessä saattaa miettiä ja kirjoittaa rauhassa, viilata sanamuotoja, pohtia, lukea kirjallisuutta... Lautamiesten kanssa pitäisi heti istunnon jälkeen olla valmiina käsitys kaikesta.”

”Päätösneuvottelua koskevien aikasäännösten takia päätösneuvottelut perustuvat nykyään liian vähäiseen valmisteluun. Esim. talousrikosjutuissa lautamieskokoontamasta on merkittävää haittaa sekä päätösharkinnan, että perustelujen kirjoittamisen kannalta. Mm. nykyaikainen tuomioistuintoiminta perustuu yhtenäiseen oikeuskäytäntöön, johon pitäisi perehtyä ennen ratkaisua.”

”Ajatusten kasaaminen ja perustelujen kirjoittaminen on tuskallista, kun lautamiehet vaihtavat kuulumisia ja höpöttävät vieressä. Mieluummin sovinkin heidän kanssaan vain niin sanotusti suuret linjat ja sitten joko pyydän heitä lähtemään vaikka kahville tai menen työhuoneeseeni kirjoittamaan tuomiota. Sen jälkeen kokoonnumme ennen julistamista uudelleen ja käymme vielä lyhyesti läpi, että ratkaisu on sen mukainen, miten olimme neuvotelleet ja teemme tarvittavan hienosäädön. Itselleni asia usein täsmentyy lopulliseen muotoonsa vasta perustelujen kirjoittamisen myötä.”

”Hankalampi on tietysti, kun ei voi muuttaa mieltään heidän kanssaan neuvottelematta kun kesken perustelujen kirjoittamisen huomaa, ettei asia olekaan niin kun ensin oli ajatellut.”

”Joskus vaikuttaa niin, että ennen kansliatuomiota täytyy päätösneuvottelun jälkeen tuomio jollain tavalla vielä käydä lautamiesten kanssa läpi, jos jutun monimutkaisuus tai tuomion laajuus sitä edellyttää, esimerkiksi kokoontumalla

uudelleen. Tämä voi olla sekä kallista että hyvin vaivalloista. Sähköpostissa taas on tietoturvaongelma eikä se muutenkaan palvele tarkoitusta, kun ei synny keskustelua.”

Yllättävän moni toi vastauksissaan esille, että lautamiehistä voi olla jopa haittaa tuomarin työskentelylle tuomiota laadittaessa. Tuomion kirjoittaminen nähtiin hitaana, keskittymistä ja ajattelua vaativana prosessina, jonka kuluessa päätös lopputuloksesta saattaa vasta saada lopullisen muotonsa. Vaikuttaa siltä, että tuomarit työskentelevät parhaiten saadessaan pohtia juttua ja niiden ratkaisuja itsenäisesti, jolloin lautamiesten osallisuus nähtiin häiritsevänä tekijänä. Muutama tuomari toi kuitenkin myös esille, että lautamiesten esittämiä perusteluja ja kannanottoja voidaan ottaa osaksi tuomiolauselmaa tai tuomiossa voidaan lautamiehen myötävaikutuksesta korostaa jotain tiettyjä teon piirteitä:

”Ei varsinaisesti vaikuta. Kirjoitan tietysti omalla tyylilläni, mutta heidän kannanottojaan tulee tietysti käytettyä perusteluissa.”

”Perusteluihin otetaan heidän esittämiään seikkoja tai kirjoitustapaa.”

”Lautamiestä askarruttavat asiat saattavat olla samoja, joita muukin oikeusyleisö ajattelee. Niihin kannattaa siis ehkä vastata perusteluissa.”

Lähes neljännes tuomareista näki lautamiehillä mahdollisuuden vaikuttaa tuomioiden sisältöön. Aktiivisten lautamiesten myötävaikutus voi siis ainakin teoreettisesti näkyä myös kirjoitetuissa tuomioissa. On selvää, että tuomarin työskentelyyn lautamiesten näkemykset eivät juurikaan tuo lisäarvoa. Maallikonäkökulma tuomioissa voidaan kuitenkin nähdä arvokkaana asiana jutun asianosaisten kannalta. Aktiivinen lautamies voi vaikuttaa tuomion sisältöön niin, että sen muotoilu on maallikolle luettavampaa ja paremmin ymmärrettävää kuin ammattituomarin puhtaasti juridisen ajatustoiminnan tuloksena oleva tuomio. Yhteistyö tuomion kirjoittamisessa toimisikin parhaiten silloin, jos lautamiehet ymmärtäisivät tuomion kirjoittamisen aikaa ja pohdintaa vaativana prosessina. Silloin lautamiehet voisivat esittää näkemyksiään ja huomioitaan lopputuloksesta erityisesti sellaisessa ”valmiiksi pureskellussa” muodossa, jossa se olisi tuomarille helpoiten käyttökelpoinen nimenomaan tuomion kirjoittamisen kannalta.

Tuomareiden vastauksista ilmenee, että istuntokäsittelyn jälkeen on vaivalloista jatkaa yhteydenpitoa lautamiehiin, vaikka tuomion laatiminen yhteistyössä edellyttäisi uutta

tapaamista tai ainakin puhelinkeskustelua. Siitä johtuen kansliatuomiot ovat ongelmallisia silloin, kun juttua on käsitelty lautamieskokoontamissa. Yksinkertaisena ratkaisuna olisi se, ettei lautamieskokoontamissa annettaisi kansliatuomioita, vaan jutut tulisi ratkaista heti käsittelyn jälkeen. Toisaalta se voisi johtaa hätiköityihin tuomioihin ja sitä kautta muodostua oikeusturvaongelmaksi. Lautamiesten kommentteista voidaan joka tapauksessa nähdä olevan eniten hyötyä tuomion kannalta silloin, kun juttu ratkaistaan heti. Silloin, kun ratkaisu annetaan kansliatuomiona, lautamiesten olisi syytä muotoilisivat kommenttinsa jo päätösneuvottelussa niin, että tuomarin on helppo ottaa ne osaksi tuomiolauselmaa myöhemmin. Hyödyllisinä voitaisiin nähdä sellaiset kommentit ja huomiot, jotka jättävät tilaa tuomarin omalle harkinnalle.

Molemmilta vastaajaryhmiltä kysyttiin, *onko lautamiesten oikeudellisen asiantuntemuksen taso riittävä juttujen käsittelyyn*. Vastausvaihtoehdot on selkeyden vuoksi rajattu tavanomaisesta Likert-asteikosta poiketen kolmeen vaihtoehtoon: aina, useimmiten tai ei juuri koskaan. Tällöin vastaajien mielipide-erot tulevat selkeämmin näkyviin. Tavoitteena ei ole saada tarkkaa kuvaa vastaajien mielipiteistä, vaan selvittää ennemmin mielipiteiden suuria linjoja. Lisänä on vastausvaihtoehto ”riippuu lautamiehestä”. Vastausvaihtoehto on ajateltu soveltuvaksi tilanteeseen, jossa selvää näkemystä kumpaankaan suuntaan ei ole, vaan asiantuntemuksen taso vaihtelee riippuen lautamiehen henkilöstä.

Onko lautamiesten oikeudellisen asiantuntemuksen taso riittävä juttujen käsittelyyn?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Aina	12 (7,06%)	3 (4,48%)
Useimmiten	104 (61,18%)	9 (13,43%)
Ei juuri koskaan	4 (2,35%)	29 (43,28%)
Riippuu lautamiehestä	50 (29,41%)	26 (38,81%)
Yhteensä	170	67

Taulukko 14.

Aiempiä kyselyvastauksia tulkittaessa on huomattu, että lautamiehillä on taipumus nähdä oma osallistumisensa ammattituomareita positiivisemmassa valossa. Tämän ennakoasetelman perusteella tämän kysymyksen vastaukset yllättävät realistisuudellaan. Sekä lautamiehistä että tuomareista varsin pieni osa oli sitä mieltä, että lautamiesten

oikeudellisen asiantuntemuksen taso on *aina* riittävä juttujen käsittelyyn. Tältä osin vastaajaryhmät ovat melko yksimielisiä. Sen sijaan lautamiehistä ylivoimainen enemmistö (reilu 61 prosenttia) piti lautamiesten oikeudellista asiantuntemusta *useimmiten* riittävänä, kun taas samaa mieltä oli tuomareista vain reilu 13 prosenttia. Reilut kaksi prosenttia lautamiehistä (neljä vastaajaa) näki, ettei oikeudellisen asiantuntemuksen taso ole riittävä *juuri koskaan*, kun taas tätä mieltä oli ammattituomareista jopa reilu 43 prosenttia. Kokonaisuutena arvioiden lautamiehet näkevät asiantuntemuksensa hieman tuomareita korkeampana. Molemmissa vastaajaryhmissä noin kolmannes katsoi, että asiantuntemus riippuu lautamiehestä. Silloin voidaan olettaa, että oikeudellinen osaaminen on lautamiesten keskuudessa eritasoista, ja voi vaihdella laidasta laitaan riippuen esimerkiksi lautamiehen omasta aktiivisuudesta ja halusta perehtyä juttujen oikeudelliseen ainekseen ja lainsäädäntöön yleensä.

Mielenkiintoista on, miksi toisilla lautamiehillä on oikeudellista tietämystä tai kiinnostusta sen hankkimiseen enemmän kuin toisilla. Voi olla, että osa lautamiehistä ei pidä oikeudellisen asiantuntemuksensa kehittämistä erityisen tärkeänä tai edes tarpeellisena. Tämä tukee myös aiempaa havaintoa siitä, että lautamiehistä on eniten hyötyä muussa kuin oikeuskysymysten käsittelyssä – etenkin näytön arvioinnissa ja yleisessä havainnoinnissa. Yleisesti ottaen vastausten perusteella voidaan sanoa, että lautamiesten oikeudellinen asiantuntemus ei ole riittävä juttujen oikeuskysymysten käsittelyyn. Havainto on huolestuttava ottaen huomioon yksilöllisen äänioikeuden; lautamiehillä on kuitenkin mahdollisuus ja periaatteessa velvollisuuskin muodostaa käsityksensä jutusta kokonaisuutena voidakseen käyttää äänioikeuttaan. Toisaalta on tiedossa, että äänestämiseen päädytään erittäin harvoin. Yksi syy siihen voikin olla juuri lautamiesten kyvyttömydessä ottaa kantaa oikeuskysymyksiin, mikä johtuu mitä ilmeisemmin oikeudellisen asiantuntemuksen puutteesta. Vaikuttaisi siltä, että oikeuskysymysten tuntemus ei ole relevanttia eikä edes tarpeellista lautamiehille. On selvää, että näytön arvioimiseen ei tarvita substanssiosaamista. Lautamieskokoontamissa voitaisiinkin työskennellä tehokkaammin, jos ainakin vaativimmat oikeuskysymykset sivuutettaisiin kokonaan ja ammattituomari osallistaisi lautamiehiä ottamaan kantaa yksinomaan näytön arviointiin ja muuhun ”kevyempään” ainekseen. Silloin tuomarin ei tarvitsisi käyttää aikaa oikeuskysymysten selostamiseen, vaan päätösneuvottelussa voitaisiin

keskittyä niihin asioihin, joihin lautamiehillä on henkilöstä riippumatta mahdollisuus ottaa kantaa.

3.5 Yleiset kysymykset

Lautamiesten lukumäärää kokoonpanossa vähennettiin vuoden 2014 uudistuksella kolmesta kahteen. Uudistusta ja sen taustoja käytiin lyhyesti läpi luvussa 2.2.3. Sekä lautamiehiltä että tuomareilta tiedusteltiin, *onko kyseinen kokoonpanouudistus vaikuttanut jollakin tapaa juttujen käsittelyyn käytännössä (esimerkiksi lautamiesten keskusteluaktiivisuuteen, äänestyshalukkuuteen tai ilmapiiriin oikeussalissa)*. Tarkoituksena oli selvittää, miten osapuolet kokevat maallikotuomareiden määrän vaikuttavan kokoonpanoon ja edelleen, vaikutetaanko lautamiesten määrää muuttamalla myös kokoonpanon työskentelyyn. Taustalla on kysymys siitä, saadaanko lautamiesten tuoma lisäarvoa lainkäytölle hyödynnettyä parhaiten nykyisessä yhden tuomarin ja kahden lautamiehen kokoonpanossa, vai voidaanko vuoden 2014 uudistuksen sanoa vähentäneen lautamiehistä saatavaa hyötyä. Sanottua lakiuudistusta valmistellessa arvioitiin, että vaikka kolme lautamiestä saattaa tuoda päätösneuvottelussa useampia näkökantoja esiin kuin kaksi, lautamiesten määrän vähentäminen saattaisi olla omiaan kehittämään puheenjohtajan ja lautamiesten välistä vuorovaikutusta.¹⁰⁶ Tällä myös arveltiin olevan myönteinen vaikutus siihen, millä tavoin lautamies kokee osallistuvansa käräjäoikeuden ratkaisun muodostamiseen. Kommunikaation parantumista käytettiin siis perusteluna lautamieskokoonpanon keventämiselle. Näkemykselle ei kuitenkaan esitetty minkäänlaista tukea tai perusteluja.

Lautamiehistä selvä enemmistö, noin 64 prosenttia, ei kokenut lautamiesten määrän vähentämisen vaikuttaneen istuntoihin. Noin 16 prosenttia lautamiehistä taas näki uudistuksella selkeän positiivisia vaikutuksia. Suurin osa niistä lautamiehistä, jotka näkivät uudistuksella myönteisiä vaikutuksia, nostivat esiin pienemmän kokoonpanon myönteisen vaikutuksen keskusteluaktiivisuuteen:

¹⁰⁶ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 57/2013, s. 18.

”Keskustelu päätösneuvottelussa on aktiivisempaa, rohkeampaa, monipuolisempaa ja tasapuolisempaa, kollegiaaliseen suuntaan enemmän. Hyvä uudistus.”

”Nykyisessä kokoonpanossa voi keskustella aktiivisemmin tuomarin kanssa.”

”Pienemmällä kokoonpanolla keskustelu on välittömämpää.”

”Työskentelystä on tullut intensiivisempää ja mielestäni lautamiehiä osallistetaan enemmän, mikä on hyvä asia.”

”Hiljaisempikin lautamies uskaltaa sanoa mielipiteensä pienessä ryhmässä.”

”Keskustelu on ehkä sujuvampaa pienellä porukalla.”

”Mielestäni keskustelu on kahden kokoonpanolla ollut syvällisempää.”

”Mielestäni kahden lautamiehen istunnoissa tulee mielipiteet paremmin ja rohkeammin esille.”

Vastakkaisiakin mielipiteitä nousi esille. Lautamiehistä kokonaisuudessaan noin 13 prosenttia oli sitä mieltä, että uudistuksella on ollut selkeän negatiivisia vaikutuksia:

”Tuomari pääsee dominoimaan keskustelua helpommin.”

”Kyllä, keskustelu on jäänyt lyhyemmäksi kuin aikaisemmin. Riippuu tietysti paljon lautamiehistä, mutta kolmesta oli aina yksi sellainen, jolla oli jokin mielipide ja siten vaihdettiin aktiivisemmin mielipiteitä ja vaihtoehtoja, mutta nyt voi olla että kahdesta lautamiehestä molemmat ovat sellaisia jotka eivät esitä mielipidettään. Kokeneempi lautamies dominoi myös helposti tällaisessa yhdistelmässä ja uudempi lautamies ei uskalla esittää omaa mielipidettään.”

”Ammattituomarin/puheenjohtajan asema on vahvistunut. Keskustelua on vähemmän kun ennen.”

”Koska lautamiehiä on monenlaisia, vähentäminen on vaikuttanut joidenkin lautamiesten aktiivisuuteen aloittaa tai avata keskustelua, koska näin joutuvat kohdennetummin vastaamaan mielipiteistään.”

”Ennen keskustelu oli jotenkin vilkkaampaa, Nyt riippuu enemmän siitä, onko lautamieskollega ollenkaan samoilla linjoilla ja kuinka aktiivinen. Joskus toinen

lautamies voi olla melkein hiljaa, vain myöntyy kysyttäessä kantaa. Tuntuu joskus että on vastuuta enemmän ja voi etukäteen jännittää miettiessään, onko tuomari mahdollisesti aivan eri kannalla kuin itse ja kuinka saisi tarvittaessa riittävästi omaa kantaansa esiin. Kolme lautamiestä vaikutti "demokraattisemmalta" kokoonpanolta."

"Keskustelun määrä ja mielipiteiden vaihto on toki vähentynyt, mikä on huono asia."

Lautamiehistä kaksi nosti esille syytetyn aseman huonontumisen uudistuksen myötä. Muutamat lautamiehet korostivat myös yksittäisen lautamiehen vastuun lisääntymistä. Lisäksi muutamissa vastauksissa kiinnitettiin huomiota siihen, että uudistus vähentää yksittäisen lautamiehen istuntojen määrää. Istuntojen väheneminen nähtiin yksinomaan haitallisena seikkana, koska silloin osaamista ei pääse enää kokemuksen myötä kertymään lautamiehille. Enemmistö ammattituomareista (noin 72 prosenttia) eli liioin nähnyt kokoonpanouudistuksella olevan vaikutuksia kokoonpanon työskentelyyn. Tuomareista 13 prosenttia näki uudistuksella yksinomaan positiivisia vaikutuksia. Perusteluissa korostuivat puheenjohtajan työn helpottuminen ja prosessin nopeutuminen:

"Lähinnä se on helpottanut puheenjohtajan työtä, kun asioita tarvitsee selittää vain kahdelle kolmen sijasta."

"Täysin näppituntumalta arvioituna neuvottelut nykyisen pienemmän lautakunnan kanssa ovat keskimäärin hieman helpommat ja nopeammat."

"Kolmen lautamiehen kokoonpanossa ollut yksi oman näkemyksensä mukaan toimiva lautamies ei haitannut käsittelyä. Kahden lautamiehen kokoonpanossa tällainen henkilö voi saada aikaan suurta vahinkoa, jos esimerkiksi toiselle lautamiehelle tulee kesken käsittelyn este tai myös toinen lautamies lähtee mukaan ensimmäisen argumentointiin."

"Vaikutus on siinä, että nyt on onneksi vain kaksi lautamiestä, joiden kanssa pitää keskustella tuomion sisällöistä."

"Päätösneuvottelut sujuvat nopeammin."

"Kaksi ihmistä hälisee vähemmän kuin kolme."

”On lisännyt lautamiesten keskusteluaktiivisuutta, koska ilmeisesti kumpikaan ei halua pysyttäytyä tuppisuuna.”

”Keskustelu lautamiesten kanssa on aktiivisempaa ja lautamiesten näkemykset tulevat selkeämmin esille. Päätösharkinta vie vähemmän aikaa. Prosessia on helpompi johtaa, kun lautamiehiä on vähemmän.”

Ammattituomareista noin kymmenesosa näki uudistuksella negatiivisia vaikutuksia:

”Lautamiehet ovat entistä kokemattomampia, koska heitä on suhteessa juttumäärään paljon.”

”Aavistuksen on keskustelu vähentynyt, kun yksi on joukosta pois.”

”Kolmen lautamiehen joukkoon mahtui yleensä yksi järkevä, joka sai muutkin miettimään näkemyksiään laajemmin. Kahden lautamiehen järjestelmässä näkökannat näyttävät lukkiutuvan helpommin.”

”On vaikuttanut. Keskustelua syntyi enemmän, kun lautamiehiä oli kolme. Tavallaan ilmapiiriin vähennyksellä on ollut enemmän vaikutusta kuin itse ratkaisutoimintaan. Kolmen lautamiehen kanssa syntyi aina enemmän keskustelua kuin kahden ehkä toisilleen vieraan lautamiehen kanssa.”

”Mielestäni muutos ei ole vaikuttanut käsittelyyn, mutta päätösneuvotteluihin kylläkin hieman. Aikaisemmin puheenjohtajan oli mielestäni helpompi saada yksi lautamiehistä omalle kannalleen, jos kokoonpanossa ole joku ”jääräpää”. Nyt oma tuntumani on, että lautamiehet ovat usein keskenään samaa mieltä. Useimmiten mielipide on toki samanlainen kuin tuomarin.”

”Kolmen lautamiehen kokoonpanossa ollut yksi oman näkemyksensä mukaan toimiva lautamies ei haitannut käsittelyä. Kahden lautamiehen kokoonpanossa tällainen henkilö voi saada aikaan suurta vahinkoa, jos esimerkiksi toiselle lautamiehelle tulee kesken käsittelyn este tai myös toinen lautamies lähtee mukaan ensimmäisen argumentointiin.”

Lisäksi yksi tuomari näki uudistuksessa sekä hyvää että huonoa:

”Käsittelyyn se on vaikuttanut sikäli, että lautamiehistä saa entistä vähemmän irti keskustelua. Toisaalta kolmen ratkaisijan kokoonpano on sinänsä

dynaamisempi kuin neljä, kolmesta henkilöstä muodostuu luontevammin kollegio, joka toimii ryhmänä. Puheenjohtajan rooli vahvistui entisestään, kun lautamiesten määrä väheni.”

Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että tuomarit arvostavat käsittelyn helppoutta ja sujuvuutta enemmän kuin lautamiesten osallistumista ratkaisutoimintaan itseisarvona. Lautamiesten määrän vähentämistä kannatettiin sikäli, kun sen katsottiin helpottavan juttujen käsittelyä. On kuitenkin selvää, että lautamieskokoontalon työskenntely aiheuttaa tuomarille jonkin verran lisätyötä verrattuna yhden tuomarin kokoonpanoon; sikäli ei voida pitää yllättävänä sitä, että tuomarit toivat esille lautamiehistä aiheutuvaa lisätyötä. Kuten todettu, *selkeä enemmistö kummastakaan vastaajaryhmästä ei nähnyt lautamiesten määrän vähentämisen vaikuttaneen istuntoihin ja niissä tapahtuvaan kommunikaatioon millään tavalla*. Ainakin siinä mielessä kokoonpanouudistusta voidaan pitää onnistuneena – se ei ainakaan heikentänyt merkittävällä tavalla kokoonpanossa käytävää kommunikaatiota. Uudistuksen valmisteluvaiheessa esitetty perustelematon arvio siitä, että lautamiesten määrän vähentäminen kokoonpanossa kehittäisi puheenjohtajan ja lautamiesten välistä vuorovaikutusta aktiivisempaan suuntaan, ei kuitenkaan kyselyn tulosten perusteella näytä pitävän paikkansa.

Loput vastaukset jakautuivat melko tasaisesti (positiivinen tai negatiivinen vaikutus). Voidaan sanoa, että vastauksissa ei ole nähtävissä selkeää konsensusta suuntaan tai toiseen. Kokonaisuutena arvioiden näyttää siltä, että lautamiesten määrän vähentäminen ei ole vaikuttanut merkittävästi ainakaan heidän osallistumishalukkuuteensa. Näyttää siltä, että lautamiehistä saatava hyöty onkin riippuvainen enemmän lautamiehestä itsestään – henkilön persoonasta, aktiivisuudesta ja kokemuksesta – kuin lautamiesten lukumäärästä kokoonpanossa. Aktiiviset lautamiehet ovat aktiivisia ja passiiviset passiivisia riippumatta lautamiesten lukumäärästä kokoonpanossa.

Tuomareilta kysyttiin, *oletko havainnut lautamiesten mukanaolon vaikuttavan prosessin muiden osallisten toimintaan salissa - esimerkiksi asianosaisten/avustajien argumentointityyliin tai tapaan esittää todisteita*. Tuomareista noin 60 prosenttia, eli selvä enemmistö, ei ollut havainnut lautamiesten läsnäololla minkäänlaisia vaikutuksia muiden prosessin osallisten toimintaan salissa. Hieman vajaa 16 prosenttia (10 tuomaria) oli havainnut asianosaisten avustajilla pyrkimyksiä vaikuttaa lautamiehiin tunteisiin vetoavilla

argumenteilla. Reilu 11 prosenttia (7 tuomaria) puolestaan oli havainnut syyttäjän ja/tai asianajajien esittävän asiansa laajemmin ja kansantajuisemmin, pyrkimyksenä saada lautamiehille parempi ymmärrys itse jutun substanssista. Sitä voidaan pitää hyväksyttävänä, ja jopa toivottavanakin lautamiesten huomioimisena. Lisäksi yksi tuomari korosti sitä, että lautamieskokoonten käsittely on yleisesti ottaen muodollisempaa. Yksi tuomari kertoi asianosaisten käyttäytyvän sitä hillitymmin, mitä laajempi ratkaiseva kokoonpano on.

Tuomarin valtaa lautamiehiin nähden ilmentää myös muiden rikosprosessin osallisten käyttäytyminen suhteessa lautamiehiin. Esimerkiksi syyttäjät eivät Välikosken tutkimuksen mukaan useimmiten edes ota huomioon lautamiehiä puheenvuoroissaan:

”I pay no attention to the lay judges at all”

”I hardly remember their presence, although I should”¹⁰⁷

Kyselyvastausten perusteella lautamiesten läsnäololla ei vaikuta olevan ainakaan huomattavaa merkitystä syyttäjien ja avustajien toimintaan salissa. Joitakin tunteisiin vetoavia vaikuttamisyrityksiä oli havaittu, mutta enimmäkseen avustajien (asianajajien) taholta, eivätkä ne olleet erityisen radikaaleja. Tulokset viittaavat siihen, että ammattituomarilla on varsin vahva neuvotteluasema lautamieskokoonten päätöksentekoprosessissa. Syyttäjien ja avustajien toiminta vahvistaa entisestään ammattituomarin muodollista johtoasemaa kokoonpanossa. Heidän voidaan sanoa tiedostavan sen, että ammattituomarilla on kädessään ratkaisun avaimet, ja sitä kautta valta vaikuttaa myös lautamiesten mielipiteiden muodostumiseen.

Lopuksi kysyttiin, *pitäisikö lautamiesjärjestelmä säilyttää ja miksi*. Lautamiehistä selvä enemmistö, noin 95 prosenttia, oli ehdottoman säilyttämisen kannalla. Tuomareista järjestelmän säilyttämistä kannatti selvä vähemmistö, hieman vajaa 16 prosenttia. Järjestelmän lakkauttamisen kannalla oli lautamiehistä vain kaksi vastaajaa, eli reilu prosentti, kun taas tuomareista tällä kannalla oli peräti reilu 71 prosenttia. Sen sijaan lautamiehistä vajaa 2 prosenttia ja tuomareista vajaa 13 prosenttia ilmoittivat, ettei heillä ole asiaan voimakasta kantaa. On ymmärrettävää, että lautamiehet ovat järjestelmän säilyttämisen kannalla.

¹⁰⁷ Välikoski 2004, s. 126. Lainaukset suoria lainauksia Välikosken väitöstudkimuksessa siteeratuista syyttäjien puheenvuoroista.

Ovathan he vapaaehtoisesti hakeutuneet tehtäväänsä ja halunneet toimia lautamiehinä. Järjestelmän lakkauttaminen tarkoittaisi heidän kannaltaan osallistumismahdollisuuden poistumista kokonaan. Sen sijaan tuomareiden asemaan järjestelmän lakkauttaminen ei vaikuttaisi erityisen voimakkaasti. Kokonaisuutena vaikuttaa siltä, että tuomarit eivät ole erityisen innokkaita työskentelemään lautamieskokoontamisessa. Siinä mielessä lautamiesten poistaminen käräjäoikeuksista voisi merkitä tuomareille enemmän helpompaa ja itsenäisempää työskentelyä.

4 Johtopäätökset

Vaikuttaa siltä, että ammattituomarilla on käsissään valta hyödyntää lautamiehiä tai jättää hyödyntämättä. Tuomari viestittää joko tahallisesti tai tahattomasti, ovatko lautamiesten näkemykset tärkeitä ja haluttuja vai eivät. Tämän viestinnän perusteella lautamiehet myös antavat panostaan tai jättäytyvät passiivisiksi. Tutkielman löydökset saavat tukea myös ulkomaisesta tuomioistuintutkimuksesta. *Kutnjak Ivkovic* on kroatialaista maallikkotuomitsemista tutkiessaan havainnut, että lautamieskokoontalon (engl. *mixed tribunal*) toimivuus riippuu kokoonpanon jäsenten omista asenteista. *Kutnjak Ivkovicin* tutkimuksen mukaan ammattituomarit, jotka suhtautuvat maallikkotuomareihin positiivisesti ja ovat innostuneita työskentelemään heidän kanssaan, saavat maallikkotuomarit myös osallistumaan enemmän ja antamaan panostaan kokoonpanon työskentelylle.¹⁰⁸

Samansuuntaisen havainnon on tehnyt myös *Machura* tutkiessaan maallikkotuomitsemista Venäjällä. Hän havaitsi, että venäläisten maallikkotuomareiden osallistumisaktiivisuus riippuu pitkälti ammattituomarin halusta tehdä yhteistyötä maallikoiden kanssa.¹⁰⁹ Näiden tutkimusten havainnot tukevat myös tämän tutkielman perusteella muodostunutta käsitystä siitä, että tuomareiden yhteistyöhalukkuus ja yleinen asennoituminen maallikkotuomitsemista kohtaan edesauttavat lautamieskokoontalon työskentelyä suomalaisessakin prosessissa. Tätä tietoa voitaisiin hyödyntää tulevaisuudessa lautamieskokoontalon hyödyn ja tehokkuuden lisäämiseksi, mikäli lautamiesjärjestelmä edelleen säilytetään.

Pohdittaessa suomalaisen lautamiesjärjestelmän toimintaa ja kehittämistä aiemmin, on huomio kiinnittynyt keskitetysti lautamiehiin itseensä. On puhuttu lautamiesten kouluttamisesta, lautamiesten valintamekanismista, lautamieskokoontalon käyttöalasta ja niin edelleen. Mielestäni tämän tutkielman tulosten perusteella huomiota olisi kuitenkin syytä kiinnittää aiempaa enemmän ammattituomareihin, jotka lautamieskokoontaloissa työskentelevät. Ammattituomari, kuten tästä tutkimuksesta käy ilmi, johtaa kuitenkin prosessia ja on vallan keskiössä oikeussalissa. Prosessi muodostuu siis pitkälti

¹⁰⁸ Kutnjak Ivkovic 2003, s. 115-117.

¹⁰⁹ Machura 2003.

ammattituomarin ehdoilla; ammattituomari luo omalla toiminnallaan ja viesteillään lautamiehille ikään kuin ikkunan, jonka puitteissa lautamiesten on liikuttava. Niinpä voidaan sanoa, että ammattituomarilla on prosessin hallitsijana keskeinen rooli myös lautamiesten roolin määrittäjänä. Jos lautamieskokoontalon halutaan tehdä entistä tehokkaampi ja hyödyllisempi tuomioistuimen työskentelyn kannalta, tulisi lautamiesten sijaan ammattituomareita kouluttaa toimimaan maallikoiden kanssa ja *osallistamaan* heitä enemmän etenkin niihin asioihin, joihin maallikoilla on parhaat edellytykset ottaa kantaa. Etenkin näytön arviointi ja oikeussalin dynamiikan havainnointi ovat tutkimustulosten perusteella tällaisia asioita.

Tutkielmassa on nähtävissä, että lautamiehet arvioivat kautta linjan oman vaikutuksensa kokoonpanon työskentelyyn suuremmaksi ja tärkeämmäksi, kuin miltä se näyttäytyy tuomareiden silmissä. Löydös on linjassa aiemman tutkimuksen kanssa; ilmiötä on käsitelty muiden tieteenalojen tutkimuksessa¹¹⁰. Tutkielman perusteella ilmiö on siis havaittavissa myös maallikotuomitsemisessä. Ehkä lautamiesten näkemykset itsestään osana kokoonpanoa näyttäytyvät heidän näkökulmastaan positiivisessa valossa inhimillisistä syistä johtuen. Lautamiesten panos tuomarin työskentelylle on kokonaisuutena arvioiden tuomareiden itsensä mielestä vähäinen. Lautamiesten mukanaololle on tutkielman perusteella vaikea löytää perusteita materiaalsen hyödyn näkökulmasta. Lautamiesten positiivisia käsityksiä omasta myötävaikutuksestaan tuleekin peilata enemmän lautamiehiin nähden kuin itse järjestelmään; lautamiesten osallisuudella on ehkä merkitystä eniten lautamiesten itsensä kuin ammattituomarin työskentelyn tai lainkäytön kannalta. Merkitystä voidaan arvostuksista riippuen antaa lautamiesten mukanaololle periaatteellisista ja historiallisista syistä, ei niinkään konkreettisen hyödyn kannalta.

Tuomarit toivat esille, että lautamiehet nähdään enimmäkseen haittana tuomion kirjoitusprosessin sujumuuden kannalta. Vastaukset antoivat tuomarin työstä kuvan varsin itsenäisenä, yksinäistä pohdintaa edellyttävänä ammattina. Tutkielman perusteella ainakin kirjoittajan kuva tuomarin ammatista on syventynyt. Tutkielma on tuonut uutta tietoa

¹¹⁰ *Self-serving bias* –ilmiön mukaan ihmisillä on yleisesti ottaen taipumus arvioida itsensä ja omat kykynsä keskivertotasoa korkeammalle esimerkiksi ajotaitojen, johtamiskykyjen, tuottavuuden tai terveydentilan suhteen.

tuomareiden työskentelystä ja siitä, millaiset seikat voivat tuoda siihen lisäarvoa ja toisaalta aiheuttaa haittaa ja hidastaa prosessia. Kokonaisuutena arvioiden lisäarvoa toivat lautamiesten taholta yleinen osapuolten objektiivinen havainnointi, näytön arviointi ja näihin liittyvä keskustelu. Haittana ja hidastavana tekijänä nähtiin yleinen jutustelu päätösneuvottelussa, asiaan kuulumattomien havaintojen tekeminen ja niiden esille tuominen sekä oikeudellisesti perustelemattomien tai subjektiivisten näkemysten esittäminen. Myös rikosoikeudellisen järjestelmän perusteiden sekä tuomarille itsestään selvien asioiden selittäminen lautamiehille koettiin työskentelyä hidastavana.

Kuten analyysivaiheessa esitettiin, lautamieskokoontamissa voitaisiin työskennellä tehokkaammin, jos ainakin vaativimmat oikeuskysymykset sivuutettaisiin kokonaan. Ammattituomari voisi osallistaa lautamiehiä ottamaan kantaa yksinomaan näytön arviointiin ja muuhun ”kevyempään” ainekseen. Silloin tuomarin ei tarvitsisi käyttää aikaa oikeuskysymysten selostamiseen, vaan päätösneuvottelussa voitaisiin keskittyä niihin asioihin, joihin lautamiehillä on osaamisen tasosta riippumatta mahdollisuus ottaa kantaa. Tuomareilla on myös oman halunsa mukaisesti mahdollisuus korostaa tuomiolauselmassa erityisesti lautamiesten esille tuomia seikkoja – tai jättää korostamatta. Sitä kautta tuomarit voivat tuoda lautamiesnäkökulmaa esiin päätöksen perusteluissa, joista ne välittyvät asianosaisille. Tuomion kirjoittamiseen olisikin syytä kiinnittää erityistä huomiota lautamieskokoontamissa. Lautamiesten osallistuminen tuomiolauselmaan laatimiseen voisi auttaa heitä ymmärtämään sitä, millaisille seikoille tuomio voidaan ylipäänsä perustaa. Silloin lautamiehillä olisi konkreettisempi mahdollisuus tuoda tuomiossa esiin omia näkemyksiään ja auttaa heitä muotoilemaan näkemyksensä ja kantansa jo käsittelyvaiheessa niin, että ne ovat hyödynnettävissä tuomiolauselmassa. Lautamiesten osallistumisesta tuomion kirjoittamiseen voisi olla myös hyötyä asianosaisille: jos tuomio on kirjoitettu lautamiehille ymmärrettävään muotoon, on todennäköisempää, että myös asianosaiset ymmärtävät tuomion luettuaan, mistä asiassa on ollut kyse ja mihin lopputulos perustuu. Tällä voisi olla vaikutusta myös muutoksenhakuhalukkuuteen. Kun asianosaiset ymmärtävät ratkaisun perusteet (prosessin oikeudenmukaisuuden), on heillä tutkitusti paremmat edellytykset tyytyä jutun lopputulokseen, vaikka se ei olisikaan heille kyseisessä tapauksessa edullinen.¹¹¹

¹¹¹ Tyler 1997.

Tutkittaessa päätösneuvottelussa käytävää keskustelua näytti siltä, että *lautamiehille on ominaista tuoda inhimillistä näkökulmaa kokoonpanossa käytävään keskusteluun*. Inhimillistä näkökulmaa peilasi myös muutamien tuomareiden kokemukset siitä, että asianosaisten avustajat saattavat pyrkiä vaikuttamaan lautamiehiin tunteenomaisilla argumenteilla, vaikka sekin oli tutkimuksen perusteella melko harvinaista. Vaikuttaa siltä, että tällainen lautamiehille ominainen inhimillisyyšnäkökulma, jota voidaan kuvailla myös yleisen oikeuskäsityksen esiintuomiseksi, näyttäytyy ammattituomarin silmissä herkästi tarpeettomana ja kuormittavana. Voi olla, että juuri sitä kautta kuitenkin lautamiehet kokevat täyttävänsä historiallista tehtäväänsä, eli tuovansa yleistä oikeuskäsitystä lainkäyttöön. On selvää, ettei tällaisia seikkoja voida kuitenkaan ottaa tuomion perustaksi. Voidaan kuitenkin nähdä symbolisesti arvokkaana ainakin lautamiesten itsensä kannalta, että heillä on mahdollisuus tuoda ilmi kaikenlaisia näkemyksiään, vaikka niitä ei voitaisikaan ottaa huomioon tuomiossa. Tällainen symboliarvo kuvaa aineiston perusteella varsin hyvin lautamiesten kontribuutiota lainkäyttöön Suomessa.

Tutkielmassa kävi ilmi, että *kansliatuomiot ovat jossain määrin ongelmallisia lautamieskokoonpanon työskentelyn kannalta*. Jos tuomio annetaan vasta pitkän ajan kuluttua pääkäsittelystä ja päätösneuvottelusta, ei lautamiehillä ole juurikaan kosketuspintaa ja vaikutusmahdollisuuksia tuomion lopulliseen sisältöön. Kyselyvastauksista kävi ilmi, että tuomarin yhteydenpito lautamiehiin on usein vaivalloista istuntokäsittelyn jälkeen. Näin ollen kansliatuomioiden antaminen lautamieskokoonpanossa käsitellyistä jutuista ei ole perusteltua. Jos tuomio annetaan jopa viikkoja itse pääkäsittelyn jälkeen, jää lautamiesten todellinen vaikutusmahdollisuus marginaaliseksi. Jotta lautamiehillä olisi todellinen mahdollisuus vaikuttaa juttujen lopputuloksiin, tulisi jutut ratkaista heti päätösneuvottelun päätteeksi. Toisaalta silloin voidaan tulla hätiköityihin lopputuloksiin, jos juttu vaatii esimerkiksi laajuutensa tai hankaluutensa takia pidempää tuomioharkintaa. Tämä puoltaa sitä, että lautamieskokoonpanossa tulisi käsitellä vain suhteellisen helppoja ja yksinkertaisia asioita, mihin on uudistuksilla pyrittykin, kuten alussa on todettu. Siinä mielessä voidaan sanoa, että sääntely on mennyt oikeaan suuntaan. Tutkielman aineiston perusteella voidaan kuitenkin ehdottaa, että *kansliatuomioita ei annettaisi lautamieskokoonpanossa käsitellyistä jutuista lainkaan*.

Tutkielman kyselyaineistosta muodostuu kuva siitä, että lautamiehet hyppäävät ”liikkuvaan junaan” tullessaan oikeussaliin. Ammattituomari on käsittelyn alkaessa tutustunut esitutkimateriaaliin sekä ehtinyt muodostaa mielessään kuvan käsiteltävästä asiasta ja sen erityispiirteistä. Lautamiehet sen sijaan osallistuvat käsittelyyn vailla mitään ennakkotietoja käsiteltävästä asiasta tai välttämättä edes siihen soveltuvasta oikeudesta, kuten tutkielmassa aiemmin havaittiin (ks. etenkin kysymys *onko lautamiesten oikeudellisen asiantuntemuksen taso riittävä juttujen ratkaisemiseen?*). Siten on ilmeistä, että tuomari joutuu käyttämään aikaansa lautamiesten perehdyttämiseen, ja lautamiehet joutuvat osallistumaan tuomitsemiseen vajavaisilla tiedoilla. *Esitutkimateriaalin antaminen lautamiehille tutustuttavaksi ennen pääkäsittelyä voisi toimia ratkaisuna tähän ongelmaan.* Silloin lautamiehet tuntisivat jutun piirteet käsittelyn alkaessa, ja voisivat keskittyä jutun hahmottamisen sijaan itse käsittelyn kulkuun ja siinä esille tuleviin seikkoihin.

Sundström toteaa väitöstutkimuksensa johtopäätöksissä, että lautamiesten rooli oikeuden päätöksenteossa on nykyjärjestelmässä olemattoman vähäinen, ja että koko instituutio on tänä päivänä vain vanhan oikeudenkäyntijärjestelmän historiallinen jäännös.¹¹² Tämän tutkielman perusteella voidaan yhtyä *Sundströmin* väittämään. Kokonaisuutena arvioiden lautamiesten panos oikeuden kollektiiviseen päätöksentekoon aineiston perusteella vaikuttaa vähäiseltä. Sen sijaan symboliarvoa järjestelmällä voidaan nähdä olevan olemassa.

Kyselytutkimuksella mitattiin mielipiteitä ja käsityksiä, ei lautamiesten todellista kontribuutiota. Se oli haasteellista tutkielman kannalta. Lautamiesten todellista osallistumista voitaisiin tutkia havainnoimalla oikeuskäsittelyjä paikan päällä. Siitä voisi avautua aihe jatkotutkimukselle. Toisaalta ammattituomareiden ja lautamiesten välisten käsitysten erot olivat osa tutkielman kysymyksenasettelua, ja niihin sisältyy oma mielenkiintonsa. Tuomareiden ja lautamiesten vastaukset erosivat toisistaan monilta osin, ja se oli kiinnostavaa pohdittaessa järjestelmää kummankin osapuolen kannalta. Tutkimuskysymyksiin saatiin vastauksia, tosin on huomattava, että tutkielman edetessä kysymyksenasettelukin elivät tutkielman mukana. Se ei kuitenkaan ollut ongelmallista, koska tutkimuskysymykset olivat alun perinkin melko avoimia.

¹¹² Sundström 2011, s. 224.

Tutkielman edetessä tuomarikeskeinen näkökulma on saanut osin väistyä. Tilalle on tullut inhimillisempi ja käytännönläheisempi näkemys, jota lautamiehet ilmiselvästi edustavat. Lautamiesten vaikutus itse tuomioihin on kuitenkin tutkielman perusteella vähäinen. Vaikutusta on enemmän itse käsittelyyn kuin juttujen lopputuloksiin. Voidaan kysyä, onko lainkäyttöjärjestelmässä edes sijaa inhimillisyydelle. Ehdoton lakisidonnaisuus ja prosessiperiaatteet antavat melko vähän sijaa tunneperäiselle harkinnalle, mikä välillä tuntuu olevan lautamiehille hankalaa käsittää. Tosin vaikka lautamiehet eivät toisikaan lisäarvoa itse tuomitsemiselle, voidaan lisäarvoa nähdä periaatteellisista syistä jo siinä, että lautamiehet pääsevät osallistumaan lainkäyttöön osana kokoonpanoa. Mielestäni lautamiehiä ei kuitenkaan ole tarpeen pitää käräjäoikeuksissa pelkän symboliarvon nojalla. Lopputulosten yhteydessä esitetyt kehitysehdotukset voisivat sinänsä parantaa lautamiesten asemaa ja kontribuutiota antamalla heille parempia vaikutusmahdollisuuksia – lain sallimissa rajoissa.

Tässä tutkimuksen alkuasetelmassa sijoitettiin tuomari luontevasti tutkimuksen keskiöön; olihan koko tutkimuksen kantava ajatus tarkastella lautamieskokoonpanoa nimenomaan tuomarin työskentelyn kannalta. Tulosten perusteella on kuitenkin saanut huomata todeksi väitteen siitä, etteivät oikeus ja lainkäyttö kuitenkaan tyhjene ratkaisua tekevään tuomariin.¹¹³ Oikeus on sosiaalinen käytäntö, jonka rakentajia ovat osaltaan sekä lakimiestuomarit että maallikot. Oikeus ja yhteiskunta ovat perusteellisesti kietoutuneet yhteen¹¹⁴, etenkin tuomioistuimen työskennellessä lautamieskokoonpanossa. Prosessi on juuri niin laadukas kuin sen osallistujat siitä luovat. Näyttäisi siltä, että parhaat edellytykset lautamieskokoonpanon tehokkaalle työskentelylle syntyvät silloin, kun pöydän takana istuvat aktiiviset lautamiehet sekä tuomari, joka on aidosti kiinnostunut hyödyntämään lautamiehiä työssään ja tekemään heidän kanssaan yhteistyötä. Lautamiehillä on todellinen mahdollisuus haastaa tuomarin ajattelua ja tuoda käsittelyyn ulko-oikeudellista, inhimillistä näkökulmaa. Myös *Hogarthin* mukaan tuomitsemisprosessiin liittyvät vahvuudet ja heikkoudet kumpuavat

¹¹³ Ylhäinen 2004: *"Oikeustiede tai edes lainoppi ei kuitenkaan tyhjene ratkaisua tekevään tuomariin, eikä lainoppi tyhjene pelkkään oikeudellisen ratkaisun metodiin."*

¹¹⁴ Cotterrell 1998, s. 176. *"Law, to a significant extent, actually constitutes social reality. A sharp line between the legal and social can no longer be drawn."*

pohjimmiltaan siihen osallistuvien henkilöiden persoonaan kytkeytyvistä ominaisuuksista.
*"Sentencing is not a rational process. It is a human process and is subject to all the frailties of the human mind."*¹¹⁵

¹¹⁵ Hogarth 1972, s. 356.

Taulukot

Kuka johtaa prosessia/menettelyn etenemistä salissa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Ammattituomari itsenäisesti	107 (61,49%)	67 (95,71%)
Ammattituomari yhdessä lautamiesten kanssa	24 (13,79%)	1 (1,43%)
Ammattituomari muiden osallistujien kanssa (esim. syyttäjä)	46 (26,44%)	4 (5,71%)
Yhteensä	174	70

Taulukko 1.

Onko lautamiehillä mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä on, tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa menettelyn kulkuun	24 (13,79%)	1 (1,43%)
Voi olla mahdollisuus vaikuttaa, riippuen tuomarista	62 (35,63%)	22 (31,43%)
Voi olla mahdollisuus vaikuttaa, riippuen lautamiesten omasta aktiivisuudesta	61 (35,06%)	20 (28,57%)
Ei ole mahdollisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun	42 (24,14%)	35 (50%)
Yhteensä	174	70

Taulukko 2.

Oletko joskus pyrkinyt itse vaikuttamaan menettelyn kulkuun oikeussalissa? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	Vastaukset
Kyllä, pyrin usein vaikuttamaan menettelyn etenemiseen	7 (4,12%)
Kyllä, olen joskus pyrkinyt vaikuttamaan menettelyn kulkuun	81 (47,65%)
Ei koskaan tai juuri koskaan pyri vaikuttamaan menettelyn kulkuun millään tavoin	82 (48,24%)
Yhteensä	170

Taulukko 3A.

Onko lautamiehillä kiinnostusta/aktiivisuutta vaikuttaa menettelyn kulkuun? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	Vastaukset
Kyllä, aina tai lähes aina	0 (0,00%)
Silloin tällöin	17 (24,29%)
Ei koskaan tai juuri koskaan	53 (75,71%)
Yhteensä	70

Taulukko 3B.

Kuka hallitsee/johtaa keskustelua päätösneuvottelussa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Ammattituomari	80 (46,24%)	64 (92,75%)
Ammattituomari ja lautamiehet yhdessä	93 (53,76%)	5 (7,25%)
Lautamiehet	0 (0,00%)	0 (0,00%)
Yhteensä	173	69

Taulukko 4.

Mistä päätösneuvottelussa yleensä keskustellaan? (Useita vaihtoehtoja valittavissa.)		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Syällisyyskysymyksestä	137 (78,74%)	58 (85,29%)
Näytön arvioinnista	162 (93,10%)	64 (94,12%)
Rangaistuslajin valinnasta	122 (70,11%)	58 (85,29%)
Rangaistuksen mittaamisesta	151 (86,78%)	64 (94,12%)
Yhteensä	174	68

Taulukko 5.

Osallistuvatko lautamiehet yleensä aktiivisesti keskusteluun tuomarin kanssa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä, usein erittäin aktiivisesti	100 (57,80%)	11 (15,94%)
Melko aktiivisesti	66 (38,15%)	34 (49,28%)
Silloin tällöin	7 (4,05%)	23 (33,33%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)	1 (1,45%)
Yhteensä	173	69

Taulukko 6.

Ovatko lautamiehet aktiivisia kysymään kysymyksiä tuomarilta? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	4 (5,80%)
Useimmiten	35 (50,72%)
Harvoin	19 (27,54%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	3 (4,35%)
Riippuu lautamiehestä	14 (20,29%)
Vastauksia yhteensä	69

Taulukko 7.

Onko tuomari kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa? (Lautamiehet)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
0 (0,00%)	3 (1,74%)	27(15,70%)	98 (56,98%)	44 (25,58%)	172	4,06

Taulukko 8A.

Oletko kiinnostunut keskustelemaan lautamiesten kanssa? (Tuomarit)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
7 (10,14%)	9 (13,04%)	13 (18,84%)	26 (37,68%)	14 (20,29%)	69	3,45

Taulukko 8B.

Koetko, että voit kysyä tuomarilta avoimesti mieltäsi askarruttavia kysymyksiä? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	145 (84,30%)
En koskaan tai juuri koskaan	2 (1,16%)
Riippuu tuomarista	25 (14,53%)
Yhteensä	172

Taulukko 9.

Saatko tuomarin selostuksen perustella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä? (Lautamiehet)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina	95 (55,23%)
Useimmiten, mutta en aina	75 (43,60%)
Harvoin	2 (1,16%)
En koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)
Yhteensä	172

Taulukko 10.

Saavatko lautamiehet selostuksesi perusteella riittävän kuvan jutun oikeudellisista piirteistä? (Tuomarit)	
Vastausvaihtoehdot	N (%)
Kyllä, aina	38 (56,72%)
Useimmiten, mutta eivät aina	23 (34,33%)
Harvoin	1 (1,49%)
Eivät koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)
En osaa sanoa	5 (7,46%)
Yhteensä	67

Taulukko 11.

Onko lautamiesten osallistumisesta hyötyä tuomarin työskentelylle? (Lautamiehet)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
0 (0,00%)	1 (0,59%)	19 (11,24%)	79 (46,75%)	70 (41,42%)	169	4,29

Taulukko 12A.

Onko lautamiesten osallistumisesta hyötyä tuomarin työskentelylle? (Tuomarit)						
1	2	3	4	5	Yhteensä	Keskiarvo
26 (38,24%)	20 (29,41%)	12 (17,65%)	9 (13,24%)	1 (1,47%)	68	2,10

Taulukko 12B.

Onko lautamiesten näkemyksistä hyötyä juttuja ratkaistaessa?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Kyllä, aina tai lähes aina	56 (32,56%)	6 (8,70%)
Kyllä, useimmiten	91 (52,91%)	7 (10,14%)
Silloin tällöin	23 (13,37%)	27 (39,13%)
Harvoin	2 (1,16%)	20 (28,99%)
Ei koskaan tai juuri koskaan	0 (0,00%)	9 (13,04%)
Yhteensä	172	69

Taulukko 13.

Onko lautamiesten oikeudellisen asiantuntemuksen taso riittävä juttujen käsittelyyn?		
Vastausvaihtoehdot	Lautamiehet	Tuomarit
	N (%)	N (%)
Aina	12 (7,06%)	3 (4,48%)
Useimmiten	104 (61,18%)	9 (13,43%)
Ei juuri koskaan	4 (2,35%)	29 (43,28%)
Riippuu lautamiehestä	50 (29,41%)	26 (38,81%)
Yhteensä	170	67

Taulukko 14.